

DET KGL. DANSKE VIDENSKABERNES SELSKAB
HISTORISK-FILOLOGISKE MEDDELELSER, BIND XXIX, NR. 5

STØDET I DANSK

AF

AAGE HANSEN

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS EJNAR MUNKSGAARD

1943

Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Publikationer i 8vo:

Oversigt over Selskabets Virksomhed,
Historisk-filologiske Meddelelser,
Arkæologisk-kunsthistoriske Meddelelser,
Filosofiske Meddelelser,
Matematisk-fysiske Meddelelser,
Biologiske Meddelelser.

Selskabet udgiver desuden efter Behov i 4to Skrifter med samme Underinddeling som i Meddelelser.

Selskabets Adresse: Dantes Plads 35, København V.

Selskabets Kommissionær: *Ejnar Munksgaard*, Nørregade 6,
København K.

DET KGL. DANSKE VIDENSKABERNES SELSKAB
HISTORISK-FILOLOGISKE MEDDELELSER, BIND XXIX, NR. 5

STØDET I DANSK

AF

AAGE HANSEN

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS EJNAR MUNKSGAARD

1943

INDHOLD

	Side
Indledning	3
Kap. I. Ordtyperne i dansk	14
Kap. II. Simple ord	23
1. Stødets hovedfunktion. Enstavelsesord	23
2. Særlige grupper af enstavelsesord	31
3. Bøjningsformer	42
Kap. III. Komplexe ord	55
1. Suffixord	55
2. Præfixord. Foreløbig orientering	69
3. Sæmmensætninger	72
4. Særlige arter af sammensætninger og afledninger af komplexe udtryk	86
Kap. IV. Specielle ordgrupper	94
1. Proprier	94
2. Fremmedord m. m.	102
Kap. V. Nystød	106
1. Fænomenets almindelige optræden og funktion	106
2. Enklitiske forbindelser	115
3. Præfixord m. m.	117
4. Det vestjyske stød	131
Slutning	138
Ordregister	145
Litteraturhenvisninger	167

INDLEDNING

Der er skrevet en hel del om det danske stød, men den største del af den foreliggende litteratur angår stødet som historisk fænomen. En nøjere udredning af stødets forekomst og funktion i moderne dansk har jeg gennem mange år betragtet som en presserende opgave for dansk sprogvidenskab. Jeg, og flere med mig, ventede en sådan undersøgelse fra Holger Sandvads hånd. Vi vidste at han syslede med en afhandling om stødet, og udfra vort personlige kendskab til ham regnede vi med at få et grundigt og dygtigt arbejde, der kunde udfylde denne lakune i dansk sprogvidenskab. Holger Sandvads altfor tidlige død gjorde vort håb til skamme, og de optegnelser om stødet han efterlod sig, er så sparsomme at intet kan ses om de principper og hovedlinjer hvorefter han vilde behandle stoffet.

Da ingen anden syntes at ville tage Sandvads arbejde op, begyndte jeg for en 5—6 år siden at arbejde med emnet, og resultatet er foreliggende arbejde.

Der er mange vanskeligheder forbundet med en undersøgelse af stødet. Man må jo i udstrakt grad bygge på sin egen udtale, og spørgsmålet er så, om man kan betragte den som normal når det drejer sig om at beskrive forholdene i den ikke særlig faste og velafgrænsede usus vi kalder rigssproget. Jeg bliver derfor nødt til at oplyse lidt om mig selv: Jeg er født i en østjysk by, min fader var sønderjyde, min moder fra Bjerger herred; mit barndomshjem var altså ikke præget af nogen bestemt dialekt, og begge mine forældre talte et noget dialektblandet rigssprog, således som det høres i østjyske byer. Fra mit attende år har jeg boet i Kbh. og i 20 år været gift med en københavnerinde. Mit sprog er ikke helt uden dialektpræg (der dog vist især kommer frem (eller kan komme frem) i tonegangen), men med hensyn til stødet, det eneste der vedkommer os her, tror jeg at jeg repræsenterer rigssprogets standpunkt tilstrækkelig godt til at kunne lægge

min egen stødanvendelse til grund for undersøgelsen. Overalt hvor jeg har været i tvivl, har jeg naturligvis forhørt mig hos andre rigssprogstalende¹. Jeg må her særlig nævne min ven og kollega Jørgen Glahder, som har gjort mig den tjeneste at gennemse arbejdet i korrektur og gjort bemærkninger til udtaleangivelser der ikke stemte overens med hans udtale. Ikke altid har jeg kunnet tage hensyn til indvendingerne. Ganske vist har det københavnskprægede rigssprog også for mig en central stilling indenfor rigssproget, men det indeholder dog en del københavnismer som ikke kan henregnes til rigssprog. Jeg kan nævne ét eksempel, selve ordet *stod*. Her regner jeg [sdø'ð] for rigssprogsformen, skønt den afvises af både Jørgen Glahder og min kone, der siger [sdøð].

Det er dog i det hele kun få tilfælde hvor der er tvivl om hvorvidt en form tilhører rigssproget eller ej. I nogle tilfælde kan der også indenfor rigssproget konstateres vaklen, således at nogle vil have *stød*, andre ikke i et givet ord eller en given ordtype. Dette er især tilfældet ved den i kapitel III, 4 behandlede ordgruppe, og der er dér gjort nøjere rede for sagen.

Der er imidlertid talt så meget om rigssproget, at det nok vil være på sin plads at sige hvad der forstås derved. Begrebet er svært at afgrænse, og jeg skal her kun give nogle hovedlinier. Rigssproget er efter en ældre definition et sprog hvoraf man ikke kan høre fra hvilken egn eller landsdel den der taler det, stammer. Denne fordring er efter min mening for streng. Intonation, tonegang, taletempo og den slags er, som bekendt, noget af det der er vanskeligst at lære i et sprog, men også det der er sværest at aflægge. Hvis noget sådant er det eneste dialektale der præger en mand der ellers, for blot at holde os til det lydlige, udtaler ordene som man gør i rigssprog, vil jeg sige at han taler rigssprog. Rigssproget er, som en kunstig norm, noget der må kunne bruges af folk med forskellig »artikulationsbasis«, som man sagde i gamle dage, og forskellige talemelodier. Disse forhold kan siges at ligge uden for den norm rigssproget afgiver. Da rigssproget bruges over hele landet, kan det ikke undgå at få noget forskelligt stedpræg, men så længe forskellene i hovedsagen

¹ Edwin Jessen siger, med nogen ret, i Dansk Grammatik. (1891). 66: »Nordiske Philologer pleje - - at ignorere enhver anden Udtale end deres egen personlige Dagligudtale«.

holder sig til de nævnte forhold, må det stadig anses for rigssprog. Naturligvis er der også her én bestemt måde at tale på der anses for den mest korrekte eller fineste, men dette er et modespørgsmål som vi bliver nødt til at se bort fra, hvis ikke rigssproget skal gores til et lille klikesprog. Denne »fineste« ud-tale er ikke blot bestemt af stedet, og det er her naturligvis især Kbh. der er toneangivende, men også af milieuet, de dannede kredse, således at det af mange som det bedste rigssprog ansete skulde være lig den dannede københavners tale. Denne tale om det »bedste« sprog kender vi allerede fra 17. århundredes grammatikere, og den har lydt lige siden. Den er dog ikke helt latterlig. Den dannede københavners tale vil også jeg give forrangen for andres rigssprogstale, og der kan ikke være noget galt i at opstille den som forbillede. Men den bør ikke identificeres med rigssproget, der er noget større og videre, den kan højst blive toppen på kransekagen.

Dette kan vist være tilstrækkeligt til vort formål. En anden stor vanskelighed ved undersøgelsen har været knyttet til forholdet synkroni: diakroni. I de rent deskriptive kapitler har jeg søgt at gøre fremstillingen rent synkronisk, og jeg håber ikke at der er sluppet historiske synspunkter, som ved en behandling af stødet gang på gang stikker hovedet frem, ind i fremstillingen. Iøvrigt har jeg ikke heller i disse afsnit undertrykt historiske oplysninger og forklaringer, når det var den eneste mulighed for at oplyse og forklare tilfældene, men jeg har så altid udtrykkelig angivet dem som historiske indskud eller anmærkninger. I enkelte afsnit, der omhandler opkomsten af stødet i nye tilfælde, er fremstillingen derimod historisk. Det er dog overalt kun stødet i moderne dansk der er emnet for behandlingen, og hele spørgsmålet om stødets udvikling gennem de forskellige perioder af vort sprog, og om dets opståen og sammenhæng med de tilsvarende norsk-svenske akcentuationer, er ikke behandlet, selv om det, på baggrund af de senest fremsatte teorier af HIRT, SCHULTHEISS og KURYLOWICZ, kunde være fristende at gå ind på oprindelsesforholdet. Men måske vil der andetsteds blive lejlighed til at diskutere disse forhold. Også en række andre historiske udviklinger, fx. af tryk og stodanvendelsen i sammensætninger, har jeg ladet ligge; dem håber jeg ligeledes en gang at kunne behandle andetsteds.

HØYSGAARD er som bekendt den første danske sprogmand der har indset den betydning stødet har som lydligt kendetegn. De ældre grammatikere nævner ikke stødet; enten har de overhovedet ikke bemærket det, eller de har betragtet det som en ren og skær, særdansk, talevane (se fx. P. v. Hauens udtalelser, citeret hos H. Bertelsen. Høysgaard. 130).

Hos Høysgaard indgår det som et af de vigtigste elementer i hans system af »åndelav«: han betragter ikke stødet isoleret, men i forbindelse med stavelsens struktur og den på grundlag deraf fastsatte udtale med hensyn til kvantitet og stød: ikke-stød. Derved grundlægges en modsætningsopstilling mellem ord med stød overfor ord uden stød, uden hensyn til om disse sidste har fonetisk basis for et sådant kendetegn eller ej, og det er denne modsætning man ved behandling af stødet siden da næsten udelukkende har fæstet sig ved, også efter at man havde udredet de betingelser stødet stiller for sin realisation. At Høysgaards udtale har været jyskpræget i en ikke ringe grad, er han selv klar over, selv om han ofte mener at angive rigssprogsudtalen hvor det i virkeligheden er hans egen jyske udtale vi får. Det fremgår også af Henrik Bertelsens fremstilling i Høysgaard-bogen; dog mener jeg at Høysgaards udtale er noget mere jyskpræget end Bertelsen gør den til. Bertelsen var jo selv jyde, ligesom Høysgaard student fra Aarhus; det har næppe kunnet undgås, at en dialektudtale hos Høysgaard også nu og da er blevet godtaget af Bertelsen som rigssprogsform. I det hele og store er Høysgaards sprog dog fuldstændig rigtigt bedømt af Bertelsen. Indtil da synes man at have svævet i den vildfarelse, at vi i Høysgaards udtale havde et ældre stadium af rigssproget, hvoraf det nuværende rigssprogs lydlige status måtte være udviklet. Dette troede fx. Verner. Ogsaa her har vi det ulykkelige træf, at Verner var Aarhusianer og derfor let kunde komme til at anse Høysgaards sprog for et ældre trin af det sprog han selv talte, og som han, så vidt vi kan se, i det store og hele har identificeret med rigssproget. Derved kommer der mange fejl ind i de udviklinger indenfor rigssproget som han skitserer. Også Verner Dahlerup har vel i nogen grad været hildet i det samme fejlsyn på de Høysgaardske udtaleformer, siden han i artikelskemaet for ordene i sin ordbog anbragte Høysgaards udtale efter den nugældende udtale, en praksis ordbogen har bibeholdt.

De følgende grammatikere, indtil vi kommer ind i 19. århundrede, behandler ikke stødet, ja nævner det som oftest slet ikke.

Det er først BLOCH (Dansk Sproglære. 1817. 24), J. P. F. DAHL (Oversigt af den danske Retskrivningslære. 1823) og først og fremmest RASK (Forsøg til en videnskabelig dansk Retskrivningslære. 1826) der sætter stødet på den plads der tilkommer det i grammatikken. Det er dog stadig stødet som bærer af et bestemt »tonelag« der behandles, ikke selve stødet og dets funktion. Derfor har disse og de fleste følgende grammatikeres opgivelser især betydning for en historisk undersøgelse af stødets optræden i de enkelte ord.

J. P. F. DAHL lover i Om Toneholdet i det danske Sprog (1836) en udførligere behandling af dette emne, men et sådant arbejde så aldrig lyset (jfr. sønnens bemærkninger i indledningen til nyudgaven af Dahls to småskrifter. 1891).

ISRAEL LEVIN har i sin Dansk Lydlære og Dansk Kjønslære (1844) et kapitel om tonelagene og giver i de hertil hørende Oplysende Anmærkninger og Undersøgelser (42 ff.) en kritik af både Høysgaards og Rasks »tonelagssystem« med mange træffende bemærkninger.

Anden halvdel af 19. århundrede giver os en række, til dels udførlige, oversigter over stødets anvendelse, men i det store og hele efter de tidligere principper: inddeling i et vist antal tonelag og ingen skelnen mellem tilfælde af stødløshed med og uden stødbasis. De vigtigste behandlinger skal kort nævnes. L. L. HOMMELS Det danske Sprogs Tonelag (i Tidsskrift for Philologi og Pædagogik. VIII. 1868—69. 1 ff.) var det første forsøg på en rubricering af ordforrådet med hensyn til tonelag, og det heri fremlagte materiale blev benyttet som sammenligningsgrundlag af AXEL KOCK i Språkhistoriska undersökningar om svensk accent. 1878 (i bind II, 1 (1884) og II, 2 (1885) er også benyttet senere danske fremstillinger). Fyldigere og klarere i opstillingen er SVEND GRUNDTVIGS foredrag om det danske sprogs tonelag ved det første nordiske filologmøde 1876 (se Beretning om forhandlingerne på det første nordiske filologmøde. 1879. 98 ff.). Vigtige bidrag til »Læren om Udtalen i Dansk« er givet af C. F. BRUUN i de tre småhæfter (del af skoleprogrammer fra Horsens lærde skole): Om Bogstavlydenes Længde i danske Ord (1883);

Om Bogstavernes Lyd i danske Ord (1884) og Om Akcenten eller Tonefaldet i danske Ord (1885). Det er især sidstnævnte arbejde der har betydning for en undersøgelse af stødet. På samme tid arbejdede S. BROBERG med de danske akcentforhold, og fra hans hånd foreligger afhandlingen Toneholdet i Dansk (i Blandinger til Oplysning om Dansk Sprog. I. (1881—87). 286 ff.), og i hans Manuel de la langue Danoise (1882) er ordenes stødkendetegn overalt angivet. Alle disse fremstillinger, fra og med Hommels, er anlagt som synkroniske beskrivelser af det samtidige sprogstandpunkt. De historiske forhold der knyttede sig til stødfænomenet, måtte særlig vække sprogforskernes interesse. Stødet sammenhæng med (og formentlige udvikling af) en skandinavisk såkaldt »akcent 1« blev påvist af Svend Grundtvig (anf. arb., især side 130) og Axel Kock, og den nøjere udredning af i hvilke ord vi sproghistorisk skulde vente stød, er leveret af BOBERG (Arkiv. XII. 315 ff.), Marius Kristensen (Arkiv. XV. 41) og flere.

Ekskurs om tonelagene.

En kort oversigt over tonelagslæren i dansk vil være praktisk i denne forbindelse. Den ser således ud. Grundlæggeren er Høysgaard. Han opstiller fire slags »aandelav«¹, der hører til følgende stavelsetyper: 1° stavelse med kort vokal + stødbærende konsonant (»det stødende aandelav«). 2° stødløs stavelse med kort vokal (»det kortjævne aandelav«). 3° stavelse med lang stødbærende vokal (»det dobbelte aandelav«). 4° stødløs stavelse med lang vokal (»det langjævne aandelav«)². Som man ser er dette blot en inddeling af stavelserne efter deres vokalkvantitet og karakterisering af stød: ikke-stød. Når talen er om enstavelsesord kan systemet betragtes som en inddeling m. h. t. stødbasis og dennes udnyttelse, således at vi får følgende: 1° ingen stødbasis i vokalen, men i konsonanten. 2° overhovedet ingen stødbasis. 3° stødbasis i vokalen. 4° intet stød trods basis i vokalen. Først hos Bloch (Fuldstændig dansk Sproglære. 1817. 24), der følger Høysgaard, træffer vi næste gang tonelagene nævnt.

Et sted (Danske Grammatikere. IV. 274) gør Høysgaard opmærksom på at der »accurate at tale« er et femte aandelav på

¹ Se Danske Grammatikere. IV. 223. 271. V. 520.

² Jfr. Brøndum-Nielsen i Danske Studier. 1918. 127 ff. H. Bertelsen. Høysgaard. 131 ff. Det stødende aandelav omdøbte Høysgaard senere til det standsende (Danske Grammatikere. V. 522).

dansk, svarende til stavelser med kort vokal + lang stødløs konsonant, fx. i jysk *skin* = skinne. Det er formodentlig dette der har fået F. P. J. Dahl til (1823) at opstille 5 arter af stavelser, nemlig svarende til Høysgaards fire: stødtonede, skarptonede, holdtonede og dragetonede stavelser og desuden flydetonede, d. v. s. en stavelsetype med kort vokal + en stemt konsonant der ikke har stød, men er eller synes at være længere end de andre konsonanter, altså en type der ikke findes i enstavelsesord undtagen i interjektioner som *trr!*

På denne måde adskiller Dahl første stavelse i *verden*, der er flydetonet, fra første stavelse i *værten*, der er skarptonet, medens stavelserne ifølge Høysgaard begge er kortjævne. Fra basissynspunktet vil det altså sige: tilfælde hvor vi ikke har stød i en stavelse trods basis i konsonanten, men alle tilfældene falder — som vi senere skal se — udenfor stødets funktionsområde. Dahl har altså tre kortvokaliske og to langvokaliske typer.

Denne tilsyneladende mangel på balance har Rask (1825—26) bragt ud af verden, idet han opstiller seks »tonehold«, tre kortvokaliske og tre langvokaliske. Høysgaards »langjævne aandelav« deles i to: det skridende eller langjævne, der findes i første stavelse af *fare*, *tårne*, *kjollomme*, »men ikke gjerne i enestående Enstavelsesord« (47), og det slæbende eller langtrukne, der især findes i interjektioner (fx. *ih*, *oh*, *fy*) og i kontraherede former (*mor*, *klø* (o: kløe)), idet Rask regner med to forskellige grader af lang vokal: »jeg mener det er klart at det slæbende (tonehold) er én Gang så langt som det skridende« (47). Høysgaards dobbelte aandelav bibeholdes under navnet det standsende eller langstodende.

Med hensyn til de kortvokaliske stavelser følger Rask Dahl, blot giver han »toneholdene« andre navne: »det stodende« (svarende til Høysgaards »stodende«, Dahls »stødtonede«), »det løbende eller kortjævne« (svarende til Dahls »skarptonede«) og det »rullende eller nynnende« (svarende til Dahls »flydetonede«; begge de to sidste altså svarende til Høysgaards »kortjævne«).

Sin første kritiker får hele denne tonelagslære i Israel Levin. Han retter især sin kritik mod Rasks slæbende tonelag (Dansk Lydlære og dansk Kjonslære. II. 44). Han hævder at der her ikke er tale om noget særligt tonelag. Det ejendommelige for ordene af dette »tonelag« er at deres vokalkvantitet er variabel efter

ordenes forskellige anvendelser, efter de følelser de udtrykker: »Betoningen i disse Ord er ikke en egen Accentuation, men kun et Slags declamatorisk Modulation« (jfr. Verner. 175 f.). Dette er rigtigt med hensyn til interjektionerne, men Levin kommer i knibe med de kontraherede former (*mor, far, sa* (= sagde) osv.). Han siger at »disse Ordformer ikke tilhøre Skriftsproget, og derfor ikke her kunne tages i Betragtning«. Han synes altså at mene at tonelagslæren for talesproget er en anden end for skriftsproget, at vi altså må regne med to normer der ikke kan sammenfattes i ét tonelagssystem. Da Levin ellers ikke regner med to lydige normer, er dette en falliterklæring. Også Høysgaard kritiseres, men kritikken rammer ikke det centrale, nemlig selve begrebet tonelag, der, som vi har set, er et mismask af kvantitet og stød.

Levins eget system er en simplificering til to tonelag: det flydende og det stødende, og dette kunde synes et fremskridt, men ved nærmere eftersyn af materialet viser det sig at det ikke er modsætningen mellem stød : ikke-stød der er lagt til grund. Det flydende siges aldrig at forekomme i enstavelsesord (26), men senere (27) oplyses at enstavelsesord i dialekter og undertiden i talesproget kan have dette tonelag (det er igen ord som *far, mor, sa* (= sagde) der volder ham vanskeligheder). Det stødende omfatter både tilfælde med stød på vokalen og tilfælde hvor stødet ligger på konsonanten. Det kedeligste ved denne inddeling er dog at den ikke omfatter alle tilfælde. Restpartiet siges intet tonelag at have, hvilket senere (II. 42) udtrykkes positivt ved at de har »det manglende Tonelag«. Dette ejendommelige tonelag omfatter ikke blot enstavelsesord med manglende stød-basis men også første stavelse af tostavelsesord når denne har kort vokal + ustemt konsonant (altså ikke blot: *vært, stik, rift*, men også fx. *tosset, flaske, smerte, værten* og kortvokaliske enstavelsesord hvor der ikke er stød trods tilsyneladende basis: *man, vel, var, fad*).

I den følgende tid følges Rask (med sine 6 tonelag eller tonehold, som det nu i reglen hedder) af Hagerup i *Det danske Sprog* i Angel 1854 (se 2. udg. 1867. 143) og Warming i *Det jydsk Folkesprog* (1862) 21 (hos Warming med særlig fremhævelse af forbindelsen mellem tonelagene og kvantiteterne), men flere følger Dahl, omend de bruger de Raskske betegnelser (stødende,

løbende, standsende, skridende, rullende), eller, hvad der bliver det samme, følger Rask undtagen med hensyn til det slæbende tonelag, således især Lyngby i Sdgy. Sproglære (1858) 3 og først og fremmest Svend Grundtvig i det tidligere nævnte arbejde. En tilbagevenden til Høysgaards firgruppering sker med Broberg (Toneholdet i dansk).

Hermed er det slut med tonelagene i den traditionelle opstilling. Verner regner med et almindeligt tonelag, hvorefter der findes en modifikation, som han kalder »tonestødet« (Afh. og Breve. 207), det vil i virkeligheden sige at han kun regner med modsætningen stød : ikke-stød, og på dette standpunkt står også Jespersen og den senere forskning. —

En række problemer i forbindelse med stødet stod endnu tilbage at løse, først og fremmest spørgsmålene om hvad stødet er for noget og betingelserne for dets optræden samt dets historiske udvikling. Det er her Karl Verner og Otto Jespersen gør deres store indsats i stødforskningen.

Det var beskæftigelsen med akcentforholdene i slavisk der vakte VERNERS interesse for de danske akcentforhold; hjemlige paralleller trængte sig på og krævede også en forklaring, og til sidst flyttede hele hans interesse over på det danske område, som det tydeligt ses af brevene (se 199 ff.).

Han havde til hensigt at skrive to afhandlinger: én om »det såkaldte tonelags natur og væsen, dets historiske oprindelse« og (om muligt) »dets forhold til lignende fænomener i andre skand. sprog«, og en anden om »»tonelagets« historie fra Holberg og indtil nu« (206). Det sidste har, såvidt man kan se, skullet være en sammenligning mellem det hos Høysgaard optegnede standpunkt, som Verner fejlagtigt identificerede med tidens rigssprogsstandpunkt, og det standpunkt rigssproget på Verners tid stod på med hensyn til stødbrugen. I et lidt senere brev til Vilh. Thomsen fortæller han at stoffet svulmer for ham, men at han nu (bl. a. ved brug af en »resonansklokke«) er »kommen fuldstændig på det rene med tonestødets fysiologi« igennem alle faser af dets udvikling, og at han nu vil slå de to afhandlinger sammen til én. Nogen afhandling fik Verner imidlertid aldrig færdig, men i brevene foreligger så mange antydninger og udkast til behandlingen at vi kan fastslå at det vilde være blevet et meget originalt

arbejde der vilde have klaret for os en stor del af de uløste spørgsmål. Som det nu er, må vi nøjes med at konstatere at Verner med sit skarpe lingvistiske blik har slået ned på næsten alle de centrale punkter og givet gode bidrag til deres oplysning, og at mange af de resultater som senere forskere har nået, er forberedt eller foregrebet af Verner.

Da Axel Kocks språkhistoriska undersökningar om svensk akcent udkom (1878) skrev Verner (i 1880) en anmeldelse af den (genoptrykt i *Afhandlinger og Breve*. 84 ff.). De punkter han her behandler, er de nordiske akcenters natur og deres oprindelse, og her har han med hensyn til akcenten i urnordisk fremhævet den vigtige forskel det gør om anden stavelse i tostavelssord var lang eller kort¹.

OTTO JESPERSEN har flere steder behandlet stødet, men her skal især nævnes de to afhandlinger *Stød og musikalsk akcent* (i *Dania*. IV. 215 ff.) og *Det danske stød og urn. synkope* (i *Arkiv*. XXIX), samlede (og udvidede) i *Tanker og studier*. 212 ff. Jespersen interesserer sig ligeligt for stødets anvendelse i moderne dansk, stødets fonetik og fysiologi, og stødets oprindelse, og har på alle tre punkter givet væsentlige bidrag til stødfænomenets oplysning. Han støtter sig i høj grad til Verner og Axel Kock og har grundfæstet og udbygget mange af de forklaringer de nævnte forskere har givet. Han giver dog også vigtige korrektiver til Verner, således bl. a. til Verners opfattelse af Høysgaard. Hans åbne øre for talesproget giver ham mulighed for at påvise stødfænomener andre ikke har bemærket. Afhandlingen i *Arkiv* er en kritik af Anders Pedersens afhandling i samme tidsskrift XXVIII om »dansk og urnordisk akcentuering« og omhandler mest sproghistoriske forhold. Et vigtigt bidrag til vort kendskab til stødet er endelig givet af Peter Skautrup i *Klusiler og yngre stød i Vestjysk* (i *APhS*. III. 32). Eksperimentalfonetisk er det danske stød undersøgt af Selmer og Ekblom (se side 40), jf. også Svend Smith i *APhS*. XII. 33 ff.

Fonologerne har vist stor interesse for stødfænomenet. Uldall (*A Danish Phonetic Reader*. 1932 og *The Phonematics of Danish*) stillede stødet blandt konsonanterne. Herimod opponerer Martinet (i *La Phonologie du Mot en Danois*. 1937. 258 f.), der fastslår

¹ Se også om Verners arbejde med dansk akcent Vilhelm Thomsen. *Samlede Afhandlinger* I. 191 ff.

at det er et prosodisk fænomen. Til samme resultat når Trubetzkoi (Grundzüge der Phonologie (= Travaux du Cercle Linguistique de Prague. VII. (1939). 174. 194)): stødet indgår i den prosodiske korrelation: stod : ikke-stød. Det er iøvrigt en opfattelse der længe har været den gængse herhjemme. Martinet og Trubetzkoi er enige om at stødet falder på en »silbenträger« der derved deles i to partier der hver for sig er at regne for en more.

Begge synes at mene at stødets funktion er ordadskillende (se især Martinet. 259). Martinet synes endvidere at regne stødet for et ungt fænomen. Både ikke-angivelsen af stød i skrift og stødets hyppige forsvinden i sang betragtes af Martinet som traditioner der er at føre tilbage til tiden før stødets opkomst. Det er overflødigt at opstille større skyts mod en sådan antagelse. Blot skal det nævnes at heller ikke vokallængden, der jo også spiller en fonologisk rolle, er betegnet i skriften, og at anvendelsen eller ikke-anvendelsen af stød i sang afhænger af melodians art og fremførelsesmåden, hvad Martinet iøvrigt selv er inde på.

Til slut et par praktiske bemærkninger.

Stødet angives på traditionel måde ved en apostrof (krolle) efter den stødbærende lyd. Da det kun er stødet der behandles, er ordene som regel ikke lydskrevne, og ord fra dialekterne gengives — hvor ikke særlige forhold kræver det — omskrevne til rigssprogsform.

Tryk er kun angivet hvor trykfordelingen er af særlig art eller har spillet en rolle ved ordenes udvikling.

De vigtigste litteraturforkortelser er oplyst bag i bogen; øvrige anvendte forkortelser er de samme som de der bruges i Ordbog over det danske Sprog.

Jeg takker Carlsbergfondet for en bevilling til udarbejdelse af et ordregister ved mag. art. Kaj Bom. Jeg bringer magister Bom min hjertelige tak for det store arbejde med registret og for mange bemærkninger om udtaleformer, der er kommet afhandlingen til gode.

Kapitel I.

Ordtyperne i dansk.

Vi vil begynde med at betragte vort hjemlige ordforråd med hensyn til stavelsetallet, og holder os til ordenes ubøjede former. Vi kan så opstille følgende grupper.

A) énstavelsesord	}	Til disse to grupper hører så godt som alle hjemlige simple ord, hvorved forstås: ord der ikke er dannet ved afledning (af andre), og ej heller er ordforbindelser af den art der i almindelighed kaldes sammensætninger (komposita).
B) tostavelsesord		
C) trestavelsesord (og ord af endnu flere stavelser).		

Hertil hører:

1. afledte ord.
2. sammensætninger.
3. en lille gruppe simple ord hvis tredje stavelse ender på -e.

At det er simple ord, vil sige at ordene hverken strukturelt eller betydningsmæssigt kan analyseres som de to foregående grupper komplekse ord. På den anden side har de træk der viser bort fra de simple ords gruppe, idet de i svagtrykstavelsen kan have en vokalisation der ikke kendes i de simple ord: tredive, tusinde. Sammen med stavelsetallet viser dette at vi her har en overgangsgruppe mellem komplekse ord og simple ord: efter de ydre kendetegn (stavelsetal, vokalisation) hører de sammen med afledninger og sammensætninger, medens de indre kendetegn (ingen erkendelig morfologisk struktur, betydningsindholdet) fører dem i gruppe med de simple ord.

Vi har her først et skel mellem grupperne A, B på den ene side og C på den anden side. En eller højst to stavelser er altså

i hjemlige ubøjede ord (med den u. C 3 givne reservation) et kriterium på det simple ord i modsætning til de mere komplekse enheder: afledte ord og sammensætninger, således at forstå, at alle danske simple ord går ind under de nævnte kriterier, men naturligvis ikke således at alle danske ord på en eller højst to stavelser er simple ord. Både afledte ord og sammensætninger kan have to stavelser (og afledninger endog én stavelse, de såkaldte rod-, stammedannelser).

Og på den anden side: overalt hvor vi træffer hjemlige ord på mere end to stavelser, kan vi være sikker på enten at have afledte ord eller sammensætninger, forudsat at det trufne ord ikke er en bøjningsform af et simpelt ord.

Den svaghed der er ved denne opstilling, er knyttet til gruppen C 3, men den skyldes det forhold at skellene mellem de anvendte enhedsgrupper, afledninger og sammensætninger over for de simple ord, ikke er (og ikke kan blive) skarpe. Her som overalt ved systematisk opstilling på det sproglige område, er det overgangsgrupperne der udviser de klare linier.

Set under en anden synsvinkel kan det siges, at hjemlige ord på 3 eller flere stavelser, som nu ikke kan erkendes som afledninger eller sammensætninger, ved selve deres stavelsetal (foruden evt. ved deres vokalforhold) røber sig som oprindelige afledninger eller sammensætninger, hvad der naturligvis kun kan bevises ved en historisk undersøgelse. Det er ord som *billede*, *elleve*, *helvede*, *legeme*, *menneske*, *tredive*, *hundrede*, *tusinde*, *søskende* — i det hele kun en 12—15 appellativer og et større antal propriier som *Odense*, *Slagelse*, *Egede*.

Anm. Man kunde vente at den betydningsmæssige og morfologiske afsvækkelse vilde gå hånd i hånd med en stræben efter også rent lydligt at bringe dem over i de simple ords gruppe, og en sådan overgang har virkelig fundet sted ved talrige ord (appellativer som propriier) der nu indgår i gruppe A og B uden at vise spor af deres herkomst. Også ved de ord der endnu er trestavelser, kan en lignende tendens påvises, især for appellativernes vedkommende, men udviklingen har ikke været helt ensartet, ved nogle ord er den skredet længere frem end ved andre, hvilket især skyldes at ordene tilhører forskellige sproglige miljøer. Forenklingen kan gå to veje. Enten kan sidste stavelse svinde: billed, helved, legem, søskend, hundred, tusind. Eller mellemstavelsen kan svinde: elve, menske, tredve, bilde. Angående de enkelte former henvises til Ordbog over det danske Sprog. Det omvendte, at et simpelt ord på to stavelser udvikler sig i modsat retning, til et trestavelserord, er yderst

sjældent, om det overhovedet forekommer. Ordene *hoved* og *høved* har udviklet formerne *hode* og *høvde*. Disse former anses i almindelighed for at være subtraktionsdannelser fra bøjningsformerne, men kan i hvert fald delvis skyldes en trang til at give ordene den typiske tostavelseform, en tendens vi straks skal se flere eksempler på. Ved siden heraf kan formerne *hovede* og *høvede* vel nok forekomme, men næppe i almindeligt talesprog; måske er de snarest bastardformer mellem de gamle og nye former.

De simple ord er altså normalt af én eller to stavelser; ordene af flere stavelser er (foruden ved deres stavelsetal) ved selve deres struktur, nemlig ved at indeholde et affiks eller ved at være opbygget af to eller flere ord tydeligt karakteriseret som komplexe. Tilsvarende gælder bøjningsformerne af de simple ord. Adskillelsen af de forskellige slags komplexe ord skal vi ikke ind på her. Af de prosodiske virkemidler er det her især trykket der spiller en rolle, groft sagt således, at et morfem er karakteriseret ved nultryk¹, en sammensætnings led ved stærktryk, medens affikserne fordeler sig over hele trykskalaen fra nultryk til stærktryk. Et simpelt ords bøjningsform lader sig derfor altid, alene ved trykforholdene, let adskille fra en sammensætning eller anden fast forbindelse: ¹nummeret : ⁰nummer ¹et. Det gamle grammatikeksempel er her en ¹vandrende overfor en ¹vandrende, et eksempel der i hvert fald nu ikke duer på grund af den forskellige behandling af d'et. Derimod er det ofte vanskeligt ad denne vej alene at skelne mellem bøjningsformer og suffiksord hvis suffiks har nultryk, og mellem sammensætninger og suffiksord med trykstærkt suffiks.

Sammensætninger der indeholder samme fonologiske materiale i samme rækkefølge, men fordelt i forskellige ordpar, adskilles let fra hinanden ved kompositionsskellelsens tydelige fremtræden. Det ærværdige grammatikeksempel er her ¹træk¹vind og ¹træ¹kvind, det sidste et ord der vist aldrig er antruffet udenfor de pågældende grammatikker.

En anden sag er at vi ved *læsning*, især af sjældne ord, momentant kan være i tvivl om hvor skellet mellem kompositionsleddene er. Et sjældent ord som ¹is¹tidsler har jeg præsteret at læse som ¹istids¹ler, og man må i hvert fald tænke sig noget om

¹ I dialekter synes morfemer i visse (ikke nærmere kendte) tilfælde at kunne få trykforøgelse og stød, fx. *næpperegnerne'de* (Thorsen. 162), jf. gammelkøbenhavnsk *kygøne'øð* = køkkenet. Se også Kort. 153.

for man får Bangs *angerrig* (Fædra. 209) eller J. P. Jacobsens *dunkelaaret* (I. 60) analyseret og læst på rette måde¹.

Vi vil nu se lidt nærmere på de simple ord, der m. h. t. stavelse-tallet falder i de to ordtyper: én- og tostavellesord. Denne forskel uddybes af andre forskelligheder af prosodisk art og i den indre fonematiske struktur. Som prosodisk kendetegn har tostavellesordet et særligt trykforhold: stærktryk + svagtryk (nultryk), medens enstavellesordet — hvor trykket jo ikke kan træde i virksomhed, fordi det kræver flere stavelser for at dets modsætninger kan træde frem — har stødet. Vi får altså en modsætning: stød og ikke-tryk / ikke-stød og (særligt) tryk. (Ved ikke-tryk menes så her at enstavellesordet ikke er karakteriseret ved et bestemt tryk; først i sætningen får enstavellesordet et tryk (et syntagmatisk tryk), der er forskelligt efter den stilling ordet indtager i sætningen). Også m. h. t. den indre fonematiske struktur er der forskelle mellem én- og tostavellesordet; det mest karakteristiske for tostavellesordet er at den anden stavelse aldrig indeholder fuldvokal, men kun reduktionsvokalen æ.

Det er tidligere nævnt at vi også i gruppen tostavellesord kunde finde afledninger og sammensætninger; vi har nu fået et godt kriterium til at udskille en meget stor del af dem. Hvor vi nemlig i tostavellesord træffer en fuldvokal i den anden stavelse, må vi enten have en afledning eller sammensætning eller et ord der oprindelig er en afledning eller sammensætning men ikke, udfra en almindelig synkronisk analyse, kan erkendes som en sådan — altså en overgangsgruppe af samme art som den vi har truffet ovenfor (C 3).

Der er, eller rettere var, én eneste undtagelse til dette, idet vi i simple ord kunde få udviklet en svarabhaktivokal i visse konsonantforbindelser. Dette har vi enkelte rester af i moderne dansk: det fra poesi kendte *sor^(b)rig* (< sorg) og adjektiverne *ar^rrig* (< arg) og *karrig* (< karg)². I almindeligt rigssprog har svarabhaktivokalen altså kun kunnet holde sig i de to nævnte adjektiver, og dette skyldes naturligvis at de udlydende fonemer her er blevet opfattet som det almindelige adjektivsuffix -ig. De har altså nu fået udseende af afledte ord af den gruppe der nu

¹ Jf. A Ph S. XII. 268.

² når *karrig* nu i rigssprog i reglen er stødløst, skyldes det sikkert indflydelse fra *gerrig*. Se også side 114.

ikke lader sig analysere i ord (stamme) + suffix (fx. adjektiver som: *grådig*, *gyldig*), eller for ordet *sorrig*'s vedkommende som forvitrede sammensætninger (som fx. *Sver'rig* < Sverige); men ordene har til dels bevaret et vidnesbyrd om deres oprindelige simple karakter i stødet.

Dette fører os til en kort omtale af de ord der på trods af at de nu ikke mere lader sig analysere som afledninger og sammensætninger, dog ved forskellige andre egenskaber viser sig som komplexe. Som eksempler på denne temmelig store gruppe kan nævnes ordene på -ing, fx. *krøbling*, *grævling*, *skrælling*, *kælling*, *trilling*, *tvilling*, *rolling*, *ski'pling*¹, *vælling*, *lussing*, *dronning*, *mødding*. Fra disse ord, som ikke lader sig analysere på almindelig måde, er der en gradvis overgang til de tilfælde hvor en sådan analyse kan foretages, fx. *særling*, *svækling*, *femling*, *pusling*, *ynpling*, *stikling*, *madding*, *skåning*, *færing*.

At forsøge at drage et skel her, er temmelig håbløst. Når ordene opfattes som indeholdende en afledningsendelse, er dette, selv om resten af ordet bliver en ubekendt rodløs størrelse, formentlig tilstrækkeligt til at fastholde dem i gruppen komplexe ord; at de, i hvert fald ikke ganske, er blevet simple ord, ses også af at de rummer slumrende prosodiske egenskaber der er karakteristiske for komplexe ord, egenskaber der under visse forhold kan vågne op til liv. Jeg tænker her på det stød der fremkommer når anden stavelse under bøjningen får et stærkere tryk end det som karakteriserer stavelsen i ubøjet form: *l'ussing*: *l'us|sing'er*; *l'krøbling*: *l'krøb|ling'en* osv. Det er ikke altid at denne trykforøgelse finder sted; men at stødet automatisk indtræder, når forøgelsen af stavelsens trykstyrke er tilstrækkelig, viser tilfulde at det er det fra komplexe ord kendte stødfænomen vi her har for os.

Det samme som er sagt om disse oprindelige afledninger, gælder, *mutatis mutandis*, om ord som *l'a|hor'n*, *l'a|bil'd*, *l'a|ril'd*, *l'a⁽¹⁾vin⁽⁶⁾d*, *l'al⁽¹⁾vo⁽⁶⁾r*, *l'bryl⁽¹⁾lup*, *l'gla⁽¹⁾vin⁽⁶⁾d*, *l'yd|my'g*, *l'æ⁽¹⁾dru⁽⁶⁾*. Betydningsmæssigt adskiller de sig ikke fra simple ord, men strukturelt (ved fuldvokalen i anden stavelse) og prosodisk (ved trykforholdene) viser de sig tydeligt som komposita, selv om en analyse af dem i to ord her ikke lader sig foretage. Fænomenet »slumrende stød« træffes også her, fx. *l'nabo*: *l'na|bo'er*.

¹ Se om dette ord side 109.

Alle disse ord, som blot betydningsmæssig kunde anses for simple ord, men ved andre, ydre, egenskaber viser tydelige træk af kompleksitet, betragtes derfor i denne afhandling som komplekse ord.

Det er af vigtighed for den følgende undersøgelse at få et overblik over de simple danske (ubøjede) virkelige eller tilsyneladende tostavellesord, og derfor hidsættes side 20 et skema, der viser fordelingen af ordene efter deres struktur. Til grund er lagt de ord der er optaget i Glahders retskrivningsordbog. Der er (foruden fra fremmedord der først i nyere tid er optaget i dansk) set bort fra tilsyneladende simple ord der har udseende som afledninger (fx. ord som kylling, tvilling, gerrig), og ord der ser ud som sammensætninger (og oprindelig er det, hvad de for en dels vedkommende bærer spor af i deres prosodiske egenskaber: tryk og stod) (fx. bryllup, avin'd), og endelig fra en lille gruppe ord, der ligner de allerede nævnte, men er af dunkel oprindelse (og påfaldende lydudvikling i 2. stavelse) (fx. harnisk, irisk). Vi får — ved udelukkelse af disse ordgrupper — kun at gøre med simple ord der har reduktionsvokal i anden stavelse; dog har verberne måttet lades ude af betragtning, da vi jo her ikke har nogen særlig ubøjet form at gå ud fra.

Tavlen, der omfatter nogle tilfældigt valgte bogstaver, viser:

1° Den sidste gruppe monstrer et så ubetydeligt antal ord (og næsten kun ord, især på -eð, der oprindelig har været komplekse), at vi praktisk taget kun har to grupper af simple tostavellesord: ordene på udlydende -æ og ordene på udlydende -l, -n og -r, der dog, som vi skal se, ikke alle er virkelige tostavellesord. Med hensyn til disses indbyrdes styrkeforhold ses, at ordene på -e er i stor overvægt ved ord der begynder med konsonant, medens de er omtrent jævnbyrdige med ordene på -l, -n, -r ved de ord der begynder med vokal, hvilket kan udlægges således: konsonantisk forlyd synes i udstrakt grad at medføre vokalisk udlyd.

2° Gruppen tostavellesord på -l, -n, -r er delt i tre undergrupper, for at vise at vi her ikke har med en ordgruppe at gøre der i sin helhed kan kaldes tostavelles. Rent fonetisk er det som bekendt meget svært at afgøre, hvor vi i disse tilfælde har én, og hvor to stavelser. Vi må derfor holde os til det kendetegn der ligger i stødbehandlingen. De ord der har stod, må — i overens-

Simple tostavellesord,
udlydende på

ord, begyn- dende med	-e	-(e)l, -(e)n, -(e)r			anden konsonant
		uden stødbasis ¹	med stødbasis og stød	med stødbasis uden stød	
B	41	6	11	2 (broder, bæger)	0
G	35	8	5	2 { (gammel, gammen ²)	0
H	45	2	15	7 { (hammel, hammer, heden ² , helsen, himmel, hvilken)	4 { (herred ² , hisset, hoved, høved)
L	44	4	7	2 (lunken, løsen)	2 { (levned, lærred)
N	16	1	1	3 { (neger, nogen, nøgen)	0
R	41	2	6	1 (rosen = sygdom)	0
A	10	5	7	4 { (alen, alter, anden, anker)	0
E	13	2	4	4 { (eder, egen, engel, enten)	0
I	6	1	4	1 (ingen)	0
O	4	1	6	0	0

¹ Om dette begreb se nedenfor side 24. ² Også med stød.

stemmelse med den funktion af stødet vi snart kommer til — opfattes som enstavelsesord, og altså tages ud af skemaet, hvorved de under 1° nævnte forhold træder endnu tydeligere frem. De ord der ikke har stødbasis, står vi magtesløse overfor: vi kan ikke afgøre om de er én- eller tostavelles; sikre tostavellesord på -l, -n, -r har vi altså kun i de tilfælde hvor vi har stødbasis uden stød. Af ordene der begynder med b, har følgende 6 ikke stødbasis: barsel, brissel, bukkel, bækken, bøffel, bløster; følgende 11 har stød: bengel, bibel, bimpel, bolster, bommert, brasen, brændsel, bændel, bæver, bøddel, bødker. Af sikre tostavellesord har vi her kun to: broder, bæger. Og således gennemgående.

Der er i skemaet tilføjet de fundne eksempler paa sikre tostavellesord, og det ses let, at en hel del af disse er forstenede

bøjningsformer, medens andre har tilknytning til gruppen af ledte ord (neger, tiger) og gruppen forvitrede sammensætninger (fx. torden).

Resultatet af denne lille undersøgelse bliver da, at det simple tostavellesord i de allerfleste tilfælde, og altså i langt højere grad end det fremgår af tavlen, ender på -e. Tostavellesordet på -e kan med rette anses for typen på det danske (ubøjede) simple tostavellesord.

Endvidere har vi konstateret at ordene på -el, -en, -er som helhed betragtet er en overgangsgruppe mellem én- og tostavellesordene. Sikre tostavellesord har vi kun hvor vi ikke har stødtrods basis, altså fx. i daler, engel, djævel, himmel, hammer. Denne gruppe ord skal vi senere betragte nøjere.

Hvor vi har simple tostavellesord på andre konsonanter, har vi grund til at nære mistanke om at de oprindeligt ikke er simple, men komplekse ord. —

Anm. En tendens til at give tostavellesordene på -el, -en, -er den for tostavellesordet normale form på -e er især fremtrædende ved ordene på -el. Da dialektordet *ajel*, *addel* i slutn. af 19. århundrede blev optaget i rigssproget, fik det formen *ajle*. Et engelsk ord som *bowl*, der på grund af stødløsheden kommer i gruppe med tostavellesgruppen af ordene på -el, får i dansk formen *bowle*.

Tydeligst viser den nævnte tendens sig deri at en række ord af denne type, der tidligere endte på konsonant, nu har fået tostavellesform på -e, ligesom denne form også har sejret i mange tilfælde hvor vi fra gammel tid havde de to slags former ved siden af hinanden. Eksempler er *hegle*, *igle*, *nagle*, *bøjle*, *kegle*, *kugle*, *humle*, *vable*, *knogle* (jfr. knokkel), *stovle*, *tojle*, *skagle*, *strigle* og københavnsk *fi·nə* for *figen*. Smlgn. også at vi har fået *davre* < glda. *dawordh*, og at de gamle pluraler *øjen* og *øxen* har fået formerne *øjne*, *ørne*. At fænomenerne subtraktion og analogi har spillet en rolle her, kan ikke benægtes, men en trang til at give disse ord med tostavellesakcent (stødløshed) den typiske tostavellesordsform har dog muligvis været den væsentligste faktor ved omdannelserne.

Man kan ikke behandle fænomenet stød uden at komme ind på trykforholdene, fordi stødet er afhængigt af trykforholdene, og fordi de to prosodiske fænomener stød og tryk virker sammen til karakterisering af ord. Vi må derfor, før vi går videre, tage et lille overblik over trykforholdene og trykkets funktion.

Ved enstavellesord har trykket, som allerede nævnt, ingen ordkarakteriserende funktion, således som det har ved det simple

tostavellesord, hvor trykforholdene er stærktryk + nultryk. Nogle afledte ord af samme stavelsetal har samme trykforhold; det er de ordtyper hvor afledningsendelsen strukturelt mest ligner bøjningsendelser, nemlig *-(e)t*, *-(e)r* (fx. *træet*, *drenget*; *snyder*, *seer*); hertil kommer så de tidligere nævnte overgangsgrupper af (oprindelige) afledninger og sammensætninger.

Ved grupperne afledninger og komposita har trykket iøvrigt ledadskillende funktion, det vil sige angivelse af afledningens eller sammensætningens opbygning. Dette er et helt kapitel for sig. Her kan kun skitseres i grove træk. Præfix betegnes ved nultryk, undtagen hvor modsætning eller emfase skal udtrykkes (hvad undertiden er gennemgående for hele præfixet). Suffix karakteriseres (uden for de nævnte tilfælde: *-et*, *-er*) ved stærktryk, der kan være af forskellig styrke i forhold til hovedleddets tryk: stærkere end dette (altid ved *-inde*, *-(er)i*); af vekslende styrke ved forskellige andre suffixer som *-agtig*, *-foldig*, *-færdig*, *-haftig*) eller svagere end dette (saaledes ved hovedmassen af de såkaldte suffixer). En stor del af suffixordene har altså to stærktryk, af hvilket det sidste er det første underlegent i styrke, og det er også denne trykfordeling der er karakteristisk for sammensætninger, og funktionen er altså at fremhæve, afgrænse de to ord sammensætningen består af, samtidig med at de ved slutleddets trykmæssige underordning under førsteleddet holdes sammen til en helhed. Denne tilstand kan ophæves på to måder og af to hinanden modsatte grunde. 1° af emfatiske grunde kan de to tryk gores lige stærke (eks. som: *lærke*¹*dum*, *leder*¹*fin*, *tude*¹*grim*). 2° førsteleddets hovedtryk kan svinde, fordi leddets distinktive funktion er blevet afsvækket. Det sker især i tilfælde hvor en sammensætning altid betegner det samme exemplar, det samme tilfælde, altså nærmer sig eller helt går over til propriernes funktion. Det er tilfælde som *skarn*¹*tyde*, *skær*¹*torsdag*, *lang*¹*fredag*, *basse*¹*ralle*, *skudder*¹*mudder*, *over*¹*hofmester*, *landsover*¹*skatterådet*, og, som vi skulde vente, er det uhyre almindeligt i stednavne (*Helsing*¹*ør*, *Vording*¹*borg*, *Holste*¹*bro*). Denne »drückung« af første leds tryk forekommer næsten kun hvor ordet er af bestemte stavelsetyper, men det behøver vi ikke her at komme nærmere ind på. Det er ikke noget særligt dansk fænomen; det findes også i andre germanske sprog (se fx. Hammerich. Zur deutschen Akzentuation 239 ff.).

Hertil kommer så stødets funktion, således at både tryk og stød kan tjene til at karakterisere bestemte ordtyper; dette sker ved de komplekse ord og ved fremmedordene; men før vi går over til at betragte disse forhold, må vi se at komme til klarhed over hvad vi mener med stødets funktion.

Kapitel II.

Simple ord.

1. Stødets hovedfunktion. Enstavelsesordet.

At det danske stød har en funktion og ikke er en ren og skær artikulatorisk prydelser eller finesse, fremgår med al tydelighed af at stødet er indskrænket i sin brug til bestemte tilfælde, og at anvendelsen er obligatorisk for den der vil tale sproget korrekt og fuldt forståeligt.

Ganske vist er stødet ikke nogen absolut betingelse for forståelsen af det sagte; mange danske fra stødløse egne der har tilpasset sig rigssproget i deres tale, bruger ikke stødet (eller er usikre i dets brug), og det samme gælder jo de fleste udlændinge der taler dansk. Og dog forstår vi disse mennesker uden større vanskelighed. Stødet kan derfor ikke være et fonem, for ingen fonemer lader sig i den grad negligere uden at der sker afbræk i talen og forståelsen. Men stødet letter os erkendelsen af ord, er altså et kendemærke for noget sprogligt, blot tilsyneladende ikke noget absolut nødvendigt kendemærke. De fleste andre sprog har jo heller ikke et sådant kendemærke og klarer sig endda, og vi har jo heller ikke fundet det nødvendigt i vor skrift at have et tegn for stødet.

Medens det — som sagt — går let nok med at opfatte sætninger (hvor jo hele konteksten hjælper til at sikre den rette opfattelse), så er sagen en ganske anden, når vi undersøger de mindre enheder isoleret. Et isoleret ord som *benet*, udtalt af en person der ikke anvender stød, er flertydigt, vi véd ikke om han mener substantivet *ben* i bestemt form eller det afledede adjektiv.

En af stødets opgaver er tilsyneladende at adskille sådanne to ord i udtalen. Men er det stødets funktion vi her har truffet på? Det er givet at det er modsætningen stød : ikke-stød der gør det muligt for os at adskille de to ord og således forebygge mis-

forståelse, men at stødets funktion skulde være at adskille ord fra iøvrigt ligelydende ord uden stød, synes ikke uden videre indlysende, når vi overfor de tilfælde hvor stødet således optræder som skelnemærke, med største lethed kan stille endnu flere tilfælde hvor stødet ikke røgter denne opgave (homonympar hvor begge ordene enten er stødløse eller stødbærende). En »funktion« der kun virker nu og da, ganske sporadisk, kan ikke med rette kaldes funktion, og hvis det var stødets eneste livsberettigelse, måtte man formode det forlængst var ophørt at eksistere. Der må være noget af større vigtighed som holder stødet i live. Det følgende vil vise, at det vi i et eksempel som det nævnte har truffet på, ikke er selve stødets funktion, men en udstråling af stødets hovedfunktion.

At stødet til nød kan undværes i talen, viser at stødet ikke er noget der karakteriserer sætninger og sætningsled, men det enkelte ord. Når der herved sker misforståelser i talen, vil det vise sig at det skyldes en misforståelse af et enkelt ord. Herved træder stødet i modsætning til de øvrige prosodiske kendetegn, tryk og tone, der har begge funktioner: både at karakterisere små enheder, som ordet, og større enheder, som sætningen (i dansk gælder dette dog med visse modifikationer), og er tilsyneladende på linje med fonemet (men som vi så, er stødet dog væsensforskelligt fra fonemet).

Man vil på forhånd være tilbøjelig til at tro, at en fastlæggelse af stødets funktion måtte være nogenlunde det samme som en redegørelse for stødets forekomst. Der gør sig imidlertid her særlige forhold gældende. Stødet er nemlig som fysisk fænomen knyttet til visse fysiske betingelser og lider derved indskrænkning i sin forekomst. Betingelserne er som bekendt: tonalitet, en vis kvantitet og en vis trykstyrke. Uden disse kan stødet ikke forekomme, d. v. s. ikke udtrykkes, artikuleres, vel at mærke, når vi holder os til de for almindelig dansk rigssprogstale gældende love eller vaner. Til stødets funktionsområde kan altså også høre felter hvor stødet ikke kommer til udtryk, fordi uvedkommende forhold spiller ind. Vi kan sige at stødet i sådanne tilfælde er neutraliseret af de nævnte fonetiske forhold. Hvis vi derfor stiller to ord som [ruʔs] : [rus] overfor hinanden, kan vi ikke uden videre gå ud fra at vi her har et eksempel på en funktion af stødet; hvis det sidste ord nemlig havde haft den

fornødne fonetiske basis, havde det formodentlig også haft stød, og der vilde så ikke have været tale om nogen ordadskillende funktion af stødet.

Det fremgår endvidere af de nævnte eksempler, at den funktion der her er tale om, ikke er knyttet til dette enkelte fænomens optræden, men at stødet kun er den ene af de to modsætninger: stød: ikke-stød, som er bærer af den funktion eller de sammenhørende funktioner som vi vil undersøge. Det er altså en opposition mellem noget ikke særligt karakteriseret og noget karakteriseret vi her har for os, en modsætningsart (merkmallos: merkmalhaltig), som jo er almindelig i fonologien og morfologien. Her får vi altså den særlige vanskelighed ved de to oppositionselementer, at det ikke-karakteriserede i sin faktiske forekomst ikke blot rummer de tilfælde der med rette hører ind under det, men desuden de tilfælde hvor den karakteriserende faktor ikke har kunnet komme til udtryk. Og forholdet bliver endnu mere indviklet.

Tilfældene hvor stødet er neutraliseret, omfatter nemlig foruden de tilfælde hvor vor nuværende tale har stødforhindrende fonetiske omstændigheder, også nogle — dog forholdsvis få — tilfælde hvor disse omstændigheder tilsyneladende ikke længer er tilstede, men tidligere har været det, og hvor den herpå beroende stødløse udtale har holdt sig som tradition, efter at de betingelser der skabte den, var bortfaldet.

Vi har set at vi i dansk, når vi holder os til hjemlige simple og ubøjede ord, faktisk kun har de to ordtyper: énstavelsesord og tostavelsesord. Med det ovenfor nævnte om stødets neutralisation in mente kan vi fastslå, at enstavelsestypen er karakteriseret ved stød, tostavelsestypen ved stødløshed. Dette er stødets kernefunktion i dansk, og den orddifferentierende funktion, der er den man i fremstillinger af stødet hidtil særlig har hæftet sig ved, vil ved nærmere eftersyn vise sig at være enten en refleks af kernefunktionen eller noget helt andet, sekundært. Et par eksempler vil vise dette. Et stående eksempel på stødets ordadskillende funktion er *Møller* [møPær], proprium, overfor (en) *møller*, appellativ. Istedet for her at tillægge stødet en så ubetydelig funktion som at adskille ord som de nævnte (medens masser af andre ordpar ikke nyder godt af samme »funktion«), bør vi bag eksemplerne søge kernefunktionen, som da også uden vanskelig-

hed lader sig erkende: *moller* som appellativ kendetegnes ved sin stødløshed som en afledning af et tostavellesord (en mølle), medens propriiet *Moller* ved sit stød er tydelig karakteriseret som et simpelt enstavelsesord (om det forhold at ord på -er i denne henseende behandles som enstavelsesord, skal der tales nærmere nedenfor)¹. Eller vi kan tage Martinets eksempler på stødets »valeur différenciative« (La phonologie du mot en danois. (1937). 7—9): *ånden* (uden stød) : *ån'den* (med stød); *skallen* (uden stød) : *skal'len* (med stød). De stødløse former viser tydeligt ved deres stødløshed, at de er bestemt form af tostavellesordene *ånde*, *skalle*, ordene med stød på den anden side fremtræder tydeligt som bøjningsformer af enstavelsesord². Eller vi kan tage *sven'sken* (af svensk) : *svensken* (af svenske). Det som modsætningen stød : ikke-stød karakteriserer, er i alle sådanne tilfælde altså ikke de specielle ord, men de to ordtyper, énstavelsesord : tostavellesord, som ordene hører til. Det fremgår iøvrigt også af at alle de ordpar der her kommer i betragtning, består af et tostavellesord (evt. i bøjet, afledet form) overført en bøjningsform eller afledning af et enstavelsesord, men aldrig af to simple tostavellesord³. Det viser, at stødet holder sig til enstavelsesordene (blandt de simple ord), og følger dem i visse af deres bøjnings- og afledningsformer (hvilke disse er, vil fremgå af det følgende).

De øvrige eksempler man plejer at anføre som bevis på stødets ordadskillende funktion, er taget fra enstavelsesordenes gruppe. Kan det her vises, at enstavelsesord adskilles ved stødet alene, vil det fremsatte postulat om stødets kernefunktion ikke kunne opretholdes. Der må naturligvis kræves ganske ens fonetiske omstændigheder ved de ord der sammenstilles. Par som *bi'd* (imperativ af bide) : *bid* subst., *ba'd* (præt. af bede) : *bad*, sb., *mo's* (kartoffelmos osv.) : *mos* (plante), *ha'd* (imperativ af hade) : *had*, sb.⁴ kan naturligvis ikke bruges. De viser jo blot en mod-

¹ Hvis Jespersens forsøgsvis fremsatte forklaring af stødet i navne som *Møller*, *Tegner*, *Engel* osv. (som opstået i forbindelse med et foregående svagtryksord, fx. fornavn, titel) var rigtig, skulde vi også have stød i andre tostavellesord end dem på -l, -n, -r (fx. Bille, Bjerre, Kruse, Brøndum), hvad vi jo ikke har. Se Tanker og Studier. 225.

² Martinets eksempel *staden* (uden stød) : *sta'den* (med stød) udgår, da det første ord nu almindeligt er intetkøn.

³ Eksempler hos Jespersen. Tanker og Studier. 213—14.

⁴ Jf. Jespersen. Tanker og Studier. 213.

sætning mellem ord med og uden de for stødets optræden nødvendige betingelser; havde alle ordene lang vokal, vilde stødet utvivlsomt have været gennemgående. Det ordadskillende er altså her vokalkvantiteten, ikke stødet. Et bedre eksempel er *føl*, sb. overfor *følʰ*, imperativ af følge. Det første ord hører til den gruppe ord (på -l, -n, -r) der i gammeldansk manglede stødbasis og har bevaret stødløsheden; stødmangelen er altså ikke her udtryk for noget funktionelt, hvad der også fremgår af at en del af de herhenhørende enstavelsesord har opgivet den traditionelle stødløshed og antaget enstavelsesordets kendetegn, stødet, selv i tilfælde hvor derved to hidtil forskellige ord bliver enslydende. Eksempler: *skal*, sb., har nu i rigssprog gennemført stødet, i *skæl*, *skin* er det delvis gennemført og vistnok helt hos den yngre generation (hvorved bl. a. den lydlig forskel mellem *skin* : *skind* bortfalder).

Tilbage står så kun ganske få tilfælde som *man* : *manʰd*, *hun*, pron., en *hun* : *hunʰd*. Som nævnt er en vis trykstyrke en betingelse for stødets fremkomst. Dette viser sig som bekendt ved at et ord der normalt har stød, mister dette i tryksvag stilling (gåʰ !: gå^l bort!). En mængde småord (konjunktioner, præpositioner, visse adverbier og pronominer) står normalt tryksvagt i sætningen, og stødløsheden der er en følge heraf, kan blive et fast kendetegn for dem der følger dem, også når de (sjældnere) bruges trykstærkt; dette er det hyppigste; men ordene kan også uddanne to former, en form med og en form uden stød, i tilfælde hvor ordene har to forskellige faste anvendelser eller betydninger, hvoraf den ene normalt er forbundet med stærktryk, den anden med svagtryk. Eksempler: en række præpositioner har vokalkortheit og stødløshed som kendetegn for præpositionel, vokallængde og stød som kendetegn for adverbial anvendelse: *i* : *iʰ*, *på* : *påʰ*; *af* : *afʰ*; *fra* : *fraʰ* (ikke: *til*, *ad*, *ved*, *med*, der mangler, eller manglede, fonetisk stødbasis, se ndf.); endvidere fx. *så*ʰ (= således; højtideligt sprog) : *så* (i andre betydninger).

Stødløsheden i ordene *man*, *hun* i eksemplerne ovenfor tjener altså ikke det formål at adskille disse ord fra ordene *manʰd*, *hunʰd*, men er i sin oprindelse en mangel på de fornødne stødbetingelser, en mangel som har udviklet sig til et særligt kendetegn for en ordgruppe, og som følger ordene også når stødbetingelserne (trykstyrke) er kommet i stand, undtagen ved en-

kelte ord, hvor forskellen stød : ikke-stød er udnyttet til at kendetegne to betydningsmæssigt eller syntaktisk forskellige anvendelser. Selv ved substantivering bevares stødløsheden som regel: *en han, en hun, et jeg, et nu*. Sjællandsk afviger fra rigssprog og de øvrige dialekter ved at have stød i *du*¹, *vi*², *P*, *de*², *nu*².

I sammenhæng med de nævnte småord må også nævnes enstavelses interjektionerne, fx. *ha, hu, i(h), u(h), å(h), hov, vov*¹ osv. Vi har her en anden gruppe enstavelsesord der er karakteriseret ved stødløshed. Det er utvivlsomt disse ords særlige ekspressive, affektive og onomatopoietiske væsen der har holdt stødet borte. Deres kvantitet er ofte så labil at den lader sig afpasse efter situationen og det særlige formål, og ordene kan få en musikalsk udtale der leder tanken hen på det forhold at vi jo heller ikke anvender stød når vi synger. Nævnes bør det også at stødet svinder i gadesælgeres råb, hvad enten de går på en slags melodi eller ej. Fx.: ¹blom·¹kå·¹! — blom¹kå···!¹! ¹å···!¹! ¹si···!¹! Også i kalden, kommandoråb og begejstret udbrud kan stødet forsvinde: ¹Pre···! ¹ben···! Sve···nd! nej···! hele tre···! Præsente-e-e-er Gevær!² Man kan måske sammenfattende sige, at overalt hvor vi har en udnyttelse af kvantitet og prosodiske midler der falder uden for den normale, kan stødet falde bort, eller: dér hører stødet ikke hjemme.

Anm. I A Ph S. IX. 231 forsøgte jeg at forklare den påfaldende stødmangel i imperativen *kom* ud fra dets anvendelse som interjektion; nu tror jeg snarere, at *kom* ligesom imperativen *gør* hører til den side 37 behandlede gruppe der har bevaret stødløsheden på visse udlydende konsonanter. Ganske vist er *kom* det eneste eksempel vi i rigssprog har på -m som stødhindrende konsonant ved alm. trykstærke ord, men i dialekter har vi flere (fx. *stam!* i Flemløse-målet. 170), og der er også andre ting der tyder på at *m* tidligere hørte til de konsonanter der udlydende i kort stavelse ikke tog stød. Se videre side 37.

At enstavelsesord uden basis hører til stødets funktionsområde, ses af at stødkendemærket kommer frem, så snart basis skabes, enten ved lydlig udvikling eller ved tilføjelse af morfemer, og af at ord der i rigssprog mangler stød, i dialekter kan påtræffes med det ventede stød, fordi dialekten har basis for stød, even-

¹ det samme findes i flerstavelsesinterjektioner med tryk på sidste stavelse (smI. side 100): *hur'ra*; *bumme'lum*, *dimme'lim*.

² Eksempel hos Broberg. 288.

tuelt er i stand til at realisere stødet hvor vi ikke kan gøre det i rigssprog. —

Hvad stødet er for noget, er et fonetisk anliggende som vi ikke behøver at gå ind på her. Til vort formål er det nok at sige, at stødet er et lydligt kendemærke der kan komme til som noget ekstra og karakterisere en lydlig enhed. At det ikke er noget fonem, fremgår vel tilstrækkelig tydeligt af det foregående. Vi har fundet at dette »noget« ved de simple ord karakteriserede enheden enstavelsesord, men vi har endnu ikke undersøgt om det er et enkelt fonem eller en samling fonemer stødet knytter sig til som et kendetegn.

Hvis stødet hørte til en enkelt lyd, måtte dets funktion blive ordadskillende, uden hensyn til ordets stavelsetal; derfor synes allerede det påviste forhold, at stødet er karakteristikum for enstavelsesordet, at vise at det ikke er den enkelte lyd, men hele stavelsen der er bærer af, og karakteriseres ved, stødet. Dette bekræftes af at vi kan få stødflytning. Der er ingen fonologisk modsætning mellem *bi[?]der* og *bi[?]er*, mellem *ba[?]rn* og *ba[?]n*, eller *hi[?]v* og *hi[?]», *na[?]j[?]* og *na[?]j[?]* (= nej!); de er kun varianter.*

Stødet falder altid på stavelsens vokal, den sonore top, når den fornødne basis, en vis længde¹, er tilstede, ellers på den efter vokalen følgende konsonant, når denne kan danne basis. Stødet falder aldrig senere, fordi vi, når vi ved konsonantforbindelser bevæger os bort fra den sonore top, jo altid har aftagende sonoritet, og altså også dårligere stødbasis. Kan ikke den nærmest vokalen følgende konsonant danne basis, kan en følgende konsonant det endnu mindre.

Stødets plads i stavelsen er altså, inden for det givne spillerum, fonologisk irrelevant: *sæ[?]* er variant til *sæ[?]l* (= selv), eller omvendt, og danner ingen modsætning til *sæ[?]l* (dyret en sæl). I tilfælde som imperativ *ha[?]l* overfor *hal[?]* (= subst. hal og adj. halv) er det ikke stødets plads der udgør forskellen, men vokalens kvantitet. Begge ord (stavelser) er karakteriseret ved stød, men som følge af kvantitetsforholdene må dette falde på forskellige steder.

¹ Eklblom mener at have iagttaget at den lange stødløse vokal i dansk er længere end en stødvokal. Dette forhold er fonologisk fuldt forståeligt. Ved stødvokaler er kvantiteten intet kendetegn (»merkmal«); her er modsætningen mellem stød:ikke-stød. Ved lang stødløs vokal derimod er kvantiteten jo det område hvor modsætningen udspiller sig.

En fonologisk modsætning mellem stød : ikke-stød ved enstavelsesordene kan vi kun få hvor forholdene er ganske ensartede, d. v. s. stødbasis er tilstede, men ikke udnyttet til stød i det ene af tilfældene. Dette finder vi tilsyneladende i tilfælde hvor det ene af de ord der indgår i sådanne par, hører til den gruppe ord hvor, som nævnt, stødbasis tidligere manglede, men nu synes at være til stede, og stødmanglen således synes opretholdt ved tradition. I tilfælde som *ven : ven'd*, *hun : hun'd*, *sig* (saj) : *sej'*, *dig* (daj) : *dej'* har vi derfor ikke lov til at se nogen udstråling af stødets funktion, men af noget der ikke har med denne funktion at gøre: mangel kontra tilstedeværelse af stødbasis.

Bortset fra disse ord, har vi kun denne modsætning i tilfælde som *mo'rd : mo'r* (= moder), flt. *bro'er : bro'r* (= broder), flt. *si'er : si'er* (= siger); *da'* (= dag) : *da'* (= dage). Men her har vi med stødets hovedfunktion at gøre; en så tydelig stødbasis — lang vokal — uden stød i et enstavelsesord er tegn på at disse former er varianter, kontraktionsformer, af tostavelsesord. Det samme gælder et ord med diftong som *provst*, et oprindeligt tostavelsesord, der dog nu også undertiden behandles som enstavelses: *prov'st*.

Lang stødløs vokal i et dansk (tilsyneladende) enstavelsesord kan betyde to ting; enten at vi har en interjektion, i hvilken ordklasse stødet, som helhed betragtet, ikke hører hjemme (se side 28), fx. *ih*, *åh*, *ah*, *nåh*; eller at vi har en variantform af et tostavelsesord: *Pe'r* (: Peder), *fa'r* (: fader), subst. *klø'* (: kløe) osv. I nogle tilfælde, hvor første stavelse ender på vokal, og anden stavelse kun udgøres af en vokal, har vi ofte fået assimilation, og den oprindelige tostavelsesform er sjælden eller helt svundet: *sa'* (: sae, sagde), *la'* (: lae, lagde), *a'*, *fra'* (i udtryk som: hanken er a', slåen er fra'). —

Vi kan gå et skridt videre og bestemme stødet som en stemmeløs pause i artikulationen af stavelsen, brugt som fonologisk kendetegn. At den i almindelighed har en fast plads i stavelsen, hænger sammen med at der i reglen kun er et sted der kan lade en sådan pause komme til sin ret. Baggrunden, basis, for stødet er altså stemthed i forbindelse med en vis kvantitet og trykstyrke. Har vi en lang vokal i stavelsen, er den det ideelle sted for stødets udfoldelse, og i dette tilfælde kan stødet aldrig falde andre steder; vi har altså aldrig forbindelsen lang stødløs vokal + konsonant

med stød. Er vokalen kort og den følgende konsonant stemt, danner denne den bedste basis. Dårligste basis er udlydskonsonanter, fordi alle vore konsonanter i denne stilling har tendens til ustemthed eller en korthed der dårligt kan bære stødet; som eksempel på det sidste kan nævnes -ð, -q, der jo også ofte tenderer mod totalt bortfald.

Stødet hænger således nøje sammen med stavelsens struktur, og også deraf følger at det ikke kan være et lydkarakteriserende element. I *miʔl* : *miʔd* er den ordadskillende faktor den forskellige kvantitet af vokalen, der medfører forskellig plads for stødet. Stødet er tværtimod et fællestræk hos de to ord der karakteriserer dem begge som enstavelsesord.

2. Særlige grupper af enstavelsesord.

Særlige forhold viser ordene på konsonant (konsonantgruppe) + (ə)l, (ə)n, (ə)r, der, i hvert fald med hensyn til stødbehandlingen, viser sig som en overgangsgruppe mellem én- og tostavelsesordene. I nogle tilfælde har vi fået udviklet diftong foran l, n, r, og ordene er så blevet rene enstavelsesord.

Ovenfor side 19 er vist, hvordan ordene falder i tre undergrupper: ordene uden stødbasis, ordene med stødbasis og stød, og ordene med stødbasis uden stød; kun de sidste er sikre tostavelsesord. Af de simple ord med stødbasis har langt de fleste stød, og ordene med stødbasis uden stød er i det hele en lille gruppe, der ikke viser noget ensartet præg; både gamle afledninger og gamle bøjningsformer kan endnu skimtes i en del af ordene.

Når vi nu betragter de stødløse ord med basis for stød, kan vi derfor ikke undgå at skele til det historiske. Ud fra et moderne standpunkt kan vi ikke komme meget videre end til den blotte konstatering af stødløsheden.

Skellet mellem de oprindelige én- og tostavelsesord af denne type måtte forflygtiges, ved at de oprindelige enstavelsesord kunde udvikle svarabhaktivokal foran -l, -n, -r, medens de oprindelige tostavelsesord kunde udskyde ə foran de samme konsonanter, begge dele på grund af de udlydende konsonanters halvt sonantiske udtale i denne stilling. Begge ordgrupper kom derved til at gå op i en større enhed med fælles variationsbredde for udlydens vedkommende. Indenfor denne fællesgruppe var de

oprindelige enstavelsesord både de almindeligste og de numerisk overlegne, især på grund af at gruppen støttedes af alle bestemt-former af fælleskønsord af én stavelse og af de mange enstavelsespræsentia med stød, og stødet trængte derfor ind i en mængde af de gamle tostavelsesord.

For en nutidsbetragtning gælder derfor, at simple ord på -el, -en, -er uden hensyn til om de oprindelig er én- eller tostavelses, nu normalt er karakteriseret ved stød, hvorved de stiller sig i modsætning til afledninger og bøjningsformer på -er, -en af tostavelsesord. De tilfælde hvor vi nu ikke har stød, er altså undtagelsestilfælde der ofte kun kan forklares ad historisk vej.

Vi har som bekendt indenfor personbetegnelser på -er en mængde nomina agentis til tostavelsesverber, hvor vi ikke skal få, og heller aldrig får, stød; nu er grænsen mellem egentlige nomina agentis og andre personbetegnelser, hvor stammeordet ikke kan erkendes eller er uddød eller aldrig har eksisteret i dansk, noget flydende. Vi finder således fx. *borger*, *kejser*, *kræmmer*, *skrædder*, *stodder*, *suder* overfor fx. *bo'dker*, *ho'ker*, *sne'dker*, *rid'per*, *stym'per*.

Anm. I en del af disse nomina agentis skyldes stødløsheden sikkert det forhold at ordene i ældre tid var trestavelses, idet endelsen var -ere. Da ordene blev tostavelses ved bortfaldet af det udlydende -e, kunde ordene komme under indflydelse af de oprindelige to- og énstavelsesord af samme type: nogle fik derved stød, medens andre bevarede deres stødløshed. Også andre ord af denne gruppe går tilbage til ældre trestavelsesformer, hvad der altså (historisk) kan forklare deres stødløshed, fx. *alter*, *anker* (men efternavnet: *An'ker*), *bæger*, *kælder*, *Ellen*. Forholdet minder om det side 30 nævnte, hvor tostavelsesord forkortes til én stavelse, og kommer på en lignende skillevej med hensyn til stød: ikke-stød.

I andre tilfælde er grunden til stødløsheden den at ordene først forholdsvis sent har fået en endelse der henfører dem til den gruppe vi her behandler. Således fx. *alen* (glda.: alnæ), *flynder* (glda.: flundræ), *neger* (ældre: negre). Muligvis hører også herhen *figen* (ældste dansk: fikæ, ved siden af fikæn), *helsen* (glda. også: helsæ, helsnæ); ordet *hilsen*, der også mangler stød, opfattes vel nu som en afledning af *hilsæ*.

En større gruppe af de stødløse ord på -(e)n omfatter ord der oprindelig er bøjningsformer og afledninger og delvis stadig kan erkendes som sådanne; som bøjnings- og afledningsformer af tostavelsesord skal de ikke have stød, og forsåvidt de stadig står for vor bevidsthed som sådanne, hører de altså slet ikke ind under denne undtagelsesgruppe. Her skal dog ikke søges, i det enkelte, at udrede dette forhold. *Åben*

og *vågen* fx. har givetvis stadig tilknytning til *åbne* og *våge*, selv om vi ikke har med nogen almen afledningsendelse at gøre. Andre ord af samme type, men uden tilknytning til tilsvarende verber, er de ligeledes stødløse: *doven*, *egen*, *mullen*, *nøgen*, *hoven*, *lunken*, *treven*, *vranten* (men *mo'den*, vel med stødet fra den ældre og endnu dialektale enstavelsesform *mo'd*).

Pronominalformer som *anden*, *nogen*, *ingen*, *mangen*, *hvilken* er også stødløse. Ordene er gamle tastavelsesformer, og har, støttet af de øvrige bøjningsformer (andet, andre osv.), undgået at komme under indflydelse af stødordene på *-en*. Det samme gælder adjektivet *liden*.

Endnu et par særtilfælde kan nævnes: *ruder* (kortnavn) er egentlig flertal af tastavelsesordet *rude*, *fanden* oprindeligt bestemt form af et tastavelsesord, og *krydder* egentlig første del af sammensætningen *kryddertvebak*.

Ord der først relativt sent har fået stødbasis, kan bevare den gamle stødløshed eller få stød. Gl̥da. *kopær* > *kəu'ær*, men gl̥da. *pipær* > *peu'ær* (men i jysk: *peu'ær*).

Fra et moderne synspunkt er der kun lidt at anføre som forklaring på, at en del af ordene, modsat hovedtendensen, har bevaret stødløsheden. To forhold synes dog at have spillet nogen rolle for ordenes skæbne, dels den sproglige sfære hvori ordene hører hjemme, dels deres fonologiske struktur. Når vi ikke har fået stød i *engel*, *djævel*, *helgen*, *himmel*, ligger det nær heri at se en indflydelse fra det lydligt stærkt konservative kirkelige sprog¹. Sammenlign at *engel* i ikke-kirkelig anvendelse har stød i sammensætningen *en'gelso'd* (plantenavn), ligesom også propriet *En'gel* har stød.

M. h. t. det fonologiske kan det fremhæves at ord som *morgen*, *korvel* viser en forbindelse af udlydskonsonanter der intet side-stykke har i enstavelsesord, hvad der kan tænkes at have hindret overgangen til stødet. I en simplificeret form som *kor'vel* har jysk derimod stød.

Medens ordene på *ð* med foregående kort vokal har fået stød, viser ordene på *ð* med foregående lang vokal utilbøjelighed for stød, også efter at de (i moderne tid) kan optræde med sideformer med forkortet vokal: *fader*, *moder*, *broder*, *kedel*, *sadel*, *Peder* (overfor: *Pe'ter*), pronomen *eder*. Heroverfor står fx. *fað'der*, *slad'der*, *boð'del*, *puð'der*, *sluð'der*. Af de oprindelige en-

¹ Smlgn. det arkaiske moment at *engel*, *djævel*, *himmel* (ligesom apostel, discipel) har bevaret *-e* som flertalsmorfem. Se Brøndum-Nielsen. GG. III. 7. — I jysk har *djævel* og *himmel* stød.

D. Kgl. Danske Vidensk. Selskab, Hist.-fil. Medd. XXIX, 5.

stavelsespluraler har vi på lignende måde *geder*¹ overfor *fod^oder*, *rød^oder*.

Ordene med *m* er også tilbøjelige til at få stød, ligegyldigt om den foregående vokal er lang eller kort. Tilfælde med lang vokal forekommer kun i fremmedord: *Hymen*, *omen*, *nomen* osv. og den ældre udtale *a'men*. Som eksempler på ord med kort vokal kan nævnes *kommen*, *tommel*, *proprier* som *Mammen*, og den nuværende udtaleform *amen*. Endvidere: *gammel*, *hammer*, *sommer*, *skammel*, i hvilke tilfælde jysk (helt eller delvis) har gennemført stødet.

Stød findes i rigssprog kun i *sammen* og *gennem*, hvor man har forklaret stødet som stammende fra forbindelsen *tilsammen* og *igennem* (jf. side 110).

Det gælder som en almindelig regel at *proprier* af disse ordtyper altid har stød, selv om de historisk er afledte af tostavelsesord eller identiske med stødløse appellativer. Eksempler som *Møl^oler*, *An^oker*, *En^ogel* er allerede nævnt. Andre eksempler er *Dan^oner*, *Ke^oler*, medens *Han^o(^o)mer* vakler og *Sommer* i reglen er stødløst. Da *stampen*, best. form af en stampe = en stampe-mølle, blev stednavn, fik det efterhånden udtalen *Stam^open*.

Enkelte afblegede sammensætninger kommer i gruppe med disse; således forklares naturligt det stød der undertiden kan høres i *vad^omel*, selv om det også kunde være nystød (se kapitel V).

Ordene på *-sel* er dels simple ord som *åd^osel*, *væ^osel*, *pen^osel*, *mej^osel*, *ran^osel*, dels afledninger, der dog nu kun i ringe grad føles som sådanne. Overalt har vi stød, også i afledninger af tostavelsesord. Se herom side 60.

Også enkelte oprindelige sammensætninger træffes i denne gruppe: *han^odsel* (< handsal) og *barsel* (< barnsøl). I det første ord kan vi have et eksempel på nystød, det andet mangler basis².

En særstilling indtager ordet *tusind*, der — i overensstemmelse med sin udtale [tu^osøn] — er behandlet som ordene på *-en*. Også i den længere form *tu^osinde* har vi stød; denne er en variant af *hin*; det er en almindelig regel, som vi senere vil se flere eksempler på, at en lydlig variant følger hovedformen med hensyn til anvendelsen af stødet. —

¹ Former med stød findes bl. a. i jyske dialekter. Smlgn. også Thorsen. Sprogarten paa Sejerø. 76.

² Ligesom *varsel*. Udtalen *var^osel* og fx. *bar^oselstuen* kan høres, men er sjældnen.

Da tilføjelsen af yderligere en eller flere konsonanter efter udlyden i ord på -el, -en, -er jo ikke forøger stavelsetallet, og da vi har bestemthedsformer af ord på -er hvor stødet bevares, er det forståeligt, at stødet også har underlagt sig ordene på -el, -en, -er + konsonant. Fx. *a'gern*, *e'gern*, *Bay'ern*, *Pom'mern*, *me'dens*, *e'plers*, proprium *E'hlers*, *o'berst*, *lam'bertsk*¹.

I en del ord på -rt er t jo sekundært, og at stødet bevares er forståeligt: *bom'mert*, *don'nert*, *slan'bert*, *skon'nert* osv. Men det er mærkeligt at vi også får stød i sideformer til nomina agentis uden stød af tostavelsesverber: *driver* : *dri'vert*; *brænder* : *bræn'dert*, jf. *bran'dert*, *hæ'vert*, *kæ'fert*.

Stødtilkomsten skyldes måske at endelsen opfattes som værende -(e)rt der føjes til stammen, på samme måde som vi får stødtilkomst i *fjen'dsk* (: fjende), *bin'dsel* (: binde). I alle tre tilfælde synes vi at have en konsonantforbindelse der ikke er (behandles som) nogen stavelse.

En del af disse forhold kommer vi senere tilbage til. —

Tilsvarende forhold (akcent 1) i svensk: se Axel Kock. Sv. akc. I. 61. 102.

De almindelige enstavelsesord der mangler stødbasis, falder i to grupper. Den første gruppe omfatter ord på kort vokal + en (altid) ustemt konsonant: *kat*, *hop*, *tak*, *puf*, *pus*. Her er stødet altid neutraliseret, ikke blot i ubøjet form, men også i de bøjningsformer der hører under stødets domæne. Den anden gruppe omfatter ord på kort vokal + de øvrige konsonanter vi kan have i udlyd. Disse konsonanter er i almindelighed stemte og kan udmærket danne basis for stød, men i udlydstillingen sker der en ændring med dem der gør at de ikke længere (altid) er i stand til at bære stødet.

Som følge heraf kan vi indenfor de til stødets område hørende former af samme ord få en vekslen mellem stød : ikke-stød, nemlig stød hvor konsonanten står i indlyd, ikke-stød hvor den er udlydende: *kar* : *kar'ret*; et *m* : to *m'er*; *lod* : *lod'det*; *ol* : *o'pler*; *drev* : *drev'et*; *skrog* : *skrog'et*; *ven* : *ven'nen*; *toj* : *toj'et*. Derimod har vi i *stad* : *sta'den*; *rug* : *ru'gen* en vekslen mellem to forskellige kvantiteter, et forhold der ikke vedkommer os i denne forbindelse.

¹ Visse musikmennesker siger Mo'zart.

Den nævnte afsvækkelse af de stødbærende egenskaber er fælles for, eller har en gang været fælles for, alle stemte konsonanter i udlyd. Vi kan se det i konsonantnavnene: et *l, m, n, r, eð, jod, eq* (jf. Høysgaard. Acc. Gram. 2).

I moderne dansk, hvor vi ikke har to fonologisk relevante kvantiteter af konsonanterne, kan vi ikke se nogen grund til at vi fx. har stød i *halP, falP'd*, men ikke stød i *tal*, sb., stød i *gron²*, men ikke stød i *son* osv.

Det oprindelige forhold, at alle konsonanterne i udlyd mistede deres basis, når de ikke var lange, fordoblede, er blevet fordunklet på forskellig måde, dels ved at forskellen mellem lange og korte konsonanter i denne stilling er blevet ophævet, dels ved at den næstsidste konsonant i visse udlydende konsonantforbindelser nu ved assimilationer fremtræder som udlydskonsonant med bevarelse af sit stød fra indlydsstillingen. Hvor vi i skriften har bevaret vidnesbyrd om at den udlydende konsonant tidligere var lang (fordoblet) eller indgik i en udlydende konsonantforbindelse, vil vi derfor også normalt træffe stødet; i kortvokaliske ord på skrevet -nd, og -ld har vi, på enkelte undtagelser nær¹, stød; derimod gælder den omvendte regel ikke; hvor vi nu skriver enkeltkonsonant i udlyd, finder vi snart denne med stød, snart uden. Forholdene ligger noget forskelligt ved de enkelte konsonanter, og de skal derfor gennemgås hver for sig.

Spiranterne *q* og *ð* er i rigssprog i udlyd de der i højeste grad skyer stødet. Vi kan se dette, hvor vi i et ord med stød på vokalen får vokalforkortelse. I sådanne tilfælde plejer stødet jo at søge tilflugt på den følgende konsonant; dette sker også ved *q* og *ð*, men i reglen ikke i udlydsstillingen: *by²ðer* > *byð²er*, *svo²qer* > *svoq²er*, men: *sto²ð* > *stoð* (i københavnsk), *hu²ð* > *huð*, verbalsubstantiv *ta²q* > *taq*. Der findes i rigssprog ingen former med stød på spiranten, og de har næppe nogensinde eksisteret.

Kun i enkelte adjektiver og adverbier kan stødet ved vokalforkortelse få fodfæste på -ð²et, men formerne er ikke alle almindelige, fx. *ne²ð* > *neð²*, *u²ð* > *uð²*, *hvi²ð* > *hvið²*. Blandt substantiverne står ordene (*strand*)*bred*^(s), *od*^(s), *brod*^(s) helt for sig med deres (fakultative) stød, der historisk forklares ved at

¹ De vigtigste er *guld, gulv, sølv*. Jysk har stød i *guld* og *sølv*, vaklen ved *gulv*. Sejerøområdet stød i alle tre ord. Flemløsemålet stød i *guld* og *gulv*, stødløshed i *sølv*. Nordsjællandsk (Kryger) stødløshed i *sølv*, men former med og uden stød af *gulv* (gøl, gøl'le).

disse ord oprindeligt har dobbeltkonsonant. Det samme gælder adjektivet *ræd*¹.

De vigtigste af de stødløse ord på -ð er iøvrigt følgende: *ad, fad, bad*, sb., *had, stad, blad, mad, rad, glad, hvad*; substantiverne *bed, fed, led, gled, sted, fjed, fred, smed, ved* og præpositionerne *med, ved*; *bid, kid, nid, spid, slid, vid, hid*; *lod, vod, ftaad*; *brud, et, gud, skud, bud*; *nød*², *nux, mjød, kød*.

De stødløse ord på -q veksler i mange tilfælde med langvokaliske former med stød på vokalen: *lag, slag, tag* osv.; kortvokal har vi i *drog*, sb., *fjog, skrog, fog, dog, og*; *rug, trug*³. Vi har i rigssprog overhovedet aldrig stød på udlydende -q.

Nasalerne har ikke bevaret mange spor af deres tidligere utilbøjelighed til stød i udlyd. Ordene på -m (hvoraf de fleste jo i gammeldansk fik konsonanten forlænget) mønstrer nu kun følgende stødløse tilfælde: *kom*⁴, *som, ham*, pron., *dem* foruden bogstavnavnet *m*⁵.

Nogle flere tilfælde har vi med -n, men det er ikke mange. De vigtigste er: *an, han, man, tran*, (pleje) *van, trin, tin, ven, men, mon, søn*. Enkelte vakler, som *gran*^(s), *skin*^(s), *spån*^(s).

Likviderne viser nogle flere tilfælde. Af ordene på -l er de vigtigste: *tal, skal*, præs., *vel, spil, vil, til, far*^l*lil, mor*^l*lil, hul*, sb., *guld, gulv, kul, nul, fol*, sb., *møl, sølv, øl*. Vaklende er bl. a. *skæl*^(s), *smul*^(s); også *skal*^p, præs., *far*^l*lil*^p, *mor*^l*lil*^p kan høres.

De vigtigste af de stødløse ord på -r er: *kar, par* (og *proprier* som *Barr*), *ir, for, vor, fyr* (= træ), *bær, bør*, præs., *hor, tør*, præs., *gør, smør*. Medens der overfor de stødløse ord på -l står et langt større antal med stød, har vi overfor de stødløse ord på -r kun ganske få ord med stød på r'et. Det er ord som *nar*^r (der har sideform med langvokal: *na*^r) og *ar*^r (med sideformerne *ar* og *a*^r), samt tilfælde hvor r'et ved assimilation er blevet udlyd, fx. *kur*^r (*kur*^r*v*), *tør*^r (*tør*^r*v*), *sor*^r (*sor*^r*g*), (Kristians-, Frederiks)*bor*^r (-*bor*^r*g*).

I de tilfælde hvor vi i kortvokaliske ord har fået overgang af den udlydende konsonant til diftongkomponent, har vi ofte bevaret stødlosheden. Der er dels tilfældene hvor denne

¹ Det er altså ikke helt korrekt når det hos Martinet (Bulletin. XXXV. 53) hedder at udlydende ð ikke kan have stød i dansk. Rigtigere hedder det i La Phonologie du Mot (264) at stødet er sjældent i denne stilling.

² Københavnsk med langvokal *nød*.

³ Københavnsk og sjællandsk *ru*^r(*g*), *tru*^r(*g*).

⁴ Se også side 28.

⁵ Om fremmedord som *ma'dam* se side 103, og om lydord som *bimme*^l*tim* side 28.

komponent er en u-agtig lyd: *hav, lav, nav* (ved siden af *nav*³), *trav, rav, drev*, sb., *lov, rov, tov* (hvortil slutter sig præfixordet *behov*), dels tilfældene hvor komponenten er en i-agtig lyd: *jeg, mig, dig, sig, mog, toj*. Overfor disse stødløse grupper står langt talrigere grupper med stød, historisk repræsenterende tilfælde med gammel lang vokal, hvor stødet er flyttet over på konsonanten ved vokalens forkortelse (fx. *skov*³), eller tilfælde med gammel diftong (fx. *ej*³, *nej*³) samt enkelte tilfælde med gammel kort vokal (fx. *vej*³, hvor jysk-fynsk har den ventede stødløse form. Stødformen synes at være sjællandsk)¹.

Ved forkortelse i nutiden af den lange vokal i ordene på -v, flyttes stødet over på diftongkomponenten: *li³v > liv³, lo³v > lov³* osv.; i lidt ældre tid synes stødet her (som ved ordene på -ð, -q) at kunne svinde; herpå tyder gammeldags udtaleformer som *breu, skiu, stou, skau* (= brev, skib, støv, skab).

Ved forkortelse af den lange vokal og ved dannelse af diftong i ordet *kvæ³g* bortfalder stødet: *kvaj*.

Tilfældene viser, da de omfatter alle de tilfælde hvor vi har en stødmødtagelig konsonant i udlyd i dansk, en mer eller mindre udpræget tendens til stødløshed på enkelt udlydende konsonant (efter kort vokal), eller med andre ord: udlydsstillingen kan neutralisere konsonantstødet. De tilsyneladende så kaotiske forhold skyldes at denne tendens virkede i den ordstruktur vi havde i gammeldansk; siden da har strukturen ændret sig på visse punkter, og udjævninger har fundet sted. Forholdet egner sig derfor, hvis man ikke vil nøjes med en blot og bar opregning af ordene, dårligt til en synkronisk behandling. Det der fra et moderne synspunkt kan siges om tilfældene, fremgår dog formentlig tilstrækkelig tydeligt af denne korte gennemgang. —

Om de kortvokaliske ord på dobbeltkonsonant er at bemærke at stødet falder på den nærmest vokalen følgende konsonant, såfremt denne danner basis. Konsonanterne *l, m* og *n* er i denne stilling i rigssprog altid stødmødtagelige, ligegyldig hvilken konsonant der følger efter². I dialekter ligger forholdet anderledes;

¹ E. Jessen (Grammatik. 67) angiver vaklen mellem stød og ikke-stød i *Vej*, Levin (26): ikke-stød (muligvis dog jyskhed).

² Vi har dog i rigssprog i alm. ikke stød i *proprierne Jens, Niels, Lars* som et vidnesbyrd om at de er forholdsvis unge kontraktioner af *tostavelser*-former (sml. *Per*). Vi har derimod stød i *Han*³'s, hvor visse dialekter har bevaret den oprindelige, stødløse form. I forbindelsen *sankt Hans* har den stødløse form kunnet holde sig i rigssproget.

om den jyske stødløshed i disse tilfælde se side 132. Levin (Haandbogen side 26) angiver stødløshed i ord som *stank*, *pjalt*, *vildt*; dette betyder dog sikkert ikke at stødet i disse tilfælde er noget nyt i rigssproget; skont Levin, såvidt vi kan dømme, i det store og hele talte rigssprog, er det dog sandsynligt at han i sin udtale har bevaret minder om sin jyske oprindelse. Han har fx., som jysk, stød i *hel^plig*, og ikke stød i *vej* (jf. side 38), og det er derfor naturligt også at betragte stødløsheden i *stank* osv. som jyskheder.

R går ikke sammen med de øvrige likvider og nasaler, idet det kun danner basis i forbindelse med følgende stemt konsonant (i forbindelserne -rm, -rn, -rv, -rg), men ikke når den følgende konsonant er ustemt, d. v. s. i forbindelserne: -rf, -rk, -rp og i reglen heller ikke i forbindelserne -rs og -rt, men i disse to tilfælde kan vi ved ord med vakkende vokalkvantitet få stødet flyttet over på -r'et i de kortvokaliske former, fx. *far's* (v. s. af *fa'rs*) (= kødret), *ar't* (v. s. af *a'rt*), *par't* (v. s. af *pa'rt*), *ær't* (v. s. af *ær't*, *ært*).

Man kunde nu spørge om de ord der skulde have stød, men mangler basis, ikke har en eller anden erstatning herfor. Altså: er der nogen udtaleforskel mellem fx. bestemthedsformer som *flæsket*, *fedtet*, *græsset*, *slatten*, *sukket*, *hoppene* på den ene side, og adjektiverne og participierne *flæsket*, *fedtet*, *græsset*, *slatten*, *sukket*, *hoppende* på den anden, eller mellem præsensformer som *ligger*, *drikker* og infinitiverne *ligge*, *drikke*.

Forskellige forskere mener tydeligt at kunne høre forskel, således Verner (Afhandlinger og Breve 93 ff.), for hvem forskellen er af musikalsk art, og Herman Møller (i Indøg. Forschungen XL. 169 ff.), der hører en dynamisk forskel. Holger Pedersen (fra Koldingegnen) har meddelt mig at en forskel i hans udtale med lethed opfattes også af ikke-jyder. Andre jyskfødte udtaler sig i lignende retning. At der er en forskel i jysk, bør derfor anses for sikkert, men om det samme gælder rigssprog er måske mere tvivlsomt. Selv står jeg noget usikker over for spørgsmålet. Når jyskfødte endogså mener at kunne høre forskellen i rigssproget, kunde det måske bero på at de selv har bevaret forskellen i deres udtale af rigssproget og »indhører« den i andres udtale. Forskellen synes i hovedsagen at være den, at udtalen af enstavelsesordene (og de normalt stødkarakteriserede

tostavelser bøjningsformer heraf) er mere abrupt, medens tostavelsesordenes udtale er mere jævn. En musikalsk ikke-sprogmand (jyde) udtrykte forskellen således: staccato overfor parlando. Hvis jeg selv overhovedet føler nogen forskel, er det vist nærmest således at enstavelsesudtalen er forbundet med større kraftkoncentration, en større spænding i taleorganerne end tostavelsesudtalen. Se også Jespersen i Tanker og studier 227 og Selmers tilslutning hertil i Heidersskrift til M. Hægstad (1925). 98.

Nogle forsøg jeg har gjort med danskstuderende ved Universitetet og Lærerhøjskolen, synes også at vise at der er nogen forskel i rigssprogsudtalen. Forsøgene udførtes på den måde at jeg skrev de to ovenfor nævnte ordgrupper op på tavlen, og lod én af de studerende vende sig om, medens en anden udtalte det ord jeg pegede på. I et procentvis stort antal tilfælde var besvarelser af hvilket ord der hørtes, rigtige.

Eksperimentelt er forholdet undersøgt af Selmer i Heidersskrift til Hægstad og Ekblom i Zur Entstehung und Entwicklung der slavo-baltischen und der nordischen Akzentarten (i Skrifter utg. av Kungl. Human. Vetenskapssällsk. i Upps. XXVI, 2. 1930) og Om de danska Accentarterna (Språkvetenskapliga sällskapet i Upps. förhandlingar i Upps. univ.s årsskrift. 1933. III, 5. 1—12), og det har vist sig at en tonegangskurve der er præget af en stærk stigen, er fælles for de ord der har stød og de ord hvor stødet ikke kan komme til udtryk på grund af manglende basis, medens en mere jævn tonebevægelse præger de øvrige stødløse ord. Den fælles tonebevægelse i alle akcent 1-ordene (for at tale sproghistorisk), i forbindelse med at der hvor stødet skulde ventes i ordene jo ofte forekommer et konsonantlukke, hvad der kan minde om stødet, kan vel forklare at ikke blot udlændinge, men også danske der skal skrive lydskrift, så ofte tror at høre stød i ord som *katten, takken, labben*.

Da tone og tryk jo i dansk plejer at stå i et vist korrespondanceforhold, betyder Ekbloms undersøgelser formentlig, at trykkurven også er forskellig i de to slags ord. Undersøgelser af dette specielle forhold foreligger dog ikke; men der er blandt fonetikere temmelig enighed om at anden stavelse i substantivet *trykker* har noget stærkere tryk end anden stavelse af præsensformen *trykker*¹.

¹ Jfr. Axel Kock. Die alt- und neuschwedische Accentuirung. 26. 28.

Der savnes også en eksperimentel undersøgelse af de enstavellesord hvor stødbasis nu synes at være til stede, men hvor stødet dog mangler, nemlig de kortvokaliske ord på -l, -n, -r osv. (se side 36 f). Det er her, for en synkronisk betragtning, vanskeligt at sige om der er nogen forskel i den basis vi har for stødet i *bøn*², *hal*², *skov*² og den tilsvarende basis i *son*, *tal*, *lov*. Den forskel i udlydens stemthed der måske kan konstateres, synes ikke at være tilstrækkelig forklaring. Så længe fonetiske undersøgelser ikke har vist noget andet, er man derfor mest tilbøjelig til at betragte denne gruppe som et historisk levn.

Hvis vi i *hoppet* som substantiv har noget der adskiller det i udtalen fra participiet *hoppet*, så er det i hvert fald ikke noget der erstatter det manglende stød, men noget der er fælles for alle enstavelsesordene, altså også dem med stød, noget der bliver tilbage når stødet af en eller anden grund ikke kan komme til udtryk. Det er muligt at der her må regnes med finere og grovere sprogøren, og at man (hvis jeg tør domme ud fra mig selv) i nogen grad er i stand til at uddanne sit øre til at opfatte disse forskelle. Men i alt fald er forskellene så fine at man næppe tør tilskrive dem nogen fonologisk betydning. Hvis det var tilfældet, vilde selve stødet jo også være overflodigt som fonologisk faktor. Medens en person der i et givet tilfælde kommer til at udtale et stødord uden stød, vil rette sig selv, ligesom hvis han kommer til at udtale en anden lyd eller bøjningsform end den tilsigtede, så vil han næppe gøre noget lignende ved disse tone- og trykforskelle.

Vi har nu betragtet funktionen af stødet og dets modsætning ikke-stød indenfor de simple, ubøjede ords gruppe. Ved at følge ordene i deres forvandling til bøjningsformer, del af afledninger og sammensætninger, vil vi se hvorledes de for det simple ord givne kendetegn føres videre, idet de enten følger ordet i dets forskellige forklædninger for at lette erkendelsen af ordidentiteten, eller ændres, gives modsat fortegn, for at tilkendegive at ordet nu fremtræder i en ny egenskab. At se hvorledes disse to tendenser fordeler områderne mellem sig, vil være formålet for den gennemgang af bøjningsformer, afledninger, og sammensætninger vi nu skal gå over til. Man må herved stadig huske på at stød : ikke-stød her ikke er ene om at karakterisere de på-

gældende enheder. Der er desforuden trykket, der ved komplekse ord udfolder sig i hele sin virkekraft, og som vi ofte ser arbejde hånd i hånd med stødet, men først og fremmest er der naturligvis det morfologiske: morfemer til at angive bøjningsformer, affikser til at angive afledninger, og forbindelsen af to eller flere simple ord til at kendetegne sammensætningen. Heroverfor bliver stødets opgave den at følge sin specielle ordgruppe, enstavelsesordene, således at stødets bevarelse eller dets forsvinden bliver det kendetegn der kommer til at præge en form, og modsætningen: ikke-stødets opgave bliver at følge sin særlige ordgruppe, tostavelsesordene, i alm. ved at stødløsheden holder sig, men i visse, temmelig vigtige, tilfælde, ved at den slår over i sin modsætning: stødet. De to modsætninger kan altså bytte rolle, og det er denne foreteelse der giver det, i hvert fald for en flygtig betragtning, brogede billede. —

3. Bøjningsformer.

I overensstemmelse med de forhold der karakteriserede de ubøjede simple ord kunde vi her vente at en bøjet form af et énstavelsesord tabte stødet, når der ved morfemet kom en ny stavelse til, men på den anden side bevarede stødet, når stavelse-tallet ikke blev forøget. Således er det også i det store og hele. Men forskellige andre ting spiller ind, så vi ser stødet i disse tilfælde dele sin funktion mellem 1° at karakterisere tostavelses-formerne som tostavelsesord og 2° at fastholde enstavelsesordets identitet i bøjningsforklædningen.

Skellet mellem stavedannende og ikke-stavedannende morfemer bliver flydende, fordi vi har ikke-stavedannende konsonantmorfemer der kan realiseres med foregående vokal *ə*; da denne realisation kun er en variant, bibeholdes stødet (sml. side 63). Om genitivmorfemet er *-s* eller *-es*, om flertalsmorfemet er *-r* eller *-er*, er uden forskel med hensyn til stødet: *hu'ses*, *Han'ses*; *sky'ær*: *sky'r*. Er morfemet *-e*, får vi den typiske tostavelsesordform, og stødløshed er her så godt som gennemgående (se dog side 48).

En følge af disse forhold er at vi i visse tilfælde får stød til at karakterisere en bestemt bøjningsform, i andre — hvor vi har forskellige morfemer med samme funktion — derimod ingen sådan funktion af stødet.

Det tydeligste eksempel på at stødet er blevet kendetegn for en bøjningsform af et énstavelsesord, har vi i substantivets bestemthedsform.

Uden hensyn til om formen er énstavelses eller tostavelses har vi her stød overalt hvor basis er til stede, eller hvor basis ved morfemtilføjelsen skabes, som ved ord på -l, -n, -r: *ol'let*, *son'nen*, *kar'ret*. Også hvor der ved kvantitetsændring af vokalen fremstår basis, indtræder stødet: *gu'den*, *ha'det*; ligeledes ved pseudo-sammensætninger: *bogsta'vet*.

Som eksempler på bøjningsformer hvis stavelsetal ikke ved morfemets tilføjelse er blevet større end det ubøjede ords, kan nævnes substantivets genitivform og adjektivets t-form. Da disse to morfemer jo ikke skaber stødbasis i ord der mangler denne, får vi her aldrig stødtilkømt som ved bestemt form: *søns*, *guds*, *tals*¹. Tværtimod svinder basis ofte, da der i dansk er nogen tendens til vokalforkortelse foran -s og -t: til *søs* (men: en *sø's*); *blåt*; *fedt*.

Medens morfemet -s, som vi har set, har en variant med foregående -ø efter s i stammen, har morfemet -t ingen tilsvarende variant. Hvor -t ikke kan realiseres af fonetiske grunde, må det enten helt udeblive eller assimilere sig med udlyden: *net*: *net*; *lær'd*: *lær'd*; *fe'd*: [*fet*]; *glad*: *glad*².

En bøjningsform der er karakteriseret ved to forskellige morfemer, kan, som nævnt, få stød ved det ene, stødløshed ved det andet morfem. Dette har vi i substantivets flertalsform, der jo dannes dels ved morfem -e, dels ved -(ø)r (foruden ved nul-morfem). Medens -e altid giver stødløshed, bevirker -(ø)r i reglen bibeholdelse af énstavelsesordets stød. Denne stødbevarelse er forklarlig nok hvor stavelsetallet ikke er forøget, men den træffes også hvor vi virkelig eller tilsyneladende har fået tostavelsesformer, idet disse kommer på lige fod med de simple ord på -(e)r, der jo oftest er karakteriseret ved stød (se side 32)³.

Ved de kortvokaliske ord på -l, -n, -r osv. fremkommer stød-

¹ I Sejerømaalet kan stød komme til i smål: smål't, svål (= sval): svål't. Thorsen. 70.

² Når vi ikke har fået samme udvikling i dette ord som i de andre adjektiver på -ø, kan det skyldes at adjektivet *glad* havde beslaglagt den form vi skulde have haft. I svensk, hvor et sådant adj. ikke stød hindrende i vejen, fik man normalt *glatt*.

³ Smlgn. at vi har stød i flertalsformen *fol'kens*, der er behandlet som bestemte genitiver som *lan'dsens* (se side 55).

basis ligesom ved bestemthedsformen, men den udnyttes ikke med samme konsekvens som der, hvad enten grunden er den at vi her ikke som ved bestemthedsformen har stødet som et så alm. kendetegn, eller den at vi jo også ved de simple ord på -r har nogen vaklen.

Stødtilkomst er dog det almindeligste: *nul* : *nul^ler*; *tal* : *otte-tal^ler*; *øl* : *øl^ler*; *lav* : *lav^ler*; *tøj* : *tøj^ler*; *mad* : *mad^lder*. Vi har flertal *nød^lder* svarende til ental *nød* (den alm. form) og *nø^ld*, *nød^l*, *gran^lner* svarende til ental *gran* (den alm. form) og *gra^ln*, *gran^l*. I *bid⁽⁶⁾* : *bid⁽⁶⁾der* er stødet fakultativt i begge former.

Heroverfor står en række ord uden stødtilkomst: *ven* : *venner*; *søn* : *sønner*; *hul* : *huller*; *lod* : *lodder*; *led* : *ledder*. Ej heller er stødbasis der opstår ved vokalførlængelse, altid udnyttet: *gud* : *gu^lder*; *hud* : *hu^lder*; *sted* : *ste^lder*.

Det er dog kun ved denne gruppe gamle stødløse ord vi har denne vaklen med hensyn til udnyttelsen af den opståede stødbasis. Ved alle nyere former og dannelser får vi altid stødtilkomst, fx. i citatord, substantivisk anvendelse af andre ord eller af bogstaver (lyde), og fremmedord. Eksempler: *ja* : *ja^ler*; *han* : *han^lner*; *hm^lhm* : *hm^lhm^ler*, *P^ler*, *m^ler*, *n^ler*, *r^ler*, *j^ler*; grammatikerne regner med flere 'som^ler' i dansk; *leksikon* : *leksikon^lner*; *matiné* : *matiné^ler*; *paleto* (-to) : *paleto^ltter*; *drama* : *drama^ler*; *geled* : *geled^lder*.

I en række ord går stødet tabt foran flertalsmorfemet -r; det er følgende grupper.

- 1° ord på l, m, n (ŋ), r + (især: ustemt) konsonant(forbindelse): *alp*, *brink*, *bundt*, *bylt*, *bælt*, *dunst*, *flint*, *kant*, *klint*, *klump*, *kunst*, *kærv*, *mønt*, *pant*, *part*, *pjalt*, *plint*, *prins*, *punkt*, *pynt*, *sans*, *skank*, *skilt*, *skrænt*, *sorg*, *spant*, *splint*, *spuns*, *stump*, *tomt*, *trumf*, *urt*, *ært*. Vaklende mellem stød/ikke-stød er især følgende: *alf*, *amt*, *bank*, *bort*, *fant*, *farm*, *felt*, *front*, *kvint*, *luns*, *mulkt*, *skarv*, *skælm*, *sovs*, *svulst*.
- 2° enkelte ord på konsonant + el (jf. side 31 og 48): *seddel*, *strimmel*.
- 3° ord der egentlig har tilhørt gruppe 1, men som har mistet udlydskonsonanten, der dog (delvis) er bevaret foran morfemet -r; de danner altså en overgangsgruppe til 4°. Tilfældene er: *færd* (udtalt: fæ^lr) : *færd^ler*; *jord* (ɔ : jo^lr) : *jord^ler*

(udtalt: jordär v. s. af jorär); smlgn. *hjord* med den nu især dialektale udtale joʳ overfor flt.: *hjorder* med udtalt d og *sorg* med den nu lidt gammeldags udtale sorʳ overfor *sorger* med udtalt g.

- 4° ord med lang vokal (eller diftong) + enkelt konsonant.
 ord på -ð: *bod*, *dyd*, *ed*, *flod*, *ged*, *glod*, *grad*, *hud* (med udtalen huʳd, jf. side 36), *raad* (i betydning: raadsherre osv.; i sammensætninger som etats-, statsraader bevares stødet nu almindeligvis), *rhed*, *skod*, *sæd*, *tid*.
 ord på -s: *has*, *krås*, *las*, *pris*, *tos*. Vaklende mellem stød/ikke-stød i flt. er: *as*, *dis*, *flis*.
 ord på -l: *saal* (med udtalen såʳl), *skaal*, *trævl*, *fejl* (med den vulgære flt.: fejler).
 ord på -n: *spaan* (med udtalen spånʳ), *syn*, *blegn*.
 ord på -q: *sag*, *knag*.
- 5° enkelte ord på lang vokal (eller diftong): *ske*, *streg*; sml. den gammelkøbenhavnske udtale *broer(ne)* (uden stød) om de kbh. bydele; jf. Hommel 17 og Verner 211 samt E. Jessen Gram 70, der også noterer stødløshed i *byer*, *soer* »i Nogles Udtale«. En ældre udtale *froer* opgives af Mar. Kristensen i Arkiv. XV. 64.
- 6° ord på kort vokal + l, m, n, r: *ånd*, *byld*, *bøn*, *dram*, *fold*, *hind*, *kind*, *lem*¹, *lænd*, *rem*, *saal* (med udtalen såʳp : flt. såller), *skal*, *skjold* (= plet), *skræl*, *spån* (med udtalen spånʳ), *sum*, *synd*. Enkelte vakler i flt.: *bal* (= billardkugle), *hal*.
- 7° helt isoleret står *skiPling*: *skillinger* (smlgn. side 109).

En enhedsforklaring for alle disse »undtagelser« er det vistnok ikke muligt at give; her skal kun gøres opmærksom på et forhold som synes at have været bestemmende for hovedmassen af tilfældene.

Som nævnt rykker disse ords flertalsformer over i den gruppe ord på -er, der dels kan opfattes som enstavelses, dels som tostavelses ord. Hvad der i de fleste tilfælde af de nævnte flertalsformer med stødtab har været bestemmende med hensyn til opfattelsen af formerne som tostavelses, rober sig med tilstrækkelig tydelighed i formerne af gruppe 3. Former som *fæʳr* (= færde): *færder*, *joʳr* (= jord): *jorder* viser os tydeligt, at der i flertals-

¹ Men *medlem*⁽²⁾, der nu ikke føles som sammensat med *lem*¹, har regelmæssig flertal: medlem⁽³⁾mer.

formerne er indkommet et stavelseskel: ikke blot er den udlydende konsonant (der forlængst er svundet i udlydsstillingen i entalsformen) bevaret i flertalsformen, men det udlydende *ð* er udskiftet med *d*, *ɔ*: den hertil svarende lyd i forlyd. Sammenlign *joʀr*: *jordisk* osv. side 63. Hermed har vi fået forklaringen i hænde for de ord der ender på konsonantforbindelse: ved tilføjelsen af *-r* opdeles ordet samtidig i to stavelser, idet den eller de i entalsformen udlydende konsonanter bliver forlyd i en ny stavelse, der konstitueres af denne konsonant (disse konsonanter) + morfemet *-r*, der realiseres som *-er*. Som erstatning får den første stavelse normalt konsonantforlængelse: *stum·per*, *san·ser*, *klin·ter* osv. (Smlgn. APhS. XII. 277). Et tilsvarende forhold kan have været bestemmende for hovedmassen af gruppe 4. Den lange vokal, der bevares i flt., kan let frembringe et stavelseskel efter sig ved tilføjelsen af *-er*, medens en kort vokal lettere bevarer ordets præg af enstavelsesord. Sml. præp. *over* udtalt [ɔuʔ(ə)r], men højtideligt: [o·vær]. Alle ordene på *-ð* synes at følge denne regel; hvor vi (i forhold til ental) har kort vokal i flt., bevares stødet: *foʔd*: *foðʔder*; *roʔd*: *rodʔder*; *noʔd* (ved siden af *nodʔ*¹): *nodʔder*¹.

Anm. De andre undergrupper af gruppe 4 viser lignende forhold, blot ikke i så udpræget grad, og gruppe 5 hører delvis oprindeligt til gruppe 4, idet nogle af ordene har tabt den udlydende konsonant. Stødløsheden i flt. ved de øvrige grupper kan kun forklares ad historisk vej, og skal kun flygtigt berøres her: gruppe 3 og en del af gruppe 6 hører, som skriftformen endnu viser, oprindeligt til gruppe 1, og stødløsheden er at forklare som ved denne gruppe, blot med den forskel, at vi i disse tilfælde har med konsonantforbindelser at gøre der i tidens løb er blevet simplificerede (først i ental, i udlydsstillingen, dernæst (ved udligning) i flt.). Ved andre ord er der i tidens løb foregået forskydning, så det ikke er det oprindelige formpar vi har for os. Vi har endnu *bræmʔ*, *bræmme*: *bræmmer*; *bremʔs*, *bremse*: *bremser*; *haʔs*, *hase*: *haser*; *knaʔg*, *knage*: *knager*, sml. *gemʔ*, *gemme*: *gemmer*. I sådanne tilfælde er der

¹ Sproghistorikeren vil vide at disse former er gamle enstavelsesformer, og heri finde grunden til stødets bevarelse, hvad der er ganske rigtigt. Det vi her skal søge at finde ud af, er imidlertid hvorfor stødet mangler i de ovennævnte tilfælde; at det her er den bevarede lange vokal der er årsagen, kan også bestyrkes ad sproghistorisk vej. Formerne *gløder* (flt. af *glød*), *bøder* (som flt. af *bød*) og *geder*, skulde også have stød i flt., da de også (ligesom *fødder*, *rødder*, *nodder*) er gamle enstavelsesformer; når de ikke har bevaret stødet, må det skyldes, at de (i modsætning til de andre ord) har lang vokal i flt.; forholdet beror ikke på analogi og er — som dialekterne synes at vise — af gammel dato. En entalsform *bøde* kan kun være opstået af en stødlos flertalsform *bøder*. En flertalsform med stød vilde have udløst en enstavelsesform i ental.

mulighed for at den stødløse flt. oprindelig hører til den tostavelles simplexform. På denne måde kan vi faa et formpaar af former der oprindelig ikke hører sammen. Ved en del ord på oprindelig enkelt konsonant af gruppe 6° er stødet sekundært, idet de pågældende konsonanter jo egentlig ikke afgiver stødbasis (se side 35 ff.).

De ovenfor påpegede forhold, der forklarer stødløshed i flertal, gælder dog i hovedsagen kun for gamle ord. Det tidligere nævnte forhold at morfem -r ved enstavelsesord (og hvad der kan gå ind under denne etikette) nu er fast forbundet med stød, har bortryddet de fonematisk-fonetiske hindringer der tidligere fremkaldte stødløsheden: overfor *bylter*, *bælter* osv. står derfor *al'ter* (flt. af *alt* = altstemme); overfor *kanter*: *fon'ter*, *fon'der*, og som modstykker til de under 4° nævnte ord kan nævnes: *dø'l*: *dø'ler*; *pa'l*: *pa'ler*; *sæ'l*: *sæ'ler*; *kra'n*: *kra'ner*.

I ganske enkelte tilfælde får vi stødtilkomst i bøjningsformer af tostavellesord: *bonde*: *bon'der*; *nåde*: *nå^(s)dsens* (brød); *rige*: *Ri'gensgade*. De to sidste tilfælde skyldes utvivlsomt indflydelse fra de side 55 behandlede genitiver af typen *lan'dsens*¹. Vi har nu alm. *finne*: *fin'ner*, hvor sidste form egl. svarer til ental *fin*?

Foran adjektivets tal- og bestemtheds morfem -e og foran komparationsendelserne, forsåvidt disse er stavelsedannende, svinder stødet normalt: *gød*: *gode*; *slan'k*: *slanke*: *slankere*: *slankest*; overfor: *høj'*: *høj'st*²; *lan'g*: *læn'ger* (men: *længere*): *læn'gst*.

Hvis vedkommende ord derimod kun sjældnere eller kun gennem kortere tid bruges (har været brugt) i disse bøjningsformer eller ordene i det hele er sjældne, af ny dato eller fremmed oprindelse, så bliver stødet ofte bevaret. Vi kan her konstatere det samme vi vil møde ved behandlingen af første sammensætningsled, at stødtab synes at kræve en vis tradition eller længere udvikling; i modsat fald må stødet bevares for at lette eller sikre erkendelsen af ordets identitet. Det hedder således: *sa'rt*: *sa'rte*: *sa'rtere*: *sa'rlest*; *sma'rt*: *sma'rte*; de er helt *bim'se* (men fx.: *vimse*, *tavse*); *gæn'gse*, *træl'se*³.

Ved ord der er forblevet så fremmede at de har bevaret trykket på sidste stavelse, er stødbevarengen gennemgående: *mo|b'pl*: *mo|b'ple*; *ner|vø's*: *ner|vø'se* osv.⁴. Ofte er der vaklen: *greP*:

¹ Svensk har *riksens* med akcent 1, se Axel Kock. Sv. akc. I. 77.

² Om formen *høj'est* se side 49.

³ Dette ord er egentlig en genitiv; vi har altså her en bøjningsform af en bøjningsform, og en sådan skulde (se side 55) bevare stødet.

⁴ Om disses ligestilling med danske enstavelsesord se side 99.

grel^(s)le : grel^(s)lest; stov^t : stov^(s)te; træ^{sk} : træ^(s)ske (dette ord kommer i gruppe med afledninger på -sk. Se side 60).

Af adjektiverne på vokal er de eneste der almindeligt bruges i komparationsformerne *fri^p : friere : friest* og *ny^p : nyere : nyest* (det er også de eneste der kan tilføje -e i flertals- og bestemthedsformen). Til de andre ords sjældnere forekommende komparationsformer svarer stødets bevarelse: *blå^p : blå^pere : blå^pest; ru^p : ru^pere : ru^pest* osv.

Stødtilkomst kan også forekomme ved de ord der mangler basis i ubøjet form. Det er især franske låneord. Hvis jeg vil bruge *fjong* i bøjede former, kan jeg bruge stød: *fjon^pge : fjon^pgeste*. Men der er stor vaklen.

Ordene på -el, -en, -er indtager en særstilling derved at hovedparten af dem bevarer stødet foran stavelsedannende morfemer. Således substantiver i flertal med morfem -e: *bæ^pver(e), fad^pder(e), ham^pster(e), hum^pmer(e), il^pder(e), klø^pver(e), kø^pter(e), od^pder(e), pan^pter(e), pil^psner(e), pul^pver(e), rid^pder(e), stym^pper(e), sæ^pter(e), un^pder(e), væ^pder(e), bø^pker(e), hø^pker(e), sne^pdker(e)* o. fl. foruden talrige afledte ord på -er: *go^pter(e), kim^pbrer(e)* osv. (se side 58). Endvidere adjektiver i bestemt form og under komparationen: *dun^pkel : dun^pkle, dun^pklere, dun^pklest; en^pkel : en^pkle; gyl^pden : gyl^pdne* og således *ham^pper, il^pter, mo^pden, no^pbel, sim^ppel, sjo^pfel, spin^pkel, æ^pdel, æ^pkel* og flere. Med en enkelt undtagelse (ordet *under*) viser ordene den samme fastholden af stødet som første led af sammensætning (se side 79).

Heroverfor står så et mindre antal ord, der følger de almindelige simple ord ved at bortkaste stødet foran -e. Således følgende substantiver, der alle har kontraherede former i flertal: *a^pger : agre; al^pder : aldre; fin^pger : fingre; kam^pmer : kamre, kamrene; num^pmer : numre; fje^pder : fjedre; svo^pger : svogre; vin^pter : vintre*. Vaklende er fx. *fl^pber : fl^(s)bre, bol^pster : bol^(s)stre, møn^pster : møn^(s)stre*. Tendensen synes at være den: stødtab ved kontraktion; i overensstemmelse hermed dobbeltformer som: *la^pger : lagre, la^pgere; sp^pger : spigre, sp^pgere; svo^pger : svogre, svo^pgere*. Nogle af disse ord bevarer stødet i sammensætninger, andre ikke. — Af adjektiver får følgende stødtab foran -e og komparationsmorfemerne: *fa^pger : fagre(ste); lum^pmer : lumre; ma^pger : magre (magrere osv.); snæ^pver (snæv^per) : snævre, snæv^prer, snæv^prest; svan^pger :*

svangre. Også i disse tilfælde finder kontraktion sted, men dette er ikke — som ved substantiverne — karakteristisk for denne gruppe; også de stødbevarende adjektiver har kontraktion: *dun'kle*, *en'kle*, *gy'p'dne*, *sim'ple*, *sjø'fle*, *spin'kle*, *æ'dlere*, *æ'dleste*.

Nogle vakler mellem stød:ikkestød i bøjningsformerne: *mun^(b)tre*, *skum^(b)le*, *svim^(b)le*, *vam^(b)le*.

Som nævnt side 35 gør det ingen forskel, om der efter -el, -en, -er følger yderligere konsonanter; ordene (formerne) behandles stadig som enstavelses. Derfor har vi stød i *y'derst*, *un'derst*, *in'derst*, *o'verst*, *ne'derst*.

Disse har draget *for'rest*, *ba'gest*, *me'plemst* med sig (smlgn. *ba'gerst*, der også har overtaget r'et fra de nævnte ord). *Nær'mest* er vist især provincielt jysk.

Når vi har stød i *høj'est* og *frem'mest* skyldes det at disse former er varianter af *høj'st*, *frem'st*, hvorfra de har overtaget stødet (smlgn. side 63). Vaklende er *rin^(b)gest*, der har den nu i rigssprog sjældnere sideform *rin'gst*.

I dialekter er endnu flere superlativer stødkarakteriserede; i Sejromålet fx. *tun'gest*, *tyn'dest*, *la'vest* (Thorsen. 81), og det samme gælder sydjysk (fx. *tung'est*, *vil'dest*, *lav'est*. Kort. 146)¹, i Brenderup-målet *gla'dest*, *fla'dest* (Brenderup. 94). —

Om forholdene i svensk se Axel Kock. Sv. akc. I. 99 ff. Die alt- und neuschwedische Accentuirung. 47.

Ved de tilfælde vi hidtil har behandlet, har vi haft med former at gøre der stød i modsætningsforhold til hinanden, og i dette forhold karakteriseredes ved modsætningen stød:ikke-stød eller ved bevarelse af stødet til fastholdelse af ordidentiteten.

Hvert ord i et givet sprog har qua ord, *o*: ved sin form og det dertil knyttede indhold, et modsætningsforhold til andre ord: alle andre ord i almindelighed, men visse ord (af lignende struktur eller hørende til samme begrebskres) i særdeleshed. Et ord i en bøjningsform har yderligere et modsætningsforhold til alle andre bøjningsformer af ordet i almindelighed, men til visse af disse i særdeleshed. Som bøjningsform, d. v. s. form der indgår i et morfologisk system, må naturligvis også regnes en morfemløs form der danner modsætning til en form med morfem.

¹ Sådanne superlativer er oprindelig enstavelses paa -st; de har bevaret stødet efter at de er blevet tostavelses.

De fleste bøjelige ordgrupper har en sådan form, der således bliver den grundform hvorefter de morfemkarakteriserede former fremtræder som dannede.

Ved verberne synes forholdene at ligge noget anderledes; imperativformen er ganske vist den fonematiske grundform, men den danner ikke morfologisk modsætning til ordets tidsformer. Vi får da her i hovedsagen den normale funktion af stødet: stød på enstavelsesformer, ikkestød på flerstavelsesformer (forsåvidt disse ikke er opstået ved sekundær bøjning).

Stød er således gennemgående i imperativ af alle verber og præteritum af stærke verber. De eneste imperativer der trods (tilsyneladende) basis mangler stød, er *gor!* og *kom!* der hører til den side 37 behandlede ordgruppe. I dialekter findes flere til samme gruppe hørende imperativer uden stød, således i Flemløsemålet: *spil!* *skon!* *stam!* (170; de to sidste eksempler ser noget konstruerede ud, men er vel gode nok). Rigssprogets *ta!* og *ha!* (= *ta'g!* *ha'v!*) ved siden af *ta'!* og *ha'!* viser samme variation som infinitiverne (egl. svarende til anvendelsen i tryk-svag, henholdsvis trykstærk stilling).

I præteritum på -ede af enstavelsesverber på vokal har vi i nogle ord vaklen mellem den for formen normale stødløshed og stød: *sko*^(b)*ede*, *spy*^(b)*ede*. Denne vaklen i rigssproget skyldes den side 47 omtalte manglende traditionsbasis.

I perfektum participium har vi følgende forhold. De stærke verbers participium er dannet ved aflyd og tostavelser og derfor karakteriseret ved stødløshed. I nogle tilfælde har vi fået vokaludligning efter præsens og infinitiv, og hvor disse er enstavelses forekommer participier der (virkeligt eller tilsyneladende) er enstavelses og derfor kan blive stødkendetegnet. Dette har vi i de tre former *be'dt* (egl. participium til præsens *be'r*, infinitiv *be'*, men nu også brugt som participium til tostavelserne *beder*, *bede*), *le't*, *se't*. I de øvrige ord er stødløsheden bevaret: *fået*, *slået*, *gået*¹.

I de svage verber der har præteritum på -te har vi enstavelsesparticipier og stød (hvor basis er tilstede). I verberne med præteritum på -ede har vi tostavelserparticipier og intet stød, und-

¹ I en del jyske dialekter har participier på -en af stærke verber stød (se Kort. 146 ff.), det vil sige at de har fået samme behandling som hovedmassen af simple ord på -(e)n (se side 32).

tagen ved enstavelsesordene på vokal: *nå'et*, *flå'et*, *så'et* osv. (modsat fx. *truet* til tostavelsesverbet *true*). I dialekter har mange andre verber med præteritum på -ede énstavelses participium og stød (se Kort. 148), men også tostavelses participier til samme slags verber har i nogle dialekter fået stød (se *ibid.*), vel ved analogi med enstavelsesformerne.

I præsens participium og verbalsubstantivformerne på -(e)n har vi ved enstavelsesord på vokal stor vaklen. Ledetråden gennem virvaret er her igen det tidligere omtalte at stødet bevares undtagen hvor vi har faste, gængse anvendelser, at stødtabet kræver en vis tradition. Dette står meget godt til Brobergs regel (Univ. Bl. I. 299): »Jo mere Nutidsparticipiet er Egenskabsord (Adjektiv), desto mere er det tilbøjeligt til Flydetonen (σ: stød-løshed); jo mere det er Tidsord (Verbum), desto mere holder det til Stødtonen«.

Det synes som man må gå ud fra en sammenhæng med perfektum participiumsformen, således at denne forms anvendelse eller ikke-anvendelse af stød er bestemmende for forholdene i præsens participium (og det nævnte verbalsubstantiv): *nå'et*; *nå'ende*; *gø'et*; hundens *gø'en*; *sy'et*; en *sy'ende* jomfru; hendes evindelige *sy'en*; *le't*; *le'ende*; *le'en* overfor: *stået*; *stående*; *gået*; *gående*; *slået*; *slående*. Men denne skønne orden brydes så derved at 1° sjældnere former (hvor man ingen støtte har i sprogtraditionen) kan få stød, medens deres participium er stødløst: den megen *gå^(σ)en* og *stå^(σ)en*¹ trætter mig, eller 2° gængse former har afslidt det stød der vilde svare til perfektum participiets: en *troende* kristen (ved siden heraf angiver Broberg: en *tro'ende* kristen; forholdet er vel det at den stødløse udtale tilhører den kirkelige tradition, medens den anden er den traditionsløse, der kan bruges af den udenforstående). Oplysende er formen *gloende*, der i den ikke faste anvendelse som participium til *glo* = stirre har stød: *glo'ende* omkring sig, medens det i betydningen »glodende«, hvor det er gængs, er uden stød: en *gloende* ovn. I *boende* er stødløs udtale, i *se'ende* udtale med stød nu det sædvanlige. —

Broberg angiver vaklen i fx. en *doende* kriger, hundens *gøen*, hvor moderne rigssprog så afgjort vil foretrække stød. Vaklende er derimod *klo^(σ)en*, *klo^(σ)ende*.

En stor del præsens-former er, uden hensyn til stavelse-

¹ Sml. Mikkelsen. Sproglære. 80 og Broberg. 299.

tallet, karakteriseret ved stød, og stødet er her, i hvert fald i det københavnskprægede rigssprog, i fremgang. Når stavelsestallet (én eller to stavelser) her ingen rolle spiller, skyldes det at formerne kommer i gruppe med de simple ord på -er, hvor stødet jo er fremherskende.

De stærke verbers præsensformer er som helhed stødkendetegnet. Stødlose er kun følgende (hvoraf dog nogle hører til verber der også kan bøjes svagt): *beder, bærer, farer, drager, jager, tager, klinger, svinger, lader, skærer, sværger, tier, skælver*¹, men en del af dem har kortformer med stød: *be'r, bæ'r, fa'r, ta'r, la'r, skæ'r, svæ'r*.

I de svage verber har vi (foruden i præsens af enstavelsesverber på vokal) stød i præsens af en række ord på -l, -n og -s med foregående lang vokal (eller diftong).

Som eksempler kan nævnes følgende (dog er stødet ikke lige fast i alle tilfælde): *da'ler, ga'ler, ta'ler, kvæ'ler, fø'ler, ma'ler, smi'ler, i'ler, hvil'ler, lå'ler, vræ'ler, knæ'ler, fejl'ler* (i én betydning: hvad fejl'ler du? i en anden uden stød: du fejl'ler, min ven!)²; *lå'ner, me'ner, gri'ner, pi'ner, tje'ner; fni'ser, spi'ser, vi'ser, bru'ser, ly'ser, ky'ser, blæ'ser, læ'ser, o'ser, ra'ser, hvæ'ser, ma'ser, hej'ser*.

Af kortvokaliske ord har enkelte på -l (lg, ls), n og ŋ stød: *sæl'ger, frel'ser, hi'l'ser, skin'ner, bræn'der, ren'der, træ'n'ger, spræn'ger* (også, især i bet.: galopperer, uden stød), *brin'ger*³.

I øvrigt kun i få tilfælde (og med større vaklen): *træ'der, tu'der* (og vist især i københavnsk dagligtale) *ko'ber, ej'er*.

De svage verber der har stød i præsens, har i reglen præteritum på -te og enstavelses participium (med stød), enten alene eller ved siden af præteritum på -ede og tostavelses (stødløst) participium. De svage verber der ikke har stød i præsens, består altså af den store gruppe verber der har præteritum på -ede samt af en del af dem med præteritum på -te, hvor præsens med stød i det store og hele er afhængig af visse fonologiske omstændigheder. I københavnsk (og københavnskpræget rigssprog) har dog flere præsenter af -ede-klassen fået stød: *a'ner, ej'er, tu'der*⁴.

¹ Vaklende er *svi'ner*.

² Denne differentiation viser os at stødtilkomsten i disse tilfælde er et talesprogsfænomen der ikke altid rammer et ords mere litterære betydninger.

³ Ifølge Høysgaard (139) havde københavnsk tidligere også *kjen'der*.

⁴ Den forældede imperativ flt. følger præsens (hvormed den normalt er identisk): *tager* dette hen og *a'der* det! *gi'ver!* *by'der!* *gører!*

Stodets fremmarch i de svage præsentier kan vises på grundlag af (københavneren) Svend Grundtvigs angivelser (Forhandlinger. 115 f.). I følgende svage verber har han ikke stod: *bringer*, *daler*, *knæler*, *kæler*, *stråler*, *haler*, *skåner*, *oser*, *bruser*, *hvæser*, *braser*, *suser*, *snuser*, *tuder*. Her har vi nu stod i almindeligt rigssprog.

Også i enkelte stærke præsentier der nu har stod, angiver Sv. Grundtvig stødloshed: *fygger*, *giver*, *tvinger*.

På den anden side har han stod i *kvæder* (stærkt og svagt verbum), men ordet eksisterer ikke i talesproget, og den moderne stødlose form er en læseudtale. Det samme gælder delvis *mæler*, der nu høres både med og uden stod (Grundtvig har stod). Formen *twivler* med stod, som findes hos Grundtvig, er derimod ikke trængt igennem, men høres dog ikke sjældent.¹ —

Ved kontraktion af stødlose tostavelers præsensformer opstår ofte stod. Eksempler på »stærke« præsentier er givet ovenfor. Af »svage« kan nævnes: *haver*: *haʳ*; *råder*: *råʳ*; *spørger*: *sporʳ*; *sparer*: *spaʳ* (eller: *sparʳ*); *smører*: *smøʳ* (eller: *smorʳ*). Men: *siger*: *si·r*; *sluger*: *slu·r*.

Også ved kontraktion af infinitivformerne kan der opstå stod, når de kommer til at ende på vokal: *bede*: *beʳ*; *rede* (*sig*): *reʳ sig*; *klæde*: *klæʳ*; *lide*: *liʳ*; *give*: *giʳ*; *die*: *diʳ*; *due* er nu næsten fortrængt af *duʳ*².

Ved siden af *ha*, *ta* (< have, tage) findes *haʳ*, *taʳ*.

De enstavelses passivformer der opstår ved kontraktion i visse verber, får også stod: *følges*: *foʳgs*; *skændes*: *skænʳds*; *spændes*: *spænʳds*; på samme måde *gæʳds* o. fl. (i *slås* mangler stødbasis). Til disse former hører enstavelses participier, ligeledes med stod: de har *skænʳdts*, *fulʳgts* osv., og stødet kan også trænge ind i tostavelersformerne: de har *skænʳdtes*, *fulʳgtes* (men da formerne ikke er særlig almindelige, hersker der stor usikkerhed)³, hvorved vi får formerne adskilte i udtalen fra præteritumsformerne. Tostavelers passivformer har ikke stod: *synges*, *bringes* osv.

Kontraherede præteritumsformer får derimod ikke stod; her var jo heller intet mønstergivende indenfor de svage verber. Eks.: *sagde*: *sa·*; *lagde*: *la·*. Medens en form som *haʳ* ikke fortæller noget om sin herkomst af en tostavelersform, viser *si·r*,

¹ Om forholdene i sjæll. dialekter se Thorsen. 116. Kryger. 387. Smlgn. Forholdene i svensk: Axel Kock. Sv. akc. I. 97.

² Fra dialekter kan nævnes *skade*: *skaʳ* (Brenderup. 92. Kryger. 352). Jfr. også Jespersen i Arkiv. XXIX. 19.

Jfr. Mikkelsen. Sproglære. 84. E. Jessen. Da. Gram. 131.

sa·, *la·* med deres tydelige, men ikke udnyttede stødbasis at vi her stadig har et tostavellesord i en variantform af samme slags som *fa·r*, *mo·r* osv. (se side 30)¹.

Ovenfor er omtalt de tilfælde hvor vi i infinitiver der er kontraherede til enstavelsesformer, har fået stød. Det sker kun hvor formerne har vokalisk udlyd, hvilket skyldes at de eneste infinitiver der ellers er stødkarakteriseret, er dem på vokal. Vi må derfor slå fast, at en tostavellesform der kontraheres til en enstavelsesform, normalt ikke får enstavelsesordenes kendetegn stødet, med mindre andre forhold er medvirkende. Sådanne er ikke tilstede ved ordene *far*, *mor*, *bror*, medens kontraherede præsens- og infinitivformer ved kontraktionen kan komme ind i stødkarakteriserede formrækker og selv få stød. I jysk, hvor vi jo i infinitiver, såvel som i mange andre former, har fået tab af *-e*, ser vi også i visse tilfælde stødet få indpas. Her skal kun nævnes tilfældene ved infinitiv, andre tilfælde er omtalt side 131 ff.

Hos J. M. Jensen. Et vendelbomål. 99 og 236 findes angivet en hel del eksempler. De der ender på diftong, kan forklares som ovenfor (*dreje*, *eje*, *grue*, *støve*, *vove*; fra andre jyske dialekter kan nævnes *hedde*). De øvrige har derimod intet sidestykke i rigssproget. Det er *dæmme* (støde til), *gyse*, *gælde*, *humme* (rykke baglænds), *krumme* (knejse), *romme* (stå til side), *vælde*. Andre har kun stød i særlige forbindelser, fx. du må ikke sådan hoq. i det, at sidde å hoq. i noget, men: nu kan du hoq' den kop kaffe i dig (ø: skynde dig at drikke den).

Der kan næppe være tvivl om at infinitiven i sådanne udtryk kommer under indflydelse af imperativen og derfra har overtaget stødet, som antaget af J. M. Jensen. 237, og at stødet ved ord der fortrinsvis bruges i den slags udtryk, kan vokse fast og følge infinitiven i alle tilfælde. —

Anm. En ejendommelig nydannelse har fundet sted i sejrsok i bøjningen af visse stærke verber på *-iðe*, *-yðe*, *-ie* (<*-ige*), idet de i stedet for det oprindelige enstavelles aflydende præteritum, har fået samme form som infinitiv + stød. Fx. *biðə* — *bið'ə*, *hiðə* — *hið'ə*, *flyðə* — *flyð'ə*, *viə* (= *vige*) — *vi'ə*. De ser ud som bastarder af stærke og svage former, med stødet fra de første og *-e* som rest af et morfem (*e*)de. Men Thorsen (94) giver ingen nærmere forklaring, og bedømmelsen af dem er derfor usikker. Det fonologisk interessante er her at vi har samme form i infinitiv og præteritum, blot adskilt ved kendemærkerne ikke-stød: stød.

¹ Sml. forholdene i svensk: Axel Koek. Sv. akc. I. 97.

Sekundær bøjning.

Når en bøjningsform der er karakteriseret ved stød (selv om det i visse tilfælde er slumrende af mangel på basis), får sekundær bøjning, d. v. s. får tilføjet yderligere morfemer, bevares stødet altid, selv om det nye morfem er -e. Vi har altså altid stød i bøjede participier af typen *klæ'dt : klæ'dte*; et *nå'et* resultat: det *nå'ede* resultat, og hertil hører også forstenede participialformer som *van't : (de) van'te*; *lær'd : (de) lær'de* (ved siden af *lærde*, der er behandlet som et almindeligt adjektiv), muligvis også *mo'den : (den) mo'dne* (der dog også kan høre ind under gruppen simple ord på -en, se side 31). I dette tilfælde er bevarelsen af stødet jo af stor praktisk betydning, fordi formerne ellers, i mange tilfælde, vilde falde sammen med præteritumsformerne (allerede bemærket af F. J. P. Dahl. 31). Også her kan vi dog konstatere stødets hovedfunktion: *klæ'dte* med stød fortæller os, at vi her har en bøjningsform af en enstavelsesform, *klædte* uden stød derimod at ordet er en bøjningsform af et tostavelsesord.

Andre eksempler på samme forhold har vi i flg. tilfælde:

Bestemt form flertal: *tæn'der : tæn'derne*; *bro'er : bro'erne*¹, og med stødtilkomst sammen med basis: *bær : bær'rene*; *kar : kar'rene*. Bøjede superlativer: *læn'gst : læn'gste*; *min'dst : min'dste*; *høj'est² : høj'este*. Bestemte genitiver: ikke blot ved det ikke-stavelsesdannende morfem -s: *ha'vets*, *gu'dens* osv., men også i gamle former med -ens: *liv'sens*, *å'rsens*, *lan'dsens*. Dog intet stød i *dødsens*: den almindelige talesprogsform [dø̂səns] mangler stød-basis, og herfra er stødløsheden formodentlig overført til den højtidelige form [dø̂dsəns] (dialekter har *dø'sens* og lign.). *Hav'sens* høres almindeligt ved siden af *havsens* (første form vel analogisk fra de andre tilfælde eller ved tilkomst af stødbasis).

Kapitel III.

Komplexe ord.

1. Suffixord.

Suffixerne falder i to grupper med hensyn til akcentforhold: de altid trykssvage suffixer (hvor stødet altså ikke kan optræde på selve suffixerne), og de suffixer der er eller kan være mere

¹ Om formen *broerne* (uden stød) se side 45.

² Se side 49.

eller mindre trykstærke. Ved suffixord med den første slags suffixer har vi kun stødforholdene i stammen at undersøge, medens suffixord med de trykstærke suffixer har mulighed for stød både i stammen og i suffixet.

Desuden har vi suffixord med nulsuffix, nemlig verbalsubstantiver der er identiske med verbets stamme. Her får vi stød, når basis er til stede. Ord med kort vokal + l, r, n forholder sig på samme måde som de tilsvarende simple ord (se side 31).

Vi har således stødløshed i verbalsubstantiverne *spil*, *pur*, *sur*, (det gav) *lind*¹. Vaklende udtale har vi ved *snur*⁽⁶⁾, *dril*⁽⁶⁾, *nyn*⁽⁶⁾, (*kartoffel*)*pil*⁽⁶⁾, (*regn*)*skyl*⁽⁶⁾ o. fl.

Vi får herved en modsætning til de iøvrigt ligelydende imperativer, der er kendetegnede med stød: *spil*! *pil*! *skyl*! osv.

De suffixer der ikke er stavelsesdannende og altså ikke forøger stamordets stavelsetal, bevirker ingen ændring i stødforholdene: *sy*³*n*: *sy*³*nsk*; *kri*³*ger*: *kri*³*gersk*. Enstavelses (flerstavelses) suffixer derimod bringer et enstavelses stamord over i tostavellesordenes (flerstavellesordenes) gruppe, og det får denne gruppes kendetegn: ikke-stød, medens tilføjelsen til et tostavellesord intet ændrer ved dettes stødløshed: *træ*³: *træet*; *skim*³*mel*: *skimlet*; *tåge*: *tåget*; *van*³*d*: verb. *vande*; *skrive*: *skrivning*; *gul*³: *gulne*; *mo*³*d*: *modig*; *nåde*: *nådig*; *lan*³*g*: *langagtig*. Ligeledes svinder stødet foran flerstavellesuffixer: *træ*³: *træagtig*; *jær*³*n*: *jærnhopdig*.

Dette er det normale, og der er kun få undtagelser, nemlig følgende:

1° ord med suffix *-de* bevarer enstavelsesordets stød: *bre*³*d*: *bre*³*dde*; *høj*³: *høj*³*de*. På samme måde: *vi*³*dde*, *tyngde*, *længde*, *mængde*, *drøjde*; *dybde* mangler nu basis; men da det havde lang vokal, havde det også stød (således endnu hos C. F. Bruun. Om Akcenten. 7).

Anm. Da *-de* her er trådt i stedet for ældre *-d* (se APhS. VI. 116), må stødet hidrøre fra en tid da *-de* eksisterede samtidig med, og opfattedes som en variant af, *-d*. Selv om varianten er tostavelles, bevares nemlig i sådanne tilfælde stødet, hvad vi tidligere har set eksempel på (side 42); se også i det følgende (side 63).

¹ DO. angiver kun *lin*³*d*. Jeg har spurgt mange mennesker om ordet, men kun få vil vedkende sig denne udtale.

Den således opståede ordtype kan smitte andre ord. Vi har således fået udtalen *stau'de* ved siden af den ventede *staude*. Muligvis kan også det påfaldende stød i *tilfæl'de* skyldes denne indflydelse¹. Også stødet i subst. *arbej'de* er uventet. Det kan dog stamme fra sideformen *arbej'd* og verbet *arbej'de*, hvor det hører hjemme.

2° Ordene på *-el*, *-en*, *-er* der er karakteriseret ved stød, kan undertiden bevare stødet foran stavelsesdannende suffix, et forhold der kan jævnføres med den måde hvorpå disse ord opfører sig ved tilføjelse af morfemer (side 48): *fa'bel*: *fa'belagtig*; *re'gel*: *re'gelmæssig*; *kob'ber*: *kob'berhol'dig*. Nogle enkelttilfælde skal fremhæves.

Ved suffix *-e* er stødtab gennemgående: *a'del*: *adle*; *hæ'der*: *hædre*; *jam'mer*: *jamre*. Kun ordene på *-ker* viser vaklen: *sne'dker*: *sne⁽⁶⁾dkre*; *bo'dker*: *bo⁽⁶⁾dkre*; *ho'ker*: *ho⁽⁶⁾kre*.

Foran suffix *-et* tabes stødet: *skim'mel*: *skimlet*; *ed'der*: *edret*; *mon'ster*: *mønstreet*.

Ved suffix *-ig* tabes stødet når kontraktion indtræder: *hun'ger*: *hungrig*; *i'ver*: *ivrig*. Ellers bevares stødet: *a'del*: *a'delig*; *i'del*: *i'delig*.

Suffixordene på *-lig* viser intet gennemgående forhold; vi har bevaret stødet i *rid'derlig*, *vin'terlig*, men fået stødtab i *kummerlig*, *underlig*, medens ord som *hæ⁽⁶⁾derlig*, *jam⁽⁶⁾merlig* er vaklende. Vi har stød i *syn'derlig* (uden tilsvarende stamord) og i ordene på *-tlig*: *or'dentlig*, *væ'sentlig*.

Stødlose ord på *-el*, *-en*, *-er* bevarer stødlosheden foran suffixerne; kun i *e'gentlig* har vi stødtilkomst i sammenligning med *egen*, men forbindelsen mellem de to ord føles nu næppe. Sml. stødet i *sære'gen*.

3° I enkelte ord på *-(e)st* der er, eller nu kan opfattes som, afledt af tostavellesord, er der nogen vaklen mellem stød: ikke-stød. Således er *hyl'dest* almindelig ved siden af *hyldest*, og ligeledes *yn'dest* (således fx. Mikkelsen. Sproglære. 80) ved siden af det nu sjældnere *yndest*. Stødet skyldes indflydelse fra gruppens andre ord, der har stød, også når de er afledt af tostavellesord med udskydning af dettes anden stavelse: *fange*: *fan'gst*. Om suffixet realiseres *-st* eller *-est* spiller ingen rolle for stødbehand-

¹ Støttet af adjektivet *tilfæl'dig*. Derimod kan det ikke stamme fra forbindelsen *i 'hvert tilfæl'de* (såkaldt optaktstød). *Stau'de* har en enstavelses sideform *stau'd*, der er sekundær.

lingen: *an'gst* har den ældre variant *an'gest*¹. Til gruppen slutter sig også et ord som *fy'ldest*, der egentlig ikke hører herhen. Om stødet i dette ord skyldes systemtvang, eller vi her har det fænomen vi senere skal betragte under etiketten nystød, kan ikke afgøres.

4° Ordenstal på -ende, afledt af mængdetal på udlydende vokal (og diftong), beholder stødet (sml. forholdet ved participier på -ende side 51): *syv' : syv'ende*; *ni' : ni'ende*; *ti' : ti'ende*². Dog er her også nogen vaklen, dels ved indflydelse fra præsens participium, dels som jysk indslag (i jysk er stødløshed det normale).

Anm. Stødet i dette tilfælde rubriceres af Axel Kock som »hiat-udfyldende« (Die alt- und neuschwedische Accentuirung. 59), hvilket ord synes at skulle rumme en forklaring på stødets anvendelse i disse tilfælde (jfr. også Mar. Kristensen i Arkiv. XV. 63). Jeg har absolut intet fundet der støtter en sådan teori. —

Suffixordene på -er.

Suffixet -er behandles ikke som stavelsesdannende, og dets tilføjelse ændrer intet ved stamordets stødforhold. Eksempler: *e'n : e'ner*; *fire : firer*; *ro' : ro'er*; *skrive : skriver*; *Kon'g : Kon'ger*; *Køge : Køger*; *Pom'mern : Pom'rer*; *mølle : møller*; *Ber'li'n : Ber'li'ner*; *Pa'ri's : Pa'r'iser*; *Svej'ts : Svej'tser*³; *Rom' : Ro'mer* (med kvantitetsforskel). Stødbasis opstår fx. i *Bor'deaux : Bor'deau'xer*. Eks. på sammensatte ord hvis sidste led er enstavelses: *!Svend'bor'g : !Svend'bor'ger*; *Ho'bro' : Ho'bro'er*; *!Hol'ste'n : !Hol'ste'ner*; *!Eng'lan'd : !Eng'læn'der*. I ord der er — eller trykmæssigt behandles som — sammensætninger, men hvor 2. led mangler stødbasis, kommer stødet frem foran -er: *!Sle'svig : !Sles'v'iger*; *!London : !Lon'don'er*; *!Lyngby : !Lyng'by'er*. I fremmedord har vi dog stød i tilfælde som *Gali'læ'er*, *Argen'ti'ner* overfor *Gali'læa*, *Argen'tina*.

Stødtab i enstavelsesord og sammensætninger med enstavelsesord som andet led forekommer i følgende tilfælde:

dam'p : damper; *dom' : dommer*; *san'g : sanger*; *skæ'v : skæver*; *dan'sk : dansker*; *sven'sk : svensker*; *Koben'hav'n : Kobenhavner*

¹ Smlgn. paralleller som *høj'st : høj'est* side 49. — I svensk har hyllest, ångest, ynnest akcent 1: Axel Kock. Sv. akc. I. 61.

² Men substantivet *tiende* i reglen uden stød.

³ Jfr. *Græ'ker : Græ'kenland*.

(*Frederiks^hhavⁿ* : *Frederiks^hhavner* osv.); *Born^hhol^m* : *Born^hholmer* (^h*Stock^hhol^m* : *Stock^hholmer* osv.).

Disse tilfælde svarer til det side 44 f. omtalte stødbortfald foran flertalsmorfemet *-(e)r*. Det er de samme lyd og lydforbindelser der mister stødbasis, og forklaringen må være den samme i begge tilfælde.

I *morder* : *mo^rrd* har vi nu et suffix *-der*, idet udlyden i det simple ord er svundet; foran dette suffix ligesom foran *-ner* i *portner* (: *po^rrt*), *falskner* (: *fa^lsk*) svinder stødet. Jf. *gartner*, *kæmner*, men jysk *kæmⁿer*.

Ord som *bo^ddker*, *sne^ddker*, *ho^kker* er nu at betragte som simple (ikke-afledte) ord, og det samme gælder *proprier* der oprindelig er afledninger af *tostavelsesord*, fx. *Møl^ler*, *Drey^eer*, *Ri^ber* (modsat appellativerne: *mølle-r*, *dreje-r*, *Ribe-r* (o: *person fra Ribe*)).

Om mere komplekse dannelser som *skærveslager*, *keglerejser* se side 89 f.

Suffixord på *-en*.

Stodtab er her det almindelige ved afledning af *enstavelsesord*: *u^pd* : *u^lden*; *ne^d* : *ne^den*; *in^d* : *in^den*; *no^rd* : *no^rden*; sml. *sonden*, *siden*, *sjælden*, *he^dden*, der ikke er afledte ord for en *nutidsbetragtning*, men viser at *stødløsheden* har et videre felt her end ved ordene på *-er* (sml. fx. *sonden* : *son^der*).

Om verbalsubstantiverne på *-en* se side 51.

Suffixord på *-ende*.

Forholdet er som ved verbalsubstantiver på *-en*, altså kun stod i afledninger af *enstavelsesord* på *vokal*, men med stor vaklen.

Hertil hører talordene *ni^ende*, *ti^ende*, *sy^vende*, der er behandlet ovenfor side 58. I substantiver som *ti^ende*, *ty^ende* er der stor vaklen, men *stodløs* udtale vistnok almindeligst.

Suffixord på *-ert*.

Ovenfor side 35 så vi at simple ord på *-el*, *-en*, *-er* + yderligere én eller flere konsonanter behandlede ganske som de pågældende ord uden konsonanttilføjelse. Således er det også her.

Stødet bevares i afledninger af enstavelsesord: *to*³ : *to*³*ert*; *fem*³ : *fem*³*ert*. Men i modsætning til afledningerne på -er får ordene på -ert også stød når de afledes af tostavelsesord: *hiv*³ : *hi*³*vert*; *drive*³ : *dri*³*vert* (men: en *driver*); *knalde*³ : *kna*³*ldert*; *hæve*³ : *hæ*³*vert*; *drøne*³ : *dron*³*ert*; *fire*³ : *fi*³*ert*. Forklaringen må vel være den at stamordet er blevet forkortet til én stavelse i disse tilfælde, hvad der ganske vist kun kan ses i tilfældet *fire*³ : *fi*³*ert* (*fi*³*rt*). Et side-stykke hertil vil vi møde ved følgende grupper.

Suffixord på -sel.

Her har vi det samme fænomen, at ordene får stød, også når de er afledt af verbers stamme. Fx. *hænge*³ : *hæng*³*sel*; *skræmme*³ : *skræm*³*sel*; *skåne*³ : *skå*³*nsel* (eller: *skån*³*sel*); *brænde*³ : *bræn*³*dsel*; *glemme*³ : *glem*³*sel*; *pine*³ : *pin*³*sel*; *skænde*³ : *skæn*³*dsel*. Som det ses, er suffixet i alle tilfælde fojet til stammen. Ved suffixets tilføjelse fås således en form der ligestilles med, og behandles som, simple ord på -el. I ord som *færdsel*, *kørsel*, *varsel*, *fødsel* mangler stød-basis, dog kan stød undertiden høres i de to første ord, idet r'et bliver stemt eller vokalen forlænget.

Suffixord på -else og -(n)ing.

Som ved suffixordene på -en, -ende bevares stødet i afledninger af enstavelsesverber på vokal. Stødet synes her nogenlunde fast: *strø*³*else*, *vi*³*else*¹, *gro*³*ning*, *slå*³*ning*, *sy*³*ning*.

Af de øvrige tryksvage suffixer er der kun grund til at gå nærmere ind på -(i)sk, -ik(e).

Suffixord på -sk.

Da suffixet ikke udgør en stavelse, ændres stamordets stødforhold ikke. Derfor hedder det: *Fy*³*n* : *fy*³*nsk* (eller *fyn*³*sk*); *himmel*³ : *himmelsk*; *djævel*³ : *djævelsk*; *svi*³*n* : *svi*³*nsk* (eller: *svin*³*sk*); *Fal*³*ster* : *fal*³*stersk*; *Ungar*³*n*² : *ungar*³*sk*³; *had*³ : *hadsk*; *An*³*gel* : *an*³*gelsk*; *fanden i vol*³*d* : *fandenivol*³*dsk*; *Goethe*³ : *goethesk*.

¹ Mikkelsen (80) angiver stødløshed i *vielse* som det almindelige, og E. Jesen (Gram. 68) angiver vaklen ved *strøelse*.

² Dette ord — og flere i det følgende — er lydligt behandlet som sammensætning, se nærmere side 105.

³ Bemærk, at vi kan have stød på -rsk, der ellers ikke er stødbærende i dansk (*barsk*, *norsk*, *fersk*, *dorsk* osv.). Ved stødflytning (*ungar*³*rsk* > *ungar*³*sk*) kan vi imidlertid undertiden få stød i tilfælde hvor der ellers (tilsyneladende) ikke er basis for det. Jf. side 34 og 39.

Der er en del særtilfælde:

1° Tostavelsesord på -e bortkaster udlyden foran -sk og suffixordet får så stød (forsåvidt stødbasis er til stede; fx. ikke i *jysk* af *Jyde*), som i flere af de tidligere behandlede tilfælde. Fx. *bonde*: *bon^odsk*; *fjende*: *fjen^odsk*; *finne*: *fin^osk*; *kvinde*: *kvin^odsk*; *sprælle*: *spræl^osk*; *springe*: *sprinj^osk*; *vrinske*: *vrin^osk*; *Skåne*: *skå^onsk* (eller: *skån^osk*).

2° I en del tostavelses fremmede ord med tung, men tryksvag andenstavelse, får vi ved tilføjelse af suffixet akcentflytning og stød: *Kuba*: *ku^lbaⁿnsk*; *Japan*: *ja^lpaⁿnsk*.

Som vist side 100 bliver disse fremmedord behandlet som sammensætninger, dvs. får stød på sidste stavelse (og ikke-stød på 1. stavelse); i en del tilfælde er andenstavelsen imidlertid (på grund af tryksvaghed eller særlige udlydsforhold) ikke i stand til at bære stødet, der imidlertid kommer frem foran visse morfemer og suffixer. I de nævnte eksempler skabes stødbasis ved trykflytningen, og stødet indtræder da.

3° De hjemlige simple ord, i hvilke stødet er neutraliseret på udlydskonsonanten (ð, l, r osv.), får ikke stødtilkomst, da suffixet jo ikke skaber basis: *had*: *hadsk*; *nid*: *nidsk*.

Derimod kan vi få stød i *fjong^osk* af *fjong*, hvilket må betyde at det er den nasalerede korte vokal der ved at komme i indlyd bliver i stand til at danne basis for stødet. Smlgn. herom side 104.

4° Ord på -elsk, -ensk og -ersk som *en^ogelsk*, *he^odensk*, hvortil der intet simplex svarer, behandles som om de var afledninger af stødbærende ord på -el, -en, -er.

Suffixordene på -isk.

Vi har her ganske tilsvarende forhold som ved ordene på -sk. Fx. *selv*: *selv^oisk*; *dyr*: *dy^orisk*; *fæ*: *fæ^oisk*; *po^le^t*: *po^le^tisk*; *Færo^o-(erne)*: *færo^oisk*; *go^oter*: *go^otisk*; *for^lfø^orer*: *for^lfø^orerisk*; *gøgler*: *gøglerisk*; *maler*: *malerisk*; *Skandi^lna^ovien*: *skandi^lna^ovisk*; *Si^lbi^orien*: *si^lbi^orisk*; *ki^lne^oser*: *ki^lne^osisk*.

Her er følgende særtilfælde.

1° Ligesom ved ordene på -sk, får vi også her stødtilkomst ved tostavelsesordene, når de indgår i afledningerne i en forkortet, enstavelses form. Fx. *strofe*: *stro^ofisk*; *scene*: *sce^onisk*; *sfære*: *sfæ^orisk*; *trope*: *tro^opisk*; *base*: *ba^osisk*; *slave*: *sla^ovisk* (tidligere

skelnede man mellem *sla'visk* af *Sla'ver* (folkenavnet), og *slavisk* af *slave*, således Svend Grundtvig (i retskrivningsordbogen) og C. F. Bruun (i *Om Akcenten*. 9 f.); *type*: *ty'pisk* (ved siden af *type*: *typisk* uden basis; *ty·pisk* forekommer derimod næppe).

Den eneste undtagelse er vistnok: *jøde*: *jødisk*.

På samme måde behandles fremmedord med tryk på næstsidste stavelse (sml. side 104), fx. *sa'tire*: *sa'ti'risk*; *apri'ori*: *apri'o'risk*; *me'tode*: *me'to'disk* (ved siden af *metodisk*); *anek'dote*: *anek'do'tisk*.

Ligeledes får vi stød i latinsk-græske tostavellesord på -us, -os, -um, når denne endelse bortfalder foran suffixet: *epos*: *e'pisk*; *conus*: *co'nisk*; *centrum*: *cen'trisk*; *fallos*: *fa'plisk*, og som eksempel på længere ord med tryk på næstsidste stavelse: *Lu'kullus*: *lu'ku'plisk*.

Også et tostavellesord som sidste led af sammensætning kommer ind under samme lov: *overflade*: *overfla'disk*.

2° Fremmedord med tryk på sidste stavelse hvis udlyd er stødskyende, får stødet frem foran -isk, fx. *me'tal*: *me'tal'isk*; *ty'ran*: *ty'ran'nisk*. Sml. *alko'hol* (behandlet som sammensætning): *alko'ho'lik* (med kvantitetsændring).

3° Fremmedord med tryk på sidste stavelse får, ved en trykforlægning til næstsidste stavelse foran suffixet, stød, uden hensyn til om stamordet har stød eller ej. Også i dette tilfælde bliver stamordet ofte forkortet. Fx. *ly'rik*: *ly'risk*; *me'trik*: *me'trisk*; *harmoni'*: *har'mo'nisk*; *hyste'ri'*: *hy'ste'risk*; *ele'gi'*: *e'le'gisk*. *Jafet*: *ja'fe'tisk*; *fy'sik*: *fy'sisk*; jf. *filo'sof*: *filo'so'fisk*.

4° Tostavelles fremmedord med tung sidste stavelse der trods større eller mindre trykstyrke mangler stød, får ved trykforskydning til næstsidste stavelse i afledningen (og kvantitetsændring ved vokalen) stødet frem (ligesom foran morfemer), fx. *sa'tan*: *sa'ta'nisk*; *daemon*: *dæ'mo'nisk*; *balsam*: *bal'sa'misk*; undertiden får suffixet i latinsk-græske låneord formen -tisk: *drama*: *dra'ma'tisk*; *skema*: *ske'ma'tisk*; *flegma*: *fleg'ma'tisk*.

På samme måde ved flerstavellesord med tryk på næstsidste stavelse: *eksami'nator*: *eksamina'to'risk*; *aroma*: *aro'ma'tisk*; sml. *Catili'na*: *catili'na'risk*.

5° Trestavelles fremmedord eller andre fremmedord med tryk på tredje sidste stavelse får trykforskydning til næstsidste stavelse i afledningen og stød, hvad enten stamordet havde stød,

der ved trykforskydningen mistede sin basis, eller ej. Fx. *Na¹po²-leon* : *napole¹o²nisk*; ¹*Sa²lomon* : *sal¹o²mo²nisk*; *Ari¹sto²teles* : *aristo¹-te²lisk*; *Mefi¹sto²feles* : *mefisto¹fe²lisk*.

I det hele taget er stød et gennemgående fænomen på næstsidste stavelse i fremmedord på -isk¹; intet under derfor, at det har kunnet smitte andre ord, fx. fuglenavnet *i²risk* (ved siden af *i¹risk*). Men hvordan forklares stødet her? -isk er jo tydeligt stavelsesdannende, og man kunde have ventet at et enstavelsesord mistede sit stød foran dette suffix ligesom foran -ig.

Redegørelsen viser at forholdene ved -isk og -sk er ganske ens, og hermed er forklaringen givet: -isk er en variant af -sk, en variant der har sit hovedfelt i fremmedordene. I en del tilfælde findes begge former af afledninger ved samme ord: *morder(i)sk*, *krieger(i)sk*, *forbryder(i)sk*, *forræder(i)sk*, *hellen(i)sk*, *gøgler(i)sk*, *diabol(i)sk* (om hvilken form der nu har overtaget, henvises til Ordbog over det danske Sprog). Da -sk ikke forandrer stavelse-tallet, bliver stamordets stødforhold bevaret, og det samme er udstrakt til at gælde varianten *-isk, skønt denne jo er stavelsesdannende. Vi har allerede set eksempler på noget lignende i det foregående (se side 42), og flere eksempler kommer til i det følgende. En morfologisk variant følger sin type med hensyn til stødforholdene i tilfælde hvor den — hvis den havde været selvstændig — vilde have haft afvigende forhold.

Ofte findes intet stamord: *en²gelsk* (se ovenfor side 61), *sven²sk*, *gor²disk*, men når stammen i afledningen kun er enstavelses, får vi stød. I et tilfælde som *hovisk* (ved siden af det sjældnere *ho²visk*) skyldes stødløsheden formentlig, at ordet opfattes som en afledning af *hove* (i ved *hove* osv.), men selv i dette fald var stød at vente (jf. dog *jodisk* ovf.).

Der findes ingen eksempler på stødtab foran -isk eller -sk, når stodbasis er bevaret. I *jordisk* : *jo²rd*, *nordisk* : *no²rd* har vi (idet udlyden i simplex jo er forsvundet) nu et suffix -disk, der ikke opfattes som en variant af -sk, men er et tungere suffix, der står i klasse med suffixer som -lig.

Suffixord på -ik(e).

Ordene på -ik(e) skal her omtales som helhed, uden hensyn til om -ik(e) er suffix eller ej, fordi et sådant suffix ikke er le-

¹ Jfr. forholdene i svensk: Axel Koek. Sv. akc. I. 61. 102.

vende i nydansk rigssprog. Disse ord udmærker sig ved trods deres to- eller trestavelsesform at have stød. Eksempler: *aPlike*, *an³drik*, *bud³dike*, *du³rik*, *læd³dike*, *hon³nike*, *son³nike*, *fan³nik*, *loPlik*, *mad³dike*, *nePlike*, *ræd³dike*, *roPlik(e)* og propriier som *Brün³nich*, *Man³niche*, *Ben³nike*, *Wöp³dike*. Herefter også stød i stednavne som *Zü³rich*. Vi har mange nedsættende personbetegnelser af denne art (*fjoPlerik*, *ski³derik* osv.), især i jysk, hvor suffixet stadig er i levende brug. Her synes -ike at være variant til -ke og denne igen til -k, der jo ved enstavelsesord måtte være forbundet med stød, jf. *aPlike* : *aPlik* : *aPk*.

Vi har ikke stød i *eddike* (hvor -ike ikke er suffix), og i dialekter mangler stødet også i andre tilfælde (i jysk fx. i *fannik*, *hannik*, i sejrømløst i *maddik* (se Thorsen. 65)).

Anm. Historisk: Endelsen er af forskellig oprindelse, men hovedkilden til -ik(e) er at søge i den mellemnedertyske diminutivendelse -(e)ke. Da denne trængte ind i dansk, forefandt man afledningsendelse -k, der naturligvis i forbindelse med enstavelsesord var kendetegnet ved stød; da dette suffix havde funktion og betydning (spec. den diminutive) fælles med det fremmede, og da det synes som der foran dette k kunde udvikles en svarabhaktivokal¹, så blev ligheden med det lånte suffix så stor, at det kan være blevet opfattet som en variant af det hjemlige, og stødet overført også til dannelser med dette. Sammenlign doubletter som *loPlik* : *loPk*; *snilPlik* : *snilPk*; *aPlike* : *aPk*; *du³rik* : *du³rk* (Flemløse. 70. formen også truffet hos Wied og Vilhelm Rasmussen); *did³rik* : *dirk* (uden stødbasis). Overfor hjemlige former som gammeldansk *budk*, *mad(e)k* stod de fremmede *botik*, *maddik*; de fremmede sejrede, men synes altså i deres stød at vise substratet. I ordene på -rik har vi dog sikkert nystød (se side 111), og dette kan have haft betydning for hele ordgruppen. I ord som *krøn³ike* går suffixet tilbage til latin, men i dansk har det næppe været holdt ude fra det mellemnedertyske. I sådanne ord fik vi så et af de mønstre, hvorefter stødudtalen i trestavelses fremmedord har rettet sig. Se side 105.

Som nævnt er dette suffix blevet særlig udviklet i jysk, hvor det er almindeligt i nedsættende eller spøgende betegnelser for ting eller (især) levende væsener, fx. *skran³nik*, *don³nik*, *dron³nik*, *fon³nik*, *hen³nik*, *pen³nik*, *raPlik*, *roPlik*, *kraPlik*, *kriPlik*, *naPlik*, *noPlik*, *piPlik*, *fiPlik*, *snoPlik*.

Det synes som suffixet kun bruges efter foregående l og n. — Om forholdene i svensk se Axel Kock. Sv. akc. I. 61. 102. I

¹ Smlgn. forholdet i angelsk hos Hagerup. Om det danske Sprog i Angel². 129, og eksempler som *spink* : *spinnæk* (= spinkel person). ib. 84. Endvidere sdy. former som *stillek*, *hvallep* (= stilk, hvalp). Kok. D. Fspr. I. 76.

disse og mange andre tilfælde er Kocks eneste forklaring den at de er af udenlandsk herkomst (se fx. I. 107. 132 ff.).

I forbindelse hermed må nævnes den dialektale, ligeledes især jyske, endelse *-is*, *-es*, der har lignende betydning og anvendelse. Også den er altid forbundet med stød, fx. *bon'nis*, *bon'nis*, *dron'nis*, *flir'ris*, *per'ris*, *skar'ris*, *skor'ris*, *skur'ris*, *knor'ris*, *ster'ris*, *slar'ris*, *slyr'ris*, *snar'ris*, *snor'ris*, *spir'ris*. Dette suffix synes kun at findes i forbindelse med foregående n og r.

Anm. Historisk: Stødet kan her forklares på forskellige måder; suffixet kan dels være (have været) variant til *-s* (smlgn. fx. *bons*, *bans*: *bonnis*, *bønnis*), dels kan suffixet være et afsvækket sammensætningsled som *-has* (smlgn. Axel Kock i Arkiv. XLIII. 198), og stødet være opstået ved afsvækkelsen af andet led (se side 107). Hvilken forklaring der er den rigtige, kan kun en nøjere sproghistorisk undersøgelse afgøre; suffixet synes dog også at have andre kilder (smlgn. især suffixets hyppige forekomst i rotvælsk). En vekslen mellem *-s*: *-es* (ældre: *-is*) med stødet bevaret i begge tilfælde har vi iagttaget ved genitiv-s'et: *lan'ds*: *hu'ses*. Også i andre tilfælde findes lignende vekslen: *a'spar'ges*: *a'spar's*. Rigssproget har stød i *stil'lids* og i første led af *Fjer'ritslev*, *Ser'ridslev* (formodentlig nystød eller påvirket af de dialektiske ord), men fx. *iris*, *bellis*, *Phyllis* uden stød.

Suffixerne er karakteriseret ved stød: ikke-stød efter de samme principper som de simple ord: stød tilkommer suffixerne på én stavelse, stødløshed dem på to stavelser. Men nogle af enstavelsessuffixerne mangler i sig selv stødbasis eller optræder altid i så tryksvag stilling at stødet ikke kan komme frem, og disse tilfælde er behandlet i det foregående¹. Hos andre kan den fornødne basis opstå under bøjningen, og så indfinder stødet sig ofte (naar det ikke altid sker, skyldes det ligedannelse med den ubøjede form). Således er suffixet *-(n)ing*, *-ling* altid tryksvagt og stødløst, men foran bøjningsendelser kan der ske en sådan trykforøgelse, at stødet kan komme frem (når ikke den nævnte analogitendens gør sig gældende). På denne måde kan vi få stød i *melding'en*, *melding'er*, *fæstning'en*, *fæstning'er*, *skildring'en*, *skildring'er*, *viking'en*, *viking'er*, *terning'en*, *terning'er* osv. (at en del af disse ikke længere opfattes som suffixord er ligegyldigt for det forhold vi her betragter). C. F. Bruun (Om

¹ I adjektiver på *-lig* kommer stødet i sjællandsk frem foran morfem: *frygteli'ge* olgn. Se Kort over danske Folkemål. 153. Jf. side 16.

Akcenten. 7) nævner former som *bygning'erne*, der kaldes »næppe almindelige eller rigtige«. Men medens simple ord, som omtalt side 42 ff., mister stødet foran visse morfemer, så er der her ved suffixet en tendens til at bevare stødet også i disse tilfælde. Der kan fx. høres *hedning'e*, *slægtning'e* med stød bevaret foran morfemet -e, og lignende udtale kan høres af stednavne på -inge: *Alling'e*, *Svinning'e*, *Store Heding'e*. Når stødet her er så sjældent som det er, skyldes det at forstærkelsen af trykket foran morfem -e i reglen er mindre end foran de lidt tungere morfemer -en, -er. I flertalsformer af ord på -dom: *rigdomme*, *ejendomme* osv. er stødet nu sjældent (sml. Wiwel. Synspunkter. 99).

Tostavelsessuffixer der ender på -e, har ikke stød, fx. -inde, -dømme¹, og de bevarer stødløsheden foran morfemer. Suffixerne -else, -ende er næsten altid trykssvage. Af andre tostavelsessuffixer har vi egentlig kun -mæ'ssig, der er karakteriseret af stød når det udtales med lang vokal, og -agtig; dette sidste mangler basis i rigssprog, men dialekter kan have både basis og stød: sjællandsk ¹*narav'ti*, ¹*barnav'ti*, *led'av'ti* (Univ. Bl. I. 376), vestjysk *gammelav'te* (Feilb. I. 16). De øvrige formantia der almindeligt opføres som afledningsendelser, står på et mellemtrin mellem suffixer og sammensætningsled eller er virkelige sammensætningsled. For at undgå teoretiske udredninger der er stødet ivedkommende, opføres de dog her. Det er sidsteled som *-foPdig*, *-fæPdig*, *-fær'dig*, *-hoPdig*, *-vær'dig*. Det ses let at dannelser med disse led står de side 91 behandlede komplekse dannelser nær, og stødet er et fællestræk for dem. Det er sandsynligt at stødet herfra har bredt sig til -mæ'ssig og (i dialekter) -agtig.

Også leddene -ma'ger, der almindeligt opføres som suffix, og -la'den har stød. De er begge behandlede som de simple ord på -er, -en der er kendetegnet ved stød.

De afledningsendelser der er kendetegnede ved stød, bevarer dette under højningen, også foran morfemet -e: *sladdervor'n*: *sladdervor'ne*; *sortla'den*: *sortla'dne*; *hensigtsmæ'ssig*: *hensigtsmæ'ssige*; *åbenba'r*: *åbenba're*; *salthoPdig*: *salthoPdigere*. På samme måde *trefoPdig(e)*, *drikfæPdig(e)*, *glimtvî's(e)* og *nænsom^(b)(me)*,

¹ Stød kan dog undertiden (jf. Jessen. Da. Gram. 71) høres i ordene på -dømme (fx. i *fyrstendømme*). Dette er vel snarest en sjællandskhed (jf. side 81).

langsom^{b)}(*mere*) (hvor stød : ikke-stød retter sig efter suffixets trykstyrke).

Denne ejendommelighed ved suffixerne stiller dem i modsætning til det såkaldte andet sammensætningsled (*skriftklo'g* : *skriftkloge*), og den kan smitte adjektiviske andetled i sammensætninger i tilfælde hvor disse med hensyn til anvendelse eller betydning nærmer sig suffixernes sfære. Stødet er dog her i de fleste tilfælde sporadisk. Eksempler: *ærekæ're*, *nidkæ're*, *næsvi'se*¹, *sageslø'se*, *tojleslø'se*, *fingernem'me*, *lærenem'me*, *skæbnsvang're*, *redebon'ne*, *ydmy'ge*¹, *tunghø're*.

Også *-ma'ger* bevarer stødet i højningsformerne: *kurvema'gere* osv. Kun *-he'd* kan tabe sit stød foran morfemet *-er*: *dumhe*^(*c*)*der*, *enhe*^(*c*)*der*, *skønhe*^(*c*)*der*, og dette er måske endog det sædvanligste, men *-heder* er ofte så tryksvagt, at det er vanskeligt at skelne mellem tilfældene hvor stød svinder trods basis og hvor det udebliver på grund af manglende basis. Stødsvindet har sit sidestykke ved simple ords flertalsdannelse (se side 45).

Tostavelssuffixet *-eri*[?] (der ved afledninger af ord på *-r* kan forekomme i formen *-i*: *kon'ditor* : *kondito^lri*)² behandles, ligesom fremmedordene med én stavelse efter hovedtrykket, som enstavelses. Ligesom ved andre suffixer der tilegner sig hovedtrykket, svinder basis i stamordet: *fri*[?] : *frie^lri*[?]. I sammensætninger og foran yderligere afledningsendelser svinder stødet som ved simple ord på vokal i samme omstændigheder: *mejeri*[?] : *mejeribrug*; *bogholderi*[?] : *bogholderimæssig*; *slaveri*[?] : *slaverilignende*.

Med hensyn til de fremmede trykstærke suffixer er forholdet følgende.

Som nævnt i kapitel IV. 2 behandles den del af fremmedordene der følger efter stærktrykket, med hensyn til stød : ikke-stød på samme måde som de tilsvarende danske ordtyper. Det vil med hensyn til de fremmede suffixer der er bærere af ordets stærktryk, sige at vi får stød i enstavelsessuffixer, fx. *-ø'r*, *-ø's*, *-a'l*, ligeledes i tostavelssuffixer på *-el*, *-er*, fx. *-a'ner* (*sora'ner*, *germa'ner* osv.), *-en'ser* (*vejlen'ser* osv.), *-e'ser* (*kine'ser*, *siame'ser* osv.), *-a'bel* (*aima'bel*, *spenda'bel* osv.), medens vi får stødløshed i (andre) tostavelssuffixer, fx. *-øse* (*suffløse*, *massøse* osv.), *-ade* (*bravade*,

¹ I disse ord, ligesom i det »uigennemsigtige« *fornem*^(*me*), er stød nu det almindeligste i rigssprog.

² Se DO. IV. 501.

iliade). Trestavelses trykstærke suffixer får, ligesom alm. fremmedord af samme type (se side 105), stød, fx.: -a^{rius} (*justitia^{rius}* osv.), -alia (*genera^{lia}*, *plura^{lia}*).

Der er kun følgende undtagelser, der kræver en særlig forklaring.

Medens suffixet -age skulde have stødløshed og i reglen også har det, har det fået stød i den alm. udtale af ordet *eta^{ge}* og undertiden i *fustage* (jf. Chr. Møller. Træk af de romanske Sprogs Indflydelse paa Nygermansk. I. 71). Dette må skyldes en udtale hvor suffixet er trestavelses (e^lta^{si}ø), sml. at ord som *asie* både kan udtales [a²siø] og [a²ʃø].

I verbalendelsen -ere: *bro^lde^{re}*, *snedke^lre^{re}* osv. skulde vi jo ikke vente stød, men denne verbaltype er kommet under indflydelse af den trykmæssigt lignende hjemlige type med tryksvagt præfix og stød på stamordet: *be^lgæ^{re}*, *for^lde^{le}* osv. Se nærmere herom side 127.

Særlig omtale kræver ordene på -(r)ian. Suffixet viser stødløshed som det ord (Jan) det er fremgået af; stødløsheden viser sig at være samme neutralisation som i de hjemlige ord *ven*, *son* o. fl., idet stødet kommer frem foran morfemerne: *dum^{ri}an^{er}*. Alle de herhenhørende suffixord har stød i første led: *dum^{ri}an*, *gro^{bri}an* (eller *gro^bian*), *grim^{ri}an*, *klod^{ri}an*, *slen^{dri}an* (foruden tilfældige dannelser som: *flyn^{dri}an*). Dette stød kan være opkommet ved udviklingen af sammensætningen til suffixord og være det fænomen vi senere skal behandle i kapitlet nystød. Men da det ikke vides hvor gammelt stødet er her, er der også den mulighed at det er den trestavelses fremmedordstype (*Ha^{dri}an*, *La^mia*) der har afgivet mønstret for stødet.

Vi har set hvorledes suffixstødet bevares under bøjningen, men hvordan går det med det stød der karakteriserer stammen? Reglen er den at et stødkarakteriseret suffixord (og det samme gælder iøvrigt også andre affixord, jf. side 71) beholder stødet under bøjningen: *ro^{er}*: *ro^{eren}*: *ro^{ere}*; *hæ^{vert}*: *hæ^{verter}*.

Den eneste undtagelse udgøres af nogle af de almindeligste adjektiver på -sk: *dan^{sk}*: *danske*; *sven^{sk}*: *svenske*; *fran^{sk}*: *franske*; *span^{sk}*: *spanske*; *fa^lsk*: *falske*; *lum^{sk}*: *lumske* (men fx.: *fin^{ske}*, *ir^{ske}*, *fjen^{dske}*, *bon^{dske}*). Grunden er øjensynlig den, at disse ord ikke i samme grad som de øvrige nu opfattes som afledninger, hvorfor de med hensyn til stødet er behandlet under bøjningen som simple ord.

2. Præfixord.

Foreløbig orientering.

Præfixordene falder i to grupper: ordene med trykssvage og ordene med trykstærke præfixer. De trykssvage præfixer er *be-*, *er-*, *for-* og *ge-*, de trykstærke *mis-*, *u-*, *und-*, *van-*.

Det ord hvortil præfixet er føjet, er principielt uforandret med hensyn til stødforholdene. Er det et enstavelsesord med stød, bevares stødet; er det et enstavelsesord uden stødbasis, får vi ikke stødtilkomst, og er det et tostavelsesord, bevares stødløsheden; er leddet ikke eksisterende i dansk, behandles det som den danske ordtype det m. h. t. stavelsetal og struktur svarer til. Eksempler: *begå*¹; *gemyse*; *behov*; *forlov*; *forke*¹*rt*; *gedu*¹*gt*; *gedi*¹*gen*; *forme*¹*delst*; *forgæ*¹*ves* (sml. side 103 ff.); *gelinde*; *geläufig*; *gefref*¹*der*. I en hel del ord, især med *ge-*, der endnu føles som helt fremmede, står kampen mellem at behandle dem efter de danske akcentregler og at bevare den fremmede udtale *ə*: ikke anvende stød¹; derfor stor vaklen i tilfælde som *gevor*^(b)*ben*, *geval*^(b)*diger*, *gelej*^(b)*der*, *gesel*^(b), *misl*^(b)*big*.

På baggrund af det nævnte principielle forhold: ingen forandring i stamordets stødforhold, træder afvigelserne, der består i stødtilkomst i to- eller flerstavelsesord, så stærkt frem at de bliver et meget karakteristisk træk i visse præfixords fysiognomi. Det ejendommelige er at fænomenet er begrænset til verber og adjektiver (adverbier) og afledninger deraf.

Alle verber kommer ind under loven for såvidt de har stødbasis, og her har vi hovedfeltet for dette »nystøds«¹ virksomhed; men da, som vi har set, et stød i et komplekst ord bevares når ordet indgår i en endnu kompleksere størrelse, udstrækker dette stød også sin virksomhed til afledninger af præfixverber og kan ramme dannelser af denne type hvortil der ikke eksisterer noget præfixverbum. Blot et par eksempler: *drage* : *bedra*¹*ge*, *bedra*¹*ger*, *bedra*¹*gelig*, *bedra*¹*gerisk*; *bryde* : *forbry*¹*de*, *forbry*¹*der*, *forbry*¹*delse*, *forbry*¹*derisk*; *holde* : *behol*¹*de*, *erhol*¹*de*, *forhol*¹*de*; *erfa*¹*re*, *erfa*¹*ren*, *erfa*¹*ring*. Ofte findes stamordet ikke som selvstændigt ord, men

¹ Ifølge Axel Kock ligner den alm. akcent i tysk og andre sprog hvorfra vi har fået låneord, mere akcent 1 end akcent 2, hvilket Axel Kock i udstrakt grad bruger til at forklare akc. 1 i tilfælde hvor akc. 2 skulde ventes. Da dansk næsten altid følger svensk, således at vi har stød i tilsvarende tilfælde, skulde det jo betyde at også dansk stødudtale skulde ligne den tyske akcent mere end stødløs udtale — hvilket er indlysende urigtigt.

er en kun i præfixordet forekommende afledning: *fore^ovige*, *forher^olige*, *forhøj^e* osv.

Om *forældre* se side 109.

Blandt præfixadjektiverne er det kun én gruppe der rammes af stødtilkomsten, nemlig de hvis stamord er komplext (især afledninger på -ig, -lig, -et): *behæn^odig*, *besyn^oderlig*, *beti^omelig*, *behan^odsket*, *beskæ^ogget*, *gebon^omerlig*, *gefæ^orlig*, men fx. *gelinde*. Ved ordene med tryksvagt præfix er stødgruppeordene dog næsten enerådende. Om udviklingen af stødet i disse ord henvises til side 91 ff. og 109.

Ordene med trykstærke præfixer.

En trykforskydning hvorved præfixet bliver tryksvagt, forekommer i visse tilfælde hvor det ord der sammensættes med præfixet, er et komplext adj. (især på -ig, -lig), eller hvor vi har en afledning på -(e)lig af et præfixord. Eks.: *u^osy^onlig*, *u^osi^ogelig*; *mis^oun^ode*: *mis^oun^odelig*; *u^osky^old*: *u^osky^oldig*. Om hele gruppen under eet gælder det samme som ved den foregående, at hovedleddet i almindelighed bevarer de stødforhold det har som selvstændigt ord, og at kun verber, verbaldannelser, og adjektiver hvis hovedled er komplext (afledning på -ig, -lig, -et, -som) viser stødtilkomst. Det er ikke specielt den ovennævnte trykforskydning der forårsager stødtilkomst: vi har både stød i *u^osta^odig*, *u^ovil^olig* og *u^orø^orlig*, *u^osy^onlig* osv.

Vi har altså ikke stød i ord som: *mistanke*, *misgerning*, *mistemning*, *ugerne*, *ulige*, *uføre*, *ulave*, *urede*, *uwane*, *vanskæbne*. Ordene er behandlet som almindelige sammensætninger.

Derimod stød i verber som *misbru^oge*, *mishan^odle* (*mishan^odling*), *misun^ode* (*mis^oun^odelig*), *misken^ode* ((*u*)*mis^oken^odelig*), *unddra^oge*, *undkom^ome*, *undla^ode*, *vanar^ote*, *u^olejlige*.

Hvor vi har hermed enslydende ord af andre ordklasser, har vi altså i stødet et kendetegn på verberne: *vanære*, sb.: *vanære*, vb., *umage*, sb., *umage*, adj.: *uma^oge*, vb.

Derimod skulde vi ikke vente stød i *uhy^ore*, sb. og adj.; der skelnes nu i reglen mellem dem ved hjælp af trykket: *u^ohy^ore*, sb.: *u^ohy^ore*, adj.¹. Jfr. side 120.

Ved dette stød kan vi også blive i stand til at skelne mellem et verbalsubstantiv der er afledt af et præfixverbum (og bevarer

¹ C. F. Bruun (Om Akcenten. 23) har for adjektivet *u^ohyre* eller *u^ohy^ore*.

dettes stød), og en sammensætning af præfix + verbalsubstantiv: *misdan'nelse*, vb. til *misdan'ne*: *misdannelse* (af *mis* + *dannelse*), men de to typer er betydningsmæssig vanskelige at holde ude fra hinanden, og distinktionen spiller kun ringe rolle. Smlgn. ndf. side 87.

Suffixord hvis hovedled er et komplext adj., får som nævnt stød. De er især hyppige ved præfix *u-*. Ordene kan være dannet ved sammensætning af *u* + det komplekse adj. eller de kan være afledte ved suffix af et præfixord. Denne forskellige herkomst skulde egentlig bevirke at vi i første tilfælde ikke fik stødtilkomst, i andet tilfælde derimod beholdt stødet fra det tilgrundliggende præfixord, når dette havde stød. Men dette forhold er fordunklet sammen med bevidstheden om ordenes dannelsesmåde. Trykforskydning med stød har vi fx. i *u'læ'gelig*, *u'gø'delig*, *u'l'p'delig*, *u'r'p'melig*, *u'gø'delig* (og således altid i ord på *-elig*, sml. side 93), *u'sy'nlig*, *u'tal'lig*, *u'sky'ldig*, *u'mu'lig*, *u'he'ldig*, *u'ar'tig*, *u'e'nig*, *u'tviv'lsom*. Hvis disse ord betragtes som modsætning til de tilsvarende ord uden *u-*, har de altså stødet til yderligere skelnemærke, hvilket må ses i sammenhæng med at *u-* i disse tilfælde kan miste det modsætningstryk det ellers har; præfixet er ellers for betydningsfuldt et præfix til kun at have et svagtryk, men dette rekompenseres af stødtilkomsten.

Stød uden trykforskydning findes også (ofte dog vekslende med former med forskudt tryk), fx. *u'sta'dig*, *u'vil'lig*.

I tilfælde som *ubroderlig*, *ukærlig*, *udydig*, *umandig*, *ublodig*, *usejlbær* har vi normalt hverken stødtilkomst eller trykforskydning. Således ved de fleste dannelser af denne art, så længe de føles som dannede af *u-* + vedkommende adj., og det vil i praksis ofte sige, indtil de er blevet meget kurante og gængse. Mange indtager en mellemstilling, kan altså udtales med eller uden stød (i første tilfælde eventuelt med trykforskydning), fx. *u⁽¹⁾no⁽⁶⁾dig*, *u⁽¹⁾gun⁽⁶⁾stig*, *u⁽¹⁾skå⁽⁶⁾nsom*, *uven⁽⁶⁾lig*, *ubil⁽⁶⁾lig*.

Participialdannelserne står ligeledes på skillevejen. Vi har stød og undertiden trykforskydning i *umæ'lende*, *ua'net*, *uven'tet*, *uv'ðende* o. fl. Vaklen med hensyn til stød: ikke-stød (og normalt uden trykforskydning) fx. i *uhil⁽⁶⁾det*, *ukal⁽⁶⁾det*, *uskre⁽⁶⁾vet*, *usle⁽⁶⁾ben*, *misly⁽⁶⁾dende*, *miskling⁽⁶⁾ende*.

Bøjningsformer af stødkarakteriserede præfixord bevarer stødet. I forældede præteritumflertalsformer af stærke verber

bruger almindelig læseudtale oftest stødløshed, medens der er usikkerhed i (de skriftsproget tilhørende) præteritumpassivformer af samme verber.

Det samme gælder de verber med præp., adv. osv. der er karakteriseret af stød (se side 86), og de to grupper exemplificeres her under eet: (de) *forstode*, *betoge*; *opto*^(s)*ges*, *tillo*^(s)*des*, *påbo*^(s)*des*, *tilkendega*^(s)*ves*, *vareto*^(s)*ges*, *forsto*^(s)*des*.

Også her ser vi at stødet vanskeligt trives uden rod i talesproget og uden tradition bag sig.

3. Sammensætninger.

Det der sker når to ord går ind som led af en sammensætning, er først og fremmest følgende: de gøres til en trykmæssig enhed; den nye enhed præges af en jævnere tonegang (end når ordene danner en ikkesammensat forbindelse), og enheden præges af en jævn gliden fra det ene led til det andet af lignende art som den der danner overgangen fra én stavelse til en anden i et ord¹; endelig er taletempoet normalt hurtigere, i overensstemmelse med den såkaldte tempolov (se Jespersen. Fonetik. 508). Alle disse forhold er ikke altid lige fremtrædende, men da de virker sammen, bliver resultatet i almindelighed tydeligt. Ændringerne betegner et skridt i retning af de for tostavelsesordet karakteristiske træk. Dette må konstateres ved en rent umiddelbar iagttagelse — eksperimentelle undersøgelser af forholdet foreligger ikke.

Det enhedstryk der skal præge sammensætningen, kan opnås ved at andet leds tryk underordnes første leds, men ikke i højere grad end at det bevarer sin karakter af stærktryk (vel at mærke så længe de to leds ordidentitet erkendes). Eller det kan opnås ved at første leds tryk underordnes andet leds, ofte i temmelig stærk grad. I rigssproget har vi normalt den første fremgangsmåde, og kun i få tilfælde (især hvor enhedens karakter af sammensætning er fordunklet) det andet. I visse (skånske og fynske) dialekter er det andet princip meget fremtrædende, men ikke enerådende.

¹ Det er Svend Smith der har gjort mig opmærksom på den »jævne gliden«; én gang bemærket, falder den tydeligt i øret. Man kan sammenligne (en) *man'ds mo'd* med *man'dsmo'd*; i sammensætningen kan artikulationen af første led trækkes ud, artikulationen må ikke lide nogen afbrydelse som ved den usammensatte forbindelse.

Dette er de gennemgående ændringer der præger enheden sammensætning, men de kan suppleres af andre. Vi har hidtil regnet med at de enkelte ords fonologiske kendetegn er bevaret, hvad de også ofte er. Ved de ændringer vi nu skal se på, bortfalder disse kendetegn, især for første leds vedkommende. Disse ændringer, der fonetisk er betinget af de nævnte præliminære, består i en nedsættelse af første leds kvantitet og (eller) bortfald af stødet. Herved får vi et fonologisk kendetegn: forkortet kvantitet og (eller) stødbortfald (evt. i forbindelse med kvalitetsændring af vokalen: *skråtobak*, *bagdel*, *træstamme*) bliver et indledningssignal til enheden sammensætning.

Hertil kommer så yderligere i nogle tilfælde morfologiske kendetegn (ligeledes indledningssignaler), nemlig tilføjelse af særlige morfemer til ordet når det skal fungere som første sammensætningsled: -s (i hvilket tilfælde ordet får samme form som i genitiv), eller -e, kun i sjældne tilfælde -(e)r (blomsterhave, fruerstue, rettergang) og -(e)n (fyrstendomme, galgenfrist, ørenlyd). Også bortfald af udlydende -e kan i enkelte tilfælde angive ordet som første sammensætningsled: firben, firkantet, stamtavle, billedbog. Dette morfologiske forhold vedkommer os dog her kun forsåvidt det spiller nogen rolle for ordets stødbehandling.

Andet led lider ingen tilsvarende ændringer, selv om dets tryk, som i rigssproget, er underordnet første leds. Det er ofte fremhævet at en udlydende orddels betydningsmæssige (leksikalske) vægt normalt står i direkte forhold til det tryk der præger den. Således er morfemer som helhed kendetegnet ved svagere tryk end affikser. Det er i god samklang hermed at andet sammensætningsled, sålænge dets ordbetydning bevares, beholder sit forholdsvis stærke tryk og sine lydlige ordkriterier. Nogen ændring i andet leds lydlige karakteristik var heller ikke nødvendig for at kendetegne enheden der jo var tilstrækkeligt kendetegnet i forvejen. Men der kunde være tale om et slutsignal for enheden svarende til det i første led indeholdte indledningssignal. Et sådant findes virkelig, som vi skal se, i visse dialekter.

Af de for første led karakteristiske ændringer i det selvstændige ords kriterier: kvantitetsforringelsen og stødbortfaldet, er det sidste det primære, fordi vi kan have svind af stød uden svind af længdebasis: *bo'rdbe'n*, *lan'dsman'd*. Ifølge samstemmende fonetiske udtalelser har en lang stødløs vokal større kvantitet

end en vokal med stød, hvad der fonologisk er fuldt forståeligt: ved stødvokal er kriteriet jo stødet og længden spiller ingen selvstændig rolle som kendetegn, ved lang vokal derimod er det længden alene der er det modsættende element, og det må derfor være tydeligt. Om dette nu også gælder for den specielle stilling her, hvor de kræfter der skal holde leddene sammen til enheden kan antages at øve en stærk indflydelse på kvantiteten, er dog tvivlsomt.

I mange tilfælde sker de to ændringer samtidig, således at et mellemtrin med stødløshed og bevaret lang kvantitet ikke kan konstateres og næppe heller har eksisteret. Vi har fx. variant-formerne *fæhovede* og *fæ'hovede*, men aldrig *fæ'hovede*.

En granskning af de tilfælde hvor vi har forkortelse i første led, synes at vise at den forkortelse der her er tale om, ganske vist har særlige gunstige betingelser i sammensætning, men at den ikke er væsensforskellig fra den tendens til forkortelse der i al almindelighed rører sig i sproget i visse stillinger, især foran visse konsonanter og konsonantforbindelser. Ved en sådan forkortelse svinder stød og længde samtidig, idet stødbasis svinder sammen med længden. Men som eksemplerne ovenfor viser er det først og fremmest stødsvindet der er ejendommeligt for et enstavelsesord som første led af sammensætninger, siden stødet kan svinde selv om basis bevares.

De nævnte ændringer af første led er sekundære også i den forstand at de synes at kunne udvikle sig efterhånden, som en yderligere befæstelse af enhedens særpræg. Ved gamle hjemlige sammensætninger har ændringerne forlængst vundet borgerret, men en undersøgelse af fremmedord, nydannelser og mindre kurante sammensætninger viser at disse (i den første tid) bevarer stødet på første led af sammensætninger, og først sløjfer det når de bliver meget kurante eller danner en større gruppe faste sammensætninger med samme førsteled. Stødtabet kræver altså en vis udvikling og tradition. Det hedder fx. *che'fskifte*, *skar'vslægten*, *må'rfamilien*, *dor'gfiskeri*, *zen'dsproget*, *dil'dslægten*, *zå'rfamilien*, *go'p'fokle*, *hæv'dvunden*, *nej'stemme*, en *Rom'tur* (men fx. en *romtoddy*).

Hvor der findes sammensætningsgrupper til samme førsteled i hvilke stødløshed er blevet tradition, dannes nye sammensætninger efter de givne mønstre, men en gang imellem kan det

dog ved nye eller sjældnere dannelser blive nødvendigt at afvige herfra og bevare stødet for at man kan sikre sig at den nye dannelse opfattes rigtigt.

I sammensætningerne med *då*², for at tage et eksempel, har vi et meget kurant ord *dådyr* hvor stødløsheden er indtrådt, men der er herved ikke skabt nogen tradition for behandlingen af *då*² i sammensætninger; øret er ikke blevet indstillet på at *då*² som førsteled af sammensætninger har formen *då-*. Derfor kan man høre *då²hind*, *då²hjort* osv. med bevaring af ordets form som selvstændigt ord.

I juxtapositioner af nyere dato har vi et andet eksempel. Selv om der findes en fast tradition for at fx. *sø²d*, *rø²d*, *hvi²d* taber stødet som førsteled af sammensætninger, så bevarer yngre juxtapositioner dog ofte stødet: *sø²dmælksost*, *sø²dgrø²d*, *rø²dgrø²d*, *hvid²kål*, *grøn²kål*, *su²rkål*, *sa²tkød*, *grøn²thandler*, *væl²skbin²d*, *span²dfuld*, *skov²lfuld*. I en del af ordene er stødløshed dog nu almindelig.

Fremmedordene er prædestinerede til at gå ind i den gruppe der bevarer stødet, og de allerfleste af dem forbliver der, selv om de bliver meget gængse. Den store hob af fremmedordene er så eksklusive og sporadiske i deres anvendelse at de konstituerer stødets bevarelse som det normale og gør det til et slags kendetegn for fremmedordssammensætningerne.

Den eneste større fremmedordsgruppe der mister, eller kan miste, stødet som førsteled af sammensætninger, er ordene på udlydende trykstærkt *-i*; således f. eks. almindeligt i sammensætninger med *kopi-*, *koloni-*, *koffardi-*, *parti-*, *politi-*; hos de fleste andre med større vaklen. Da dette er den eneste gruppe der i denne henseende opfører sig som hjemlige ord, ligger det nær at antage at der her foreligger indflydelse fra de hjemlige afledninger på *-(er)i* (se side 67).

Stødtabet er altså et indledersignal for en sammensætning med et enstavelsesord som første led, men indskrænket i sin virksomhed ved det forhold at det kræver en vis almindelig brug og tradition som betingelse.

For flerstavelsesord findes ingen tilsvarende vekslen: hvad

¹ Det er formodentlig ved indflydelse fra dette ensemble at ordet *blom²kå²* har fået sit fakultative stød. I svensk kan ordet have akc. 1: Axel Kock. Sv. akc. II. 96.

enten de er karakteriseret af stødløshed eller (som ved visse typer afledninger og fremmedord samt pseudosammensætninger) stod, bevarer de deres kendemærker uforandret som første led af sammensætninger: *haveman*^ʔ*d*, *akva*^ʔ*riefisk*, *Lon*^ʔ*strupfisker*. I reglen sker der heller ingen kvantitetsændringer. Her har vi altså kun de omtalte primære kendetegn for sammensætningen; men de er også tilstrækkelige til at sikre den rette opfattelse.

De ændringer vi har iagttaget ved enstavelsesordenes overgang til første led af sammensætninger, kan derfor kun betragtes som et middel til yderligere at tydeliggøre enheden sammensætning, især i tilfælde hvor der ikke er fare for at forbindelsen mellem ordet som simplex og som sammensætningsled sonderrives.

Ej heller når et tostavelsesord udskyder sin anden stavelse som første led af sammensætninger, får vi stod: *kvinde* : *kvind-folk*; *fire* : *firå*^ʔ*rig*. Kun ved sammensætninger med fremmedordet *ma*^ʔ*skine* (der behandles som et hjemligt tostavelsesord) kan stod komme til i sammensætninger med kortformen *ma*^ʔ*skin*- : *ma-ski*^ʔ*n*mester osv. (ved siden af *maskinmester*).

Det er vist ovenfor at en bøjningsform eller en afledning der er karakteriseret ved stod, bevarer dette ved yderligere bøjning eller afledning, og det samme gælder når formen indgår som første led af sammensætninger: *høj*^ʔ*dedra*^ʔ*g*, *læn*^ʔ*gdemå*^ʔ*l*, *fan*^ʔ*gst-man*^ʔ*d*, *Fre*^ʔ*densbor*^ʔ*g*¹.

Hertil svarer at de former af første sammensætningsled der har fået tilføjet elementer af samme art som ordenes bøjningsendelser, opfører sig med hensyn til stod : ikke-stod ganske som de tilsvarende bøjningsformer: *bon*^ʔ*derkarle*; *fruerstue*; *oren-ly*^ʔ*d*; *galgenfu*^ʔ*gl*. For hovedtilfældenes vedkommende vil det sige at de enstavelsesord der får -e som kompositionsvokal, bliver stødløse, og at de der får -s i kompositionsfugen, bevarer stødet som første led af sammensætninger (forsåvidt de har basis). Altså fx.: *landevær*^ʔ*n*; *barnebar*^ʔ*n*; *bar*^ʔ*nsbe*^ʔ*n*. Kun i få tilfælde, fx. i sammensætninger med *lands*- (*lan*^(b)*dsby* osv.) er der nogen vaklen (smlgn. de tilsvarende svenske forhold: Axel Kock. Sv. ake. II. 90 ff. 115 ff.).

Tilfælde som *årstal*, *bådsman*^ʔ*d*, *bysbar*^ʔ*n*, *dagsly*^ʔ*s*, *dødså*^ʔ*r*,

¹ Stødet i *Sor*^ʔ*genfri*^ʔ kan enten bero på at første led er opfattet som bestemt form af *sor*^ʔ*g*, eller at sammensætningen er behandlet som de side 79 nævnte sammensætninger med simplex på -en.

krigsma'nd, *livslyst*, *skibsfar't*, *tidsrum'* er ikke undtagelser. Her er sket en kvantitetsændring hvorved stødet er blevet berøvet sin basis. Denne forkortelse skyldes ikke alene stillingen som led i sammensætningen, men delvis vokalens stilling foran konsonanter ved hvilke der i dansk er en almindelig tendens til vokalforkortelse (se APhS. VI. 120).

Stødløse former på -s med bevaret lang vokal er ikke almindelige, i de fleste tilfælde forekommer de overhovedet ikke. Vi har variantformer som *årstal*: *årstal*, men *årstal* (der f. eks. (foruden de andre) angives af DO.) er yderst sjælden; vi har *bådsma'nd* og *båd'sma'nd* (denne udtale dog ikke i DO.), men *båd'sman'd* kan næppe høres. Vi udtaler *bysbar'n* og (vist sjældnere) *by'sbarn*, aldrig *by'sbar'n*.

Det ser ud til at ord hvis stamme udlyder på -s, er kommet under indflydelse af de tilfælde hvor -s er kompositionskonsonant. Vi har nemlig stor vaklen ved sammensætninger med *bo^(s)rs-*, *fa^(s)rs-*, *ku^(s)rs-*, *lo^(s)ds-*, *glan^(s)s-*, hvor stødtab (ved kurante sammensætninger) var at vente.

I langt højere grad end tilfældet er i afledningsenhederne bliver ordet ved at være sig selv som led af sammensætninger. Den form ordet har i selvstændig anvendelse og den form i hvilken det indgår i sammensætninger, kan være helt identiske eller være varianter. For at varianter kan opfattes som sådanne må de være almindelig kendte, have en vis frekvens, være så indarbejdede i bevidstheden at den almindelige sprogbruger slet ikke bemærker dem. Derfor finder vi kun de stødløse varianter af énstavelsesord i tilfælde der har en længere udvikling bag sig, eller, med andre ord, hvor signalet til ordets anvendelse som sammensætningsled, nemlig stødløsheden, kan anvendes uden at ordenheden sprænges.

I almindelighed vil det jo være således at jo flere fonemer et ord består af, jo tydeligere vil det være karakteriseret som ord, og identiteten vil lettere kunne fastholdes i sammensætning trods fraværelse af stød og eventuelt vokallængde. Modsat har man under samme forhold vanskeligere ved at fastholde identiteten af ord der kun består af ganske få fonemer, forudsat at ikke de sammensætninger der kommer i betragtning, er af en så fast og gængs art at de fra denne side betragtet kommer på lige fod med simplexord. Det er derfor forståeligt at de ord der kun

består af ét fonem, i kompositionen bevarer det stød der karakteriserer dem som simple ord, f. eks. sammensætninger med *å* og *ø*. Når alene ordet *i* kan tillade sig at være stødløst i sammensætning, har det den særlige grund at simplex *jø* har former med og uden stød (svarende til forskellige trykstillinger og syntaktiske anvendelser), ordet har altså allerede den variant der kan indgå (i overensstemmelse med de almindelige principper) som første led af sammensætninger.

Ordene på vokal (og diftong), i reglen kun bestående af to eller tre fonemer, viser tilsyneladende meget brogede forhold, idet de dels bevarer stødet, dels taber det i sammensætningen. Dog sker stødtabet som regel kun i forbindelse med vokalforkortelse (d. v. s. svind af basis). Former med lang vokal uden stød er sjældne og findes kun vekslende med stødformer, således *ske·mad* og den nu forældede udtale *te·van*¹. Iøvrigt har vi enten former med bevaret stød eller former med vokalforkortelse og stødløshed.

De sidste finder vi, som vi skulde vente efter det vi allerede har erfaret, ved ord der danner (en række) ganske gængse, i almindeligt talesprog brugte sammensætninger. De vigtigste er: *beg-*, *bi-*, *bleg-*, *blå-*, *bly-*, *bo-*, *bro-*, *by-*, *dej-*, *fri-*, *grå-*, *knæ-*, *niny-*, *på-*, *rå-*, *ri-*, *ru-*, *ski-*, *sko-*, *skrå*², *sky-*, *små-*, *sne-*, *spå-*, *spy-*, *sti-*, *strå-*, *ti-*, *to*³, *tre-*, *tro-*, *vej-*.

Ved de øvrige ord, der kun danner sammensætninger af mindre fast eller helt tilfældig karakter, har vi bevaret vokallængden og stødet, og det samme gælder i reglen de ord hvis sammensætninger kun tilhører skriftsproget eller som kun danner ganske få sammensætninger. Her kan f. eks. nævnes sammensætninger med bogstavnavnene: *A¹lyd*, *B¹lyd*, *U¹jær²n* osv. Endvidere sammensætninger med *å²-*, *fe²-*, *gro²-*, *kaj²-*, *klo²-*, *klo²-*, *kro²-*, *læ²-*, *maj²-⁴*, *mo²-*, *præ²-*, *ro²-*, *så²-*, *se²-*, *si²-*, *slå²-*, *sno²-*, *so²-*, *stå²-*, *stro²-*, *te²-*, *ve²-*, *ø²-*. Vaklen findes f. eks. ved sam-

¹ Udtalen et ¹*mæ¹ha¹* viser lydordsbehandling (se side 28), ¹*mæ¹ha¹* den normale behandling som sammensætning.

² Men jysk *skrå²tobak*.

³ Edv. Jessen (født i Randers) angiver at stød kan høres i *tī²krone*, *to²krone* (Gram. 68); må være jyskhed. Lignende former også i sjællandsk.

⁴ Det må være dette ord der danner første led af de samsiske stednavne *Maj²ag²er*, *Maj²høj²* og ikke gammeldansk *malh* = eng (således som det forklares i Samsøs Stednavne. 20), da dette sidste ord ikke har stød i den diftongiske form i samsisk (ibid. IX) og tilkomst af stød i disse tilfælde er uforklarlig.

mensætningerne med *frø*^(s)-, *få*^(s)-, *fæ*^(s)-, *ko*^(s)-. En del af tilfældene synes dog at opfylde betingelserne for stødtab; når det ikke har fundet sted, må det skyldes det ovenfor omtalte forhold: ordene har så få kendetegn at de vanskeligt kan undvære noget af dem.

Anm. Uldall har (i *The Phonematics of Danish*) ved bestemmelsen af vokallængden i enstavelsesordene udlydende på vokal lagt forholdene i første led af sammensætninger til grund; herefter skulde vi altså f. eks. have kort vokal i *blå*, lang vokal i *so*. Det lige udviklede støtter ikke en sådan hypotese, og der er også andet at indvende mod den. Også Martinet opponerer mod den (*La Phonologie*. 267). — Om forholdene i svensk se Axel Kock. Sv. akc. II. 93. 148.

Ordene på konsonant + (e)l, (e)n, (e)r, som jo indtog en mellemstilling mellem én- og tostavelsesordene, bærer også som første led af sammensætning præg deraf.

Normalt bevarer de nu i rigssproget stødet, og kun i få tilfælde får vi stødtab. Dette finder sted i sammensætninger med adverbierne *over*-¹, *under*-, *sammen*-, *sønder*- samt med substantiverne *finger*-, *fjeder*-, *under*-. Vaklen har vi i sammensætningerne med *a*^(s)*ger*-, *al*^(s)*der*-, *kob*^(s)*ber*-, *kum*^(s)*mer*-, *læ*^(s)*der*-, *num*^(s)*mer*- og enkelte andre². Desuden har vi vaklen i de ikke få tilfælde hvor sammensætningerne delvis kan høre til eller være knyttet til tilsvarende verber (der jo, som tostavelsesord, skal give stødløse sammensætninger), fx. *hæ*^(s)*der*-, *lum*^(s)*mer*-, *glim*^(s)*mer*-, *mud*^(s)*der*-, *pud*^(s)*der*-, *slad*^(s)*der*-, *slud*^(s)*der*-, *skram*^(s)*mel*-, *smad*^(s)*der*-, *tøm*^(s)*mer*-³.

Anm. Det oprindelige forhold må have været det at de gamle enstavelsesord indenfor gruppen, ligesom andre enstavelsesord, mistede deres stød i sammensætninger, medens de oprindelige tostavelsesord af tilsvarende type bevarede stødet ligesom stød-kendetegnede afledninger, bøjningsformer (f. eks. *bøn'dergårde*, *læn'derskærende*, *hæn'dervridende*) og fremmedord. Denne fordeling af stød:ikke-stød findes i det store og hele bevaret i jysk; i rigssproget har derimod stødet bredt sig og erobret mange enstavelsesord som første led af sammensætningen.

Nogle af de herhenhørende ord har enstavelsesvariantformer, f. eks. *læ'der* : *læ'r*; *fje'der* : *fje'r*, og derved bliver gruppens

¹ Men stødet bevares i juxtapositioner som *o'vermorgen*, *o'vergårs*.

² F. eks. *ol^(s)dermand*. DO. angiver kun stødløs form. Blandt københavnske håndværkere er stødformen almindelig.

³ Smlgn. forholdene i svensk: Axel Kock. Sv. akc. II. 101 ff. 108 ff.

grænser overfor det regulære enstavelsesord noget labil. Hertil bidrager også eksistensen af enstavelsesord med diftong foran -l, -n, -r (til dels opstået af ældre former der var tydeligt tostavelses). Dette forklarer at vi kan have vaklen mellem bevarelse og bortkastelse af stød i sammensætninger med *lej^(o)r-* og *sej^(o)r-*, medens det normale ellers er at ordene af denne type mister stødet, f. eks. sammensætninger med *høvl-*, *svool-*, *spejl-*, *tegn-*, *tegl-*.

Når så mange ord på -r som ellers skulde have betingelserne for at miste stødet i sammensætninger, dog beholder stødet eller vakler mellem stød: ikke-stød, skyldes det formodentlig indflydelse fra ordene på konsonant + (e)r. Således sammensætninger med *bor-*, *hor-*, *kor-*, *ror-*.

De i begyndelsen af dette afsnit nævnte karakteristiske trykforhold og tempoforøgelsen ophæves delvis ved emfase. Det ene stærktryk underordnes ikke det andet, og tempoet er langsommere. Dette finder sted i de talrige adjektiver og verber med »forstærkende« forsteled: *ˈalˌlerˈbedst*, *ˈsplinˈterˈny*, *ˈedˈderˈfjɔn*, *ˈøˈsˈregne*¹. At det trods dette er virkelige sammensætninger vi har i dette tilfælde, ses af at enstavelsesordene mister stødet som første led: *ˈbundˈuˈaˈrtig*, *ˈdyngˈvåˈd*, *ˈbrandˈmork*, *ˈstangˈdruken*.

I rigssproget anvendes stød altså ikke med emfatisk funktion, og vist heller ikke i dialekter; de eksempler hvor et stød muligvis kan have en sådan funktion (f. eks. nordsjællandsk *tyvˈstjålet* (Kryger. 383), sejerøsk *glidˈrende sort* (Thorsen. 139)), er så få og spredte at der ikke kan bygges noget derpå.

Andet led af sammensætningerne er normalt uændret af form i rigssproget. Typen *optaˈge* står helt for sig selv og skal behandles særskilt. Iøvrigt er det kun enkelte ord hvori vi tilsyneladende har stødtilkomst. Vi har stød i stednavne på *-køˈbing*: *Nykoˈbing*, *Ringkoˈbing* osv. over for simplex *købing* uden stød. Tilfældet er vanskeligt at bedømme, fordi *købing* er et litterært ord. Det er muligt at simplex *købing* har fået udviklet nystød (som *skipling*, jysk *kæpling* osv., se side 109), som er bevaret i stednavnene, medens *købing* uden stød kan være en læseudtale².

¹ Smlgn. Sv. Grundtvigs bemærkning herom (117): »Disse ord adskilles i udtalen kendelig fra virkelige sammensætninger derved, at hver del beholder sin egen ordtone og skiller sig fra den anden del ved en ganske lille lydpause«. — Tilsvarende forhold i svensk, se Axel Kock. Sv. akc. II. 71.

² Svensk kan have akc. 1 på ordene med *-köping*. Axel Kock. Sv. akc. II. 476.

Da stødet i disse ord også findes i jysk, kan der ingen sammenhæng være med det specielt sjællandske stød vi straks kommer til at omtale.

Det hedder *sære*²*gen* overfor *egen*, og stød kan også høres i *live*⁽⁶⁾*gen*. Sammenhængen med simplex er her ikke levende, og andet led er behandlet som et enstavelsesord på konsonant + (e)n. Smlgn. også stødet i første led af *e*²*gentlig*.

Vi har altså i disse tilfælde ikke sikre eksempler på stødtilkomst i andet led af sammensætninger.

Stød kan i rigssprog høres i *tørklæ*²*de* (*lomme**tørklæ*²*de*), og her har vi utvivlsomt et indslag fra sjællandsk¹.

I sjællandske og tildels fynske dialekter har man nemlig ikke nojedes med en karakterisering af sammensætningens første led når dette var enstavelses, nemlig ved stødtab, men har også kendetegnet andet led når dette var tostavelses, nemlig ved stødtilkomst.

Ved sammensætninger af enstavelsesord + tostavelsesord har vi altså både indlednings- og slutningssignal, i de øvrige tilfælde enten det første (enstavelsesord + enstavelsesord) som i rigssprog, eller det sidste (tostavelsesord + tostavelsesord). Eksempler: *brandha*²*ge*; *brandman*²*d*; *piskeflo*²*de*.

Vi kan endog få stødtilkomst i tilfælde der ellers ikke danner stødbasis, f. eks. *kaffeko*²*pper*.

Forholdet omtales, mærkeligt nok, hverken hos Thorsen (i Sejeromålet) eller hos Kryger (i Univ. Bl. I); det må læses ud af eksempelstoffet. Hos Kryger finder man således fra nord-sjællandsk: *brandha*²*ge* (367), *råmælkska*²*ge* (370), *morsy*²*ge* (373), *musvå*²*ge* (379), *kigho*²*ste* (364), *skildpad*²*de* (363), *håndklæ*²*de* (353). Hos Thorsen finder man f. eks. *endeski*²*v*²*e* (17), *aftensæ*²*de* (122), *bagre*²*de* (123), *bænkevæ*²*pling* (124), *bindeho*²*se* (125), *bældeu*²*nge* (128), *bælgeva*²*nte* (129), *davregry*²*de* (130), *drevsehov*²*ed* (131), *fedtegre*²*ver* (134), *fingerva*²*nte* (134), *lammegri*²*me* (140), *plejelshi*²*p*²*de* (143), *hattemå*²*ge* (143), *hun*²*dsta*²*gge* (145), *hustrumå*²*ned* (146), *hotyv*²*e* (148), *jordsva*²*le* (149), *julestu*²*e* (149), *korsk*²*læ*²*de* (154), *liggehø*²*ne* (157), *midaf*²*ten* (160), *sladderstum*²*pe* (173), *spindekvin*²*de* (176), *oretæ*²*ve* (190). Men efter

¹ Også *grøn(t)sa*²*ger* kan høres. Da ental ikke bruges, kan andet led være behandlet som et enstavelsesord på konsonant + er, men formen kan også stamme fra sjællandsk, der bevarer stødet i bøjningsformer (se side 83).

eksemplerne at dømme kommer stødet ikke frem i alle tilfælde, hverken i sjællandsk eller sejroisk. Thorsen har f. eks. ikke stød i *bejlegilde* (125), *brændeboble* (127), *brændevable* (127), *klympe-kolle* (152), *nodepolse* (162).

Andre eksempler på dette sjællandske stød kan samles fra dialektstykker i Danske Folkemål, fx. I. 150 fra Stevns: *Trygge-vælpde*, *ærteklepper*. Se også Knud Hjortø. Skrift og Tale. (1936). 92. Da en dialektkyndigs undersøgelse af forholdet mangler, må vi nøjes med at konstatere at tendensen til at forsyne alle to- og flerstavelsesord der indgår som andet led i sammensætning med stød som kendetegn for denne anvendelse, er vidt fremskreden, ja muligvis næsten gennemført.

Fænomenet kendes af Broberg, der nævner eksemplerne *nattroj'e*, *uldstrom'pe*, *Østerga'de*; han siger om dem at de »maa vist anses som en Misbrug« (Univ. Bl. I. 311). Dette må betyde at det er sjællandismer som han har iagttaget som indslag i rigssproget på Sjælland.

Verner har haft dette stød i sit sprog. Han nævner en mængde eksempler (Afhandlinger og Breve. 177 ff.), f. eks. *snorestøv'le*, *stigboj'le*, *ligki'ste*, *biku'be*, *vaskerko'nen*, *braknæ'se*, *tykma've*¹. Professor C. W. Smith, hvem han er i brevveksling med, har åbenbart ikke kendt denne udtale og erklærer den for individuel, hvad Verner tilbageviser: han véd ikke hvor udbredt den er, men »med fuldstændig sikkerhed kan jeg sige, at den idetmindste er århusiansk«. En højst besynderlig fejltagelse af den store sprogmand. Mar. Kristensen har ret, når han (i Nydansk. 43) karakteriserer Verners udtalelser som »En mærkelig ren sjællandsk fremstilling«². Sagen må være den, at hvad Verner kalder århusiansk i disse tilfælde, er den udtale han selv havde og hørte i hjemmet af sin mor der var fra Kalundborg (faderen var jo tysk).

I sammensætninger med stødløse enstavelsesord (med basis) som andet led bevarer Verner stødløsheden: *broderson*, *husven*, men stødet kommer frem i (tostavelses) bøjningsformer: *broder-*

¹ En *tykmave* uden stød på sidste led bliver i Verners øre til »to ord, af hvilke det første bærer logisk ordtone« (178).

² Derimod vil jeg protestere mod Mar. Kristensens udtalelse sammesteds om Sv. Grundtvigs fremstilling: »præget af den samme usikkerhed, som hersker i dannet kbh. talesprog« — både på Sv. Grundtvigs og det kbh. talesprogs vegne.

son'ner, *husven'ner* (Afh. og Breve. 177); også dette er sjællandsk, men jeg har ikke set fænomenet omtalt andre steder. Men det synes normalt at sjællandsk bevarer andet leds stød under bøjningen, hvad enten andet led er én- eller tostavelser: *ojenkro'gene* (DF. I. 152), *glarø'ne* (I. 140), *granpin'de* (V. 128).

Tilsvarende forhold træffes i Flemløsemålet (vestfynsk). Her bevarer stødløse enstavelsesord deres stødløshed som andet led af sammensætning, men får stød under bøjningen (108—9), og enstavelsesord med stød bevarer dette under bøjningen (109). I samme dialekt får vi tilkomst af stød i tostavelserord som andet led af sammensætninger (108 ff.); her synes reglen at være den at medens vi får stødtilkomsten ved den almindelige sammensætningsakcentuation, så udebliver fænomenet ofte når vi — hvad der er hyppigt i dialekten — har hovedtryk på sidste led. Det hedder derfor: ¹*pande'ka'ge*, ¹*vikke'hav're*, ¹*kig'ho'ste*, ¹*sten-gæ'rde*, men f. eks. *by'ende*, *garn'vinde*, *rod'bede*, *skov'mærke* og (med stød) *kalk'ba'le*, *mel'væ'pling*, *natte'ma'ren*¹.

Hvor andet sammensætningsled er et verbum eller en verbalafledning, får vi derimod i rigssprog (og mange dialekter) stødtilkomst når 2. led er to eller flere stavelser. Vi kan her konstatere samme tendens til at kendetegne størrelsen sammensætning, men denne tendens er i rigssproget begrænset til kendetegning af en særlig gruppe verbale sammensætninger², der i flere henseender står præfixordene nær og derfor skal behandles i forbindelse med dem, så meget mere som stødtilkomsten synes oprindelig at høre hjemme hos præfixordene og først sekundært at være overført til de verbale sammensætninger af typen *opta'ge*, *tilven'de*, se side 122 ff. Her blot en kort oversigt over forholdet mellem sammensat og usammensat forbindelse m. h. t. stød : ikke-stød i rigssprog.

1° ingen ændring i stødforholdene.

(en) *man'ds mo'd* : *man'dsmo'd*.
ko' + stal'd : *ko'stal'd*.
sa'bel + hug : *sa'belhug*.

¹ Det nævnte stødfænomen har jeg også truffet i Samsø Stednavne 110: *Røverstu'en*, men det kan vel kun være sjællandsk indslag.

² Når en sammensætning som subst. *eftermæle* undertiden kan høres med stød på andet led (angives f. eks. af E. Jessen. Gram. 71), skyldes det tilknytning til denne gruppe.

2° kun ændring i første led.

<i>skal</i> + <i>dy</i> 'r	: <i>skaldy</i> 'r.
<i>fi</i> 'n + <i>de</i> 'll	: <i>finde</i> 'll.
<i>skon</i> ' + <i>san</i> 'g	: <i>skonsan</i> 'g.
<i>ri</i> 'g + <i>man</i> 'd	: <i>rigma</i> 'nd.
<i>et ski</i> 'bs <i>mast</i>	: <i>skibsmast</i> .

3° kun ændring i andet led.

<i>tage</i> <i>til</i>	: <i>til</i> <i>ta</i> 'ge.
<i>give</i> <i>lov</i>	: <i>lov</i> <i>gi</i> 've.
<i>vel</i> + <i>signe</i>	: <i>vel</i> <i>sig</i> 'ne.
<i>gorende un</i> 'der	: <i>un</i> 'der <i>gø</i> 'rende.
<i>råbende til himlen</i>	: <i>himmel</i> <i>rå</i> 'bende.
<i>holde hemmelig</i>	: <i>hemmelig</i> <i>hol</i> 'de.

4° ændring i begge led.

<i>skrive un</i> 'der	: <i>under</i> <i>skri</i> 've.
<i>tage mo</i> 'd	: <i>mod</i> <i>ta</i> 'ge.
<i>gående (mod) no</i> 'rd	: <i>nord</i> <i>gå</i> 'ende.

3°—4° kun i verbale dannelser (og afledninger heraf).

Bøjningsformer af sammensætninger.

Sammensætningernes andet led opfører sig normalt under bøjningen på samme måde som vedk. simplexord m. h. t. bevarelse eller bortkastelse af stød: *herregå*'rd : *herregårde*; *hovedri*'g : *hovedrige*; *afgud* : *afguder*; *dobbeltol* : *dobbeltol*'ler; *egetræ*' : *egetræ*'er.

Afvigelser herfra, bestående i en gennemgående bibeholdelse af stødet, er tegn på at størrelsens karakter af sammensætning er undergået en forandring i retning af suffixordene, eller at bøjningsformerne er sjældne (jf. side 47): *næsvi*'s : *næsvi*'se; *tojleslo*'s : *tojleslo*'se; *dagligda*'gs : *dagligda*'gse; men: *aandful*'d : *aandfulde*. Sml. side 67. Det er forståeligt at en mængde ord af denne slags viser vaklen. Når de nedenfor side 86 ff. omtalte afledninger af sammensætninger eller andre komplekse enheder er karakteriseret ved stød, bibeholdes dette under bøjningen: *medgø*'rlig : *medgø*'rlige; *dobbeltsi*'det : *dobbeltsi*'dede; *losgæn*^(s)ger : *losgæn*^(s)gere.

Det samme gælder de verbale sammensætninger der er behandlet side 122 ff.: Om forhold i dialekter se ovenfor side 82 f.

Dobbeltsammensætninger m. m.

Når en sammensætning indgår som første led i ny sammensætning, finder der som regel en simplificering af trykkene sted, således at trykket på andet led nedsættes i en sådan grad at stødbasis svinder: ${}^1\text{herre}^1\text{gå}^1\text{rd} + \text{skytte} > {}^1\text{herregaards}^1\text{skytte}$; ${}^1\text{heste}^1\text{ske}^1 + \text{for}^1\text{m} > {}^1\text{hesteske}^1\text{for}^1\text{m}$; ${}^1\text{flager}^1\text{mu}^1\text{s} + \text{lygte} > {}^1\text{flagermus}^1\text{lygte}$; ${}^1\text{folke}^1\text{tin}^1\text{gs} + \text{man}^1\text{d} > {}^1\text{folketings}^1\text{man}^1\text{d}$.

Stødsvindet her er altså ikke af fonologisk art som ved enstavelsesord der bliver første led af sammensætninger. Dette vises også deraf, at når den nævnte tryknedsættelse ikke finder sted (ved en mere emfatisk udtale af de enkelte led), bevares stødet sammen med basis derfor: ${}^1\text{flinte}^1\text{ste}^1\text{ns}^1\text{vå}^1\text{ben}$; ${}^1\text{første}^1\text{ran}^1\text{gs}^1\text{skuespiller}$; ${}^1\text{grøn}^1\text{kå}^1\text{ls}^1\text{plante}$; ${}^1\text{guld}^1\text{al}^1\text{derfor}^1\text{fatter}$ osv. Men i så fald er forbindelsen ikke så tydeligt kendetegnet som sammensætning.

Når en sammensætning indgår som andet led af en ny sammensætning, kan tryksimplificeringen gå ud over det usammenfattede ord der indgår som første led: ${}^1\text{sta}^1\text{ts}^1\text{bolig}^1\text{fon}^1\text{den} > \text{stats}^1\text{bolig}^1\text{fon}^1\text{den}$, ${}^1\text{kolve}^1\text{nyre}^1\text{steg}^1 > \text{kolve}^1\text{nyre}^1\text{steg}^1$, ${}^1\text{Nørre}^1\text{bro}^1\text{gade} > \text{Nørre}^1\text{bro}^1\text{gade}^1$ osv. Og vi kan ved mere komplicerede dannelser få yderligere simplificering af trykket. Eksempler herpå side 119. Dette interessante forhold spiller dog ingen anden rolle for stødet, end at dets basis derved kan svinde, og forholdet skal derfor ikke nærmere behandles her. —

Afledninger på enstavelses, stødkarakteriseret suffix kan på lignende måde som sammensætninger miste stødbasis ved at indgå som første led af sammensætninger: ${}^1\text{en}^1\text{he}^1\text{ds} + \text{kom}^1\text{mando} > {}^1\text{enhedskom}^1\text{mando}$; ${}^1\text{syg}^1\text{dom}^1\text{s} + {}^1\text{til}^1\text{fæl}^1\text{de} > {}^1\text{sygdoms}^1\text{til}^1\text{fæl}^1\text{de}$; ${}^1\text{arbejds}^1\text{los}^1\text{he}^1\text{ds} + \text{peri}^1\text{ode} > {}^1\text{arbejds}^1\text{loshed}^1\text{speri}^1\text{ode}$. Således også afledningerne på $-e^1\text{ri}^2$: meje^1ri^2 : $\text{meje}^1\text{ri}^1\text{brug}$.

Om afledninger af sammensætninger og andre komplekse størrelser se følgende afsnit.

¹ Således i Kbh., i Aarhus derimod ${}^1\text{Nørrebro}^1\text{gade}$.

² Jf. side 67. 75.

4. Særlige arter af sammensætninger og afledninger af komplekse udtryk.

I kapitel III, 2 er præfixordenes særlige stødforhold behandlet. Betydningsmæssigt er afstanden mellem trykstærke præfixer og præpositioner eller egentlige adverbier brugt som første led af ssgr. kun ringe. Hovedforskellen er som bekendt den, at præfixerne ikke forekommer som selvstændige ord, og at der derfor bag en præfixdannelse ikke ligger en forbindelse af to ord: *berej'se*: *oprej'se* (*rejse op*).

M. h. t. stødforholdene er der ingen forskel i behandlingen; ligesom ved præfixordene får vi ved disse sammensætninger stødtilkomst på andet led, når dette er et verbum eller en verbal-dannelse (participialdannelse, verbalsubstantiv, nomen agentis), eller afledninger heraf.

Exemplificering af de vigtigste tilfælde: *adskil'le*, *adly'de*; *af-bry'de*, *affær'dige*, *afhol'de* (*afhol'dende*, *afhol'denhed*); *ansku'e* (*ansku'else*, *an'sku'elig*); *bagta'le*, *bagbin'de*; *bidra'ge*, *bifal'de*; *bortdra'ge*, *bortlø'ben*; *bortbli've*, *bortevæ'rende*; *efterføl'ge* (*efterføl'ger*), *eftergi've* (*eftergi'ven*, *eftergi'velse*, *efter'gi'velig*); *foregog'le*, *forekom'mende*; *frasi'ge*, *fravæ'rende*; *fremfø're*; *gengæl'de*; *gennemheg'le*; *hengi've* (*hengi'ven*); *hidfø're*; *hjemfal'de*, *hjem-sø'ge*; *hjemmela've(t)*; *iblan'de(t)*; *ihjelsli'de*; *indebæ're*, *inde-ha'ver*; *indbil'de* (*indbil'dning*); *medhjæl'per*, *medde'le* (*med-de'lese*, *med'de'lsom*); *modsi'ge* (*modsi'gelse*), *modstræ'bende*; *ned-bry'de*, *nedrin'ge(t)*; *ombrin'ge*, *omta'le*; *opdra'ge* (*opdra'ger*), *opfor'dre*; *overkom'me* (*over'kom'melig*), *overtrum'fe*; *påhol'dende*, *påklæ'de* (*påklæ'der(ske)*, *påklæ'dning*), *påly'dende*; *samtale*, verbum; *sammensvæ'ge*; *sonderlem'me*; *tileg'ne*, *tilkom'mende*; *udbrin'ge*; *vedbli've*; *vederkvæ'ge* (eller *veder'kvæ'ge*).

Hvor andet led er et verbum, er stødet ganske fast i rigssprog. Kun ved sjældnere dannelser kan der være nogen usikkerhed (især, som det synes, hvor stødet skulde falde på nasal eller likvid). DO. angiver således vaklen mellem stød: ikke-stød ved sammensætningerne: *efterstun^(s)de*, *eftersan^(s)ke*, *eftertra^(s)ve*, *efter-gran^(s)ske*, *genklin^(s)ge*, *genel^(s)ske*, *foredan^(s)se*, *gennemgran^(s)ske*, *medfø^(s)le* (men: *medfø'lende*), *medtæl^(s)le*, *mellemlan^(s)de*, *-plan^(s)te*, *samhan^(s)dle*.

Ved nomina agentis er der større vaklen mellem stød: ikke-stød, d. v. s. opfattelse som afledninger af en (eventuelt ikke-eksisterende) verbalforbindelse eller som almindelige sammensætninger. I tilfælde som *efters'dder* (til *sidde efter*), *overlo'ber* (til *løbe over*) vil der ingen vaklen være, men derimod i tilfælde som *bagla^(s)der*, *gendo^(s)ber*, *gengan^(s)ger*, *modstan^(s)der*, *medbej^(s)ler*, *melleghan^(s)dler*.

Ved verbalsubstantiver er der egentlig ingen vaklen. *Medfølelse* og *medfø'lelse* er to forskellige ord, det første en sammensætning, det andet en dannelse til *medfø'le*, *føle med* en. *Efterligning* er en sammensætning (= en senere skatteligning), *efterlig'ning* er vbs. til *efterlig'ne*; *overklædning* er sammensætning (= overtøj), *overklæ'dning* vbs. til *overklæ'de*, *klæde noget over*. *Overværelse* er sammensat med *værelse*, *overvæ'relse* er vbs. til *overvæ're*. Det er kun få tilfælde det drejer sig om, og stødets funktion er ikke at adskille disse få, lidet betydende, ord fra hinanden, men funktionen er den at karakterisere en ganske bestemt ord-dannelse, hvorved denne kommer i modsætning til den almindelige sammensætning.

Denne funktion af stødet er også skyld i at ellers enslydende substantiver og verber får forskellig form, men da de første ofte kan opfattes som en slags verbalsubstantiver, kan stød også undertiden høres ved disse. De vigtigste tilfælde er: *afrejse*: *afrej'se*; *aftale*: *afta'le*; *bortrejse*: *bortrej'se*; *foretræde*: *foretræ'de*; *genmæle*: *genmæ'le*; *gennemrejse*: *gennemrej'se*; *hidrejse*: *hidrej'se*; *omdømme*: *omdom'me*; *omrejse*: *omrej'se*; *omtale*: *omta'le*; *oprejse*: *oprej'se*; *optøjle*: *optøj'le*; *optømme*: *optøm'me*; *overklæde*: *overklæ'de*; *overrejse*: *overrej'se*; *overskue*: *oversku'e*; *overtone*: *overtone*; *påklage*: *påkla'ge*; *samtale*: *santa'le*; *tilltale*: *tilta'le*; *udtale*: *udta'le*.

Af substantiverne på -komme er *udkomme* det eneste almindelige; det høres både med og uden stød. De sjældne substantiver *fremkomme*, *indkomme*, *opkomme* angives i DO. med stød som de ligelydende verber. Det samme gælder det sjældne substantiv *fremtræde*.

Der er ingen udtaleforskel mellem verbalsubstantiver og participier på -ende. Substantiver som *foreha'vende*, *foreta'gende*, (for) *indgå'ende*, *udgå'ende*, *vedkom'mende* har stød som de tilsvarende participier. Begge dannelser er jo verbale.

Udenfor de tilfælde der nu er nævnt, forekommer stød kun i enkelte ord der kræver særforklaringer.

I *afbillede*, *genbillede* skal der if. DO. kunne forekomme stød. Hvis det er rigtigt, må det skyldes at -billede er opfattet som et verbalsubstantiv (parallelt med *-bil'kning*).

Stød er almindeligt i ¹*over|må'de* (og *over|må'de*) og høres undertiden i *over|ho'vedet*. Stødet kan her skyldes trykforenklingen. Se side 109 f.

Endelig har vi — modsat hvad vi skulde vente — stød i *tilfælde*; dette stød er søgt forklaret side 57.

Om tilfælde som *indbyr'des*, *afsi'des* se side 92.

Stødtilkomst finder vi videre i verber (og afledninger heraf) med andre forsteled, især adjektiver og substantiver, når verberne ikke er regulære sammensætninger, men dannet over en ikkesammensat forbindelse af de to ord: *fælde dom* : *domfælde*; *holde hemmelig* : *hemmeligholde*; *sejle om kuld* : *kuldsejle*; *støde på grund* : *grundstøde*. Også i tilfælde hvor den tilgrundliggende forbindelse ikke længer erkendes eller måske aldrig har været kurant: *årel'de*, *fulden'de*, *godtgøre*, *husv'le*, *kundgøre*, *ransa'ge*.

Som eksempler kan iøvrigt nævnes: *bogfø're*, *bundfælde*, *dødsdom'me*, *endeven'de*, *falby'de*, *fastbin'de*, *frifin'de*, *gradboj⁽⁶⁾e*, *hellighol'de*, *hudstry'ge*, *kronra'ge*, *krumbøj'e*, *lovpri'se*, *navngi've*, *rådfo're*, *redegøre*, *rengøre*, *rette'de*, *skamro⁽⁶⁾se*, *skamskæn'de*, *sniglo'be*, *surmu'le*, *voldta'ge*, *vareta'ge*, *vildfa'relse*.

I rigssproget er stødet fast i disse tilfælde, men da dialekter, spec. jydsk, ikke har stød, kan stødløshed forekomme i deraf påvirket rigssprogstale.

Større vaklen findes i participialdannelser på -ende. Stødløshed eller vaklen findes i juxtapositioner som *altædende*, *fiinføgende*, *forstkommende*, *hurtiglobende*, *ildelydende*, *rettænkende*, *stillesiddende*, *stillestående*.

Stød eller vaklen findes i andre tilfælde. I *davæ'rende*, *dybgå'ende*, *godgøre*, *nærvæ'rende*, *nærgå'ende*, *nøjereg'nende*, *vildfa'rende*, *stilti'ende* er stød det normale. I dannelser bag hvilke der ligger en forbindelse verbum + obj. har vi stød som det normale i *mådehol'dende*, *nødti'dende*, *stedfin'dende*, vaklen i fx. *banebry⁽⁶⁾dende*, *diegi⁽⁶⁾vende*, *dødbring⁽⁶⁾ende*, *frugtbring⁽⁶⁾ende*, *heldbring⁽⁶⁾ende*, *løvbæ⁽⁶⁾rende*, *tænderskæ⁽⁶⁾rende*. I dannelser der som grundlag har præpositionsled som *glædestraalende*, *himmel-*

råbende er der stor vaklen. Udtømmende regler kan ikke gives.

Dannelser på -en, -et viser større fasthed med hensyn til stød: *dydsi'ret, fejlsla'gen, ræd'selsla'gen, fuldkom'men, højba'ren, lige-stil'let, stedfun'den.*

I nogle få ord har vi fået trykforenkling. Således i verberne *tro'lo've, vel'sig'ne, hu'sva'le* og delvis *ihu'kom'me, lov'pr'ise*, endvidere i participialdannelserne *al'sty'rende, al'vi'dende, vel'ba'ren, vel'go'rende, vel'kom'^(s)men* (de sidste tre tilfælde også med almindeligt sammensætningstryk). Ordene tilhører for største delen arkaiskprægede sprogsfærer (spec. kirkeligt sprog) og tør måske tages som vidnesbyrd om at trykforenklingen i denne art dannelser tidligere var almindeligere end nu. Sml. side 123 f.

Endelig er det værd at bemærke at vi ikke har stødtilkomst i verber med forstærkende forsteled: *snorksove, tudbrole, tudskråle, skylregne, styrtregne, spilkoge*. Her har vi tydelig nok ikke verber der er dannet over en usammensat forbindelse af de to ord. På lignende måde er modsætningvis *smågræde, småklynke* at bedømme. Smlgn. derimod *gennempryg'le: prygle igennem; små-stø'de: støde småt.*

De nomina agentis der er afledt af tilsvarende verber eller har præposition eller adverbium som første led er behandlet i det foregående. Men stødet er også trængt ind i andre nomina agentis med substantiv (eller adjektiv) som første led. Her kan skelnes mellem forskellige grader.

1° hvor sidste led er et alm. forekommende nom. agentis kan vi have regulære sammensætninger af de to led: *byskriver; faglærer; fløjtespiller; hornblæser; skåltaler*. Her har vi ingen stødtilkomst; de er behandlede som almindelige sammensætninger, og stød forekommer kun i tilfælde hvor ordene også kan henføres til næste gruppe.

2° hvor sidste led er et alm. forekommende nom. agentis, men sammensætningen er eller synes dannet over en usammensat forbindelse: *boghandler; bondefanger; drømmetyder; historiskriver; sprogransker; togfører; gaardejer; daglejer; linedanser*. Stødloshed almindeligst, men stød høres ofte.

3° hvor sidste led er sjældent eller slet ikke forekommende som selvstændigt ord og sammensætningen er en dannelse over

en usammensat forbindelse (evt. en forbindelse der nu ikke bruges) eller er en dannelselse hvor forholdet mellem de to led ikke længere er tydeligt: *arvtager*; *blikkenslager* (*rebslager*); *bogbinder* (*borstenbinder*); *dagdriver*; *dødbider* (*grinebider*); *kandestøber*; *gæstgiver* (*lovgiver*, *rådgiver*); *håndhæver*; *keglerejser*; *landstryger*; *menneskeæder*; *sagfører*; *skovrider*; *syvsover*; *vejleder*.

Her er stød det almindelige, men også stødløs udtale høres ofte ved visse af ordene (som *menneskeæder*, *sagfører*, *syvsover*). Ved ordene på *-mager* (*skomager*, *urmager*) høres næsten kun udtale med stød, medens stødløs udtale er almindeligst ved ordene på *-gænger* (*løs-gænger*; *dobbeltgænger*; *kirkegænger*; *såle-gænger*) og *-farer* (*Kinafarer*, *Vestindiefarer*).

Med ordene på *-mager* er vi kommet bort fra de erkendelige nomina agentis, og det er ikke mærkeligt at stødet også kan trænge ind i andetled på *-er* der ikke er verbalafledninger, fx. i *urtekræm*⁽⁵⁾*mer*.

Broberg (i Universitetsjubilæets Blandinger. I. 315) giver op over for tilfælde som disse, hvad enten det så skyldes at forholdene dengang var mere forvirrede end nu eller hans egen usikkerhed, og overlader »til hver Enkelt at træffe sit Valg og tage sin Position i dette delikate men, ligesom Alt hvad der angaar Modersmaalet, betydningsfulde Punkt«, og han tilføjer: »Det gjælder her om at bruge og om ikke at misbruge«. I den samling ord der derefter nævnes, skelnes ikke mellem almindelige sammensætninger som *vandledning*, *retskendelse*, *svarskrivelse*, *hovedklager*, *stilovelse* og mere komplekse dannelser som *lovprisning*, *udskejelse*, *husholdning*, *vejviser*, *landstryger*, *oversidder*. Deraf vel en del af forvirringen.

Med hensyn til afledninger af komplekse ord (afledninger og sammensætninger) gælder den regel, at de stødforhold der karakteriserer det komplekse ord, følger det i den mere komplicerede enhed: *åbenba'r*: verbum *åbenba're*: *åbenba'relse*: *åbenba'ring*: *åbenba'rlig*, *æ'delmo'd* (*æ'delt mo'd*): *æ'delmo'dig*. Hvor der til grund for afledningen ligger en usammensat forbindelse, behandles denne parallelt med en sammensætning, således at et enstavelses førsteled mister stødet: *tre' å'r*: *treå'rig*; *treå'ring*; *tol'v pun'd*: *tolvpun'dig*; *tolvpun'diger*.

Føjes et trykstærkt suffix til en sammensætning eller til en afledning der i forvejen har et trykstærkt suffix, sker der en tryk-

forenkling (som den side 85 omtalte) hvorved stødbasis svinder. Fx. $^1\text{ând}^1\text{fuld}^p + \text{he}^d > ^1\text{ândfuld}^1\text{he}^d$; $^1\text{ær}^1\text{ba}^r + \text{he}^d > ^1\text{ærbar}^1\text{he}^d$; $^1\text{arbejds}^1\text{lø}^s + \text{he}^d > ^1\text{arbejds}^{(1)}\text{løs}^1\text{he}^d$. På lignende måde: $^1\text{fattiggårds}^1\text{agtig}$, $^1\text{købmands}^1\text{mæ}^s\text{ssig}$ osv.

Tilbage står at betragte en del komplekse adjektiver med bestemte suffixer. Ordene på -ig er i reglen lette at skelne fra sammensætninger med adj. på -ig som sidste led, altså fx. *fuldgyltig*, *fuld-myndig* overfor *fuldblo^d-ig*, *fuldtal^t-ig*. Sammensætningerne bevarer jo sidste led uforandret, medens vi ved afledninger af en kompleks sammensat eller usammensat forbindelse har stød. Afledninger af sammensætninger bevarer jo sammensætningens stødforhold, d. v. s. at sidste komponents stød bevares (*fremtⁱd*: *fremtⁱdig*), og det samme gælder for tilfælde hvor det er en usammensat forbindelse med et enstavelsesord som sidste led der ligger bag den nye dannelse: *kol^pdt blo^d*: *kold^dblo^ddig*. De to dannelsesmåder kan jo ofte kun adskilles ved en historisk undersøgelse, og med hensyn til stødforholdene behandles de altså ens. Især hvor første led er en præp. eller et adv., foreligger i mange tilfælde størrelser der ikke for en moderne betragtning lader sig analysere; også i disse tilfælde har vi altid stød: *fuldstæn^ddig*; *ind^dstæn^ddig*; *indven^ddig*; *forelø^bbig*; *over^fflø^ddig*; *mid^ddelmå^ddig*; *nød^dven^ddig*; *navn^kkun^ddig*; *hals^sstar^rig*; *i^hvær^ddig*; *ad^ski^llig*; *af^ffæl^pdig*; *af^hhæn^gig*; *an^sstæn^ddig*; *over^sta^ddig*. I en del af ordene har vi fået trykforenkling, men da dette forhold ingen rolle spiller for stødet, skal her kun nævnes at det især finder sted ved de for en synkronisk betragtning ugenomsigtige dannelser, fx. *om^ttå^llig*; *tål^mmo^ddig*; *over^fflø^ddig*; *under^ddaⁿig*; *bal^ssty^rig*. Andre eksempler i det foregående.

Da vi ser det slumrende stød på enstavelsesord vågne op foran afledningsendelsen -ig, og da endelsen bevirker bortfald af et udlydende -e i et tostavelsesord hvortil det føjes (vi vilde jo ellers få en hiat der ikke hørte hjemme i vort system), således at dette går over til at blive behandlet som et enstavelsesord — så får vi altså stød i alle tilfælde i disse dannelser på -ig. Altså ikke blot *bladfor^mig*; *blyhol^pdig*; *mindre^årig*; *kold^dblo^ddig*; *egenhæn^ddig*; *lovstri^pdig*; *livsva^rrig*; *gen^sstri^pdig*; *en^ffo^pdig*; *let^ssin^ddig*; *selvrå^ddig*; *overmo^ddig*; *jævnbyr^ddig*; *flerty^ddig*; *ærerø^rrig*; men også *overtal^plig* (til: *overtal*) og *alsi^ddig*, *ensi^ddig* (til: *side*),

enstem³mig, *flerstem³mig* (til: *stemme*); jf. *enevæ¹dig* overfor *enevælde*, *vrangvil¹lig* overfor *vrangvilje¹*.

Stødet er trængt ind i almindelige sammensætninger (med adj. på -ig som sidste led) hvor sammensætningskarakteren er fordunklet: *ligegy¹dig*; *sagkyn²dig*; *medskyl^(b)dig*; *ær¹ger³rig*; *hævner³rig*; *nysger³rig*; *snakkesa^(b)lig*, og kan også høres i fx. *skinhellig*, *retsstridig*; ligeledes i sammensætninger med -værdig, hvor stødet er fast, når der er sket trykforenkling: *se¹vær³dig*; *agt¹vær³dig*; *ynk¹vær³dig*; *ær¹vær³dig*, medens der ellers er vaklen: *mindevær^(b)dig*; *beundringsvær^(b)dig*; *mon³stervær^(b)dig*. Det samme gælder ordene på -færdig (se Ordbog over det danske Sprog. VI. 343) og -skyldig. I tilfælde som disse sidste nærmer andet sammensætningsled sig funktion af suffix. Se side 66.

I bahuvrihiadjektiverne på - (e)t optræder stødet ikke med samme faste karakter. Afledninger af sammensætninger hvis sidste led er enstavelses, beholder, ifølge det side 90 angivne, stødet, medens afledninger af sammensætninger med tostavellesord bevarer stødløsheden. Dette forhold afspejler sig i en stærk tendens til stød i afledninger af komplekse usammensatte forbindelser hvis sidste led er enstavelses, medens denne tendens er svagere, når sidste led er tostavelles. Stød er således det normale i *blegnæ³bbet*; *korthal³set*; *kortsy³net*; *retvin³klet*; *barbe³net*; *rundhån³det*; *rundpu³det*; *småblom³stret*; *trekan³tet*; *rodhå³ret*; *tor-skø³et*; *sejl³vet*; *fladbun³det* osv., medens vi har stærk vaklen i tilfælde som *rundbuet*; *rundhovedet*; *smårudet*; *stumprumpet*; *bredskuldret*; *lavmælet*; *højstammet*; *storsnudet*; *braknæset*; *blåstribet*; *netvinget*. Dog maa det siges, at denne forskel i behandlingen i københavnskpræget rigssprog er ifærd med at udviskes. I tilfælde som *hojrum³pet*, *tykma³vet*, *stakån³det*, *storsnu³det*, *visnæ³set*, *bæloj³et*, *slukø³ret* bruger københavnere næsten altid stød.

I komplekse afledninger på -(e)s har vi også normalt stød: *afsi³des*; *jævnsi³des*; *indbyr³des*. De øvrige ord er uigennemsigtige. Vi har oftest stød i *indvor^(b)tes*; *udvor^(b)tes*, altid stød i ord på -deles der har trykforenkling: *al¹de³les*; *frem¹de³les*; *sær¹de³les*; vaklen i *anderle^(b)des* (nu dog oftest med stød), medens stødløshed er det normale i *således*.

Som det ses er der i de fleste af de i dette kapitel nævnte tilfælde en del vaklen. Vi befinder os på et omraade hvor ud-

¹ Sml. side 60 ff.

viklingen ikke er falden til ro, men saa meget kan ses, at vi her har et felt som stødet er ifærd med at underlægge sig, et af de punkter hvor vi tydeligt kan konstatere at stødet er et fænomen der, så langt fra at tabe terræn, er i stot fremgang.

Hvad angår trykforenklingen så findes den aldrig i ord på -et, men ofte, som vi har set, i ord på -ig, i endnu højere grad (under tilsvarende betingelser) ved ord på -lig, og gennemført som en regel ved ord på -elig. Man husker på at her kun er tale om afledninger af komplekse ord (smlgn.: *due*: *duelig* overfor ¹*ædru*^(b): *æ¹dru²elig*). Både ved afledninger på -lig og -elig kan et »sovende« stød vækkes til live: ¹*alvor*: *al¹vor²lig*; ¹*jomfru*: *jom¹fru²elig*; ¹*langsom*: *lang¹som²melig*; ¹*mojsom*: *møj¹som²melig*; *bogstav*: *bog¹sta²velig*; *fortrin*: *for¹trin²lig*. Det der i disse tilfælde har bevirket trykændringen, er sammenstødet af to stærktrykstavelse i ordets begyndelse. Er den efterfølgende stavelse af liden vægt og uden trykstyrke, som -et, generer trykforbindelsen ikke: det er jo den type vi har i talrige sammensætninger (¹*bord²plade*); jo tungere den eller de følgende stavelser bliver, jo stærkere bliver trangen til simplificering af stærktrykstavelse, og det sker ved at det første stærktryk ophæves. Det er altså ikke nogen trykforskydning der har fundet sted, thi andet led havde i forvejen stærktryk (bortset fra tilfælde som *alvor*, hvor en senere udvikling i retning af simpelt ord har medført tryksvækkelse af andet led), men en undertrykkelse af det første stærktryk. Altså: ¹*vil¹kå²r³lig* med tre stærktrykstavelse simplificeres til *vil¹kå²r³lig*, ¹*lov¹for²me³lig* til *lov¹for²me³lig* (og således gennemgående ved afledninger på -elig: *gud¹dom²melig*; *ejen¹dom²melig*; *hoj¹ti²delig*; *viden¹ska²belig*; *frugt¹som²melig*; *al¹min²delig*; *hånd¹gri²belig*; *om¹gæn²gelig*; *over¹kom²melig* osv.).

På lignende måde ved afledninger på -(e)lig af præfixord og verber med præpositioner og adverbier som første led: ¹*und¹sky²de*: *und¹sky²delig*; ¹*til¹gang*: *til¹gæng²elig*; ¹*an¹ven²de*: *an¹ven²delig*; ¹*på¹vi²se*: *på¹vi²selig* og herefter dannelser som *med¹gø²r³lig* (til: *have at gøre med*). I *for¹træ²delig* overfor *for¹træ²d* er det slumrende stød kaldt til live ved fremkomst af basis.

Denne ændring i trykforholdene spiller ingen større rolle for stødforholdene, idet der ikke derved bevirkes tilkomst af stød. Kun i ganske enkelte tilfælde som *sæd¹va²nlig* og *selv¹fol²gelig* (ved siden af *selv¹følgelig*) har vi stødtilkomst. I det første til-

fælde og muligvis også det andet har andet sammensætningsled udskudt sit udlydende -e og fået behandling som enstavelsesord. Sml. side 57. 60. 61.

Kapitel IV.

Specielle ordgrupper.

1. Proprier.

Der er aldrig forsøgt en udredning af de — tilsyneladende — meget indviklede stødforhold ved proprierne, men flere har været opmærksomme på problemet, således Verner (i Breve. 240). For en flygtig betragtning er stødforholdene her virvar, og man kan på forhånd være tilbøjelig til at tro at vi her har et felt hvor stødet ingen egentlig funktion har, og at anvendelsen af stød: ikke-stød er noget der hører til det specielle navns traditioner, noget der altså må læres, men som der ikke kan gives regler for. Dette er forkert; da vi i reglen aldrig er i tvivl om hvordan vi vil udtale et navn første gang vi træffer det, så følger deraf at der må være bestemte regler hvorefter stødet bruges eller ikke bruges også i disse tilfælde. Her er naturligvis ikke tale om den stedlige, eller — om man vil — den rigtige, udtale af et stednavn, eller om den i en slægt rodfæstede udtale af slægtsnavnet, men alene om den udtale der er den normale for rigssprogtalende der er uden kendskab til disse forhold. Alene herigennem kan vi vinde indsigt i stødets funktion i rigssprog, og det er det der er vor opgave, medens et studium af en lokal eller mere privat udtale først og fremmest tjener sproghistoriske formål¹.

Først betragter vi personnavnene.

Fornavne.

Enstavelsesnavne med stødbasis får — som ventet — stød: *Sven'd*, *Ben'dt*, *Kaj'*, *Kjel'd* osv. Stødet mangler dog i en del ord der er opstået af ældre flerstavelsesformer, således *Jens*, *Lars*, *Niels*², *Poul*, *Per* (former som [pe'r, la'rs] med lang stødløs

¹ Om forholdene i svensk se Axel Kock. Sv. akc. II. 468.

² Nogle dialekter har *Niel's* (Univ. Bl. I. 363), andre (fx. i Brenderupmålet og i nordsjællandsk) *Jen's*.

vokal viser os at vi her har med (kontraherede) tostavellesord at gøre, ligesom tilfældet var ved ord som mo'r, bro'r, fa'r). Dog har rigssprog stød i *Han's* (men fx. jysk uden stød; dog har rigssproget bevaret stødloshed i *st. Hans*). Om stødmanglen i ord som *Jan, John* skyldes deres fremmede oprindelse eller er af samme natur som ved *son, ven* osv. (se side 37) kan vanskeligt afgøres; for det sidste taler formen *Jo^han*.

Ord på -el, -er (og også -ar, der i udtalen ikke altid holdes ude fra -er) behandles også i navne som enstavelsesord: *Ejⁿnar, Ho^pger, P^var, Hja^pmar, Pe^ter, E^pler, E^del, Vo^pmer¹*. Hertil kan også høre navne som *Her^bert, Ro^bert, Al^bert*, der dog også kan vise nystød (se side 111). Stødloshed findes dog i en del tilfælde: *Inger* (gammelkøbenhavnisk *Ing^ger*), *Anders* og gennemgående i navne på -en (+ evt. yderligere konsonant(er)): *Karen, Maren, Soren, Jorgen, Ellen, Mogens*. Vaklen fx. i *Tor^ben*.

Som enstavelsesord behandles også navne med en eller flere nultryksstavelser + een trykstavelse: *E^mpl, Alek^san^der* (se side 103).

Tostavellesnavne der har en let andenstavelse (især bestående af en vokal, specielt -e), behandles som simple tostavellesord, får altså intet stød: *Olga, Ida, Karla, Anna, Ane, Arne, Ole, Aage, Carlo, Leo*.

På tilsvarende måde ord med tryksvag optakt og én stavelse efter trykstavelsen: *Ma^rinus, The^dora, Han^sine, He^lene, Ma^thilde*. En del ord af denne tryktype har fået nystød (se side 109), især når der kun er én nultryksstavelse foran trykstavelsen (undertiden er samtidig med nystødets opkomst — som det synes — indtrådt en kontraktion af to nultryksstavelser til én): *Kir^stine, Mar^gre^the, So^fi^e², Ma^ri^e, Ka^trine, Jo^hanne, Agⁿte, Me^rete³*. Fænomenet indtræder kun i navne der er (forholdsvist) gamle i dansk, mangler derfor i fx. *The^rese, Ma^thilde, Lou^{is}e, E^lise, He^lene, Niel^sine, Jor^gine* osv.

Af mandnavne der synes at vise samme udvikling, er de

¹ Enkelte vakler, fx. *Gunⁿar* og (i rigssproget nu det normale) *Gunnar*.

² Herefter også *So^fi^a*, både som kvindenavn og som (ældre) udtale af bynavnet. — Undertiden høres *Su^sanne*.

³ Kortformer hertil, der består af ordet minus den tryksvage stavelse, behandles som tostavellesord: *Trine, Hanne, Stine, Grethe*; former som *Rⁱe, Re^te, Fⁱe* (for Marie, Merete, Sofie) er nye forkortelser der tilhører barnesproget eller bruges som øgenavne og i spøg. *Ma^lene* har ikke stød i rigssprog som i dialekter, men kan få det i sammensætninger som *So^mma^lene*.

vigtigste *Jo^hanⁿes*, *An^dre^as* (overfor: *An^drea*), *Ma^thⁱas*, *To^bi^as*, *Zacha^ri^as*, *E^li^as*, *Jere^mi^as* (og en hel række bibelske navne på -ias, inklusive *Mes^si^as*)¹. Disse, der alle ender på -s, er dog tvivlsomme; mange har tostavelser sideformer: *Ma^thⁱ's*, *An^dre^s*, *To^bi^s*, og det er muligt at stødet stammer herfra; vi har tidligere (side 42. 65) set eksempler på lignende variantformer på -s. Efter disse ord har *galima^ti^as* rettet sig.

Tostavelsernavne med tung slutstavelse behandles som sammensætning af to enstavelsesord, får altså stødløshed på første stavelse, stød på anden stavelse (forsåvidt basis er tilstede), fx. *Ado^lpf*, *Vilhe^lm*, *Thorva^ld*, *Hara^ld*, *Arno^ld*, *Rudo^lpf*, *Eigil^(b)*, *Solve^r'g*, *Valbor^r'g*, *Mika^el*, og (uden stødbasis) *Josef*, *Martin*, *Eivind*, *Gudrun*, *Georg*, *Erik*, *Jakob*, *Nathan*, *Bodil*. Har anden stavelse form som en afledningsendelse, får vi ikke stød: *Flemming*, *Henning*, *Hemming*. Også her findes i et stort antal tilfælde nystod: *Ed^vard*, *Hed^vig*, *Lud^vig*, *Be^r'nhard* osv. Se herom side 111.

Trestavelserord med tryk på første stavelse og de følgende stavelser trykssvage, får stød på første stavelse, fx. *Ju^lius*, *Ju^lie*, *Fre^derik*, *Daⁿiel*, *Vi^liam*, *Ro^binson*, *Sa^lomon²*, *Han^(b)nibal*.

På lignende måde behandles ord med trykssvag optakt og to stavelser efter trykstavelser: *E^lmⁱlie*, *Ro^salie*, *E^lmaⁿuel*, *Lau^ren^tius*.

Trestavelserord kan også behandles som sammensætninger, idet trykket bestemmer hvordan opdelingen i »led« er; vi får så samme forhold som vi har set ved sammensætninger, fx. *Inge^lbor^r'g* behandlet som en sammensætning af et tostavelser og et enstavelses ord; på samme måde: *Joakim^(b)*, *Leopo^ld*, *Valenti^(b)n* og uden stødbasis *Abraham*, *Valdemar*.

Endelig kan vi også have en kombination af de to typer: stød på første led samtidig med en trykmæssig behandling som sammensætning og stød på sidste stavelse (når basis er tilstede): *Fer^diⁿan^d*; provinsielt: *Val^demar*.

Familienavne.

Også her vil vi finde de principper for stødet vi har fundet, gældende når vi betragter ordene efter deres struktur.

¹ *Esajas* har ikke stød. Hermed kan sammenlignes de s. 37 f. nævnte forhold ved danske simple ord.

² Formen *Ge^ske*, der kan høres ved siden af *Geske*, viser at vi (historisk) har et kontraheret trestavelserord for os. — I *Struensee* er der normalt ikke stød. Verner 240 har stød.

Enstavelsesnavne behandles som almindelige enstavelsesord og får altså stød når basis er tilstede: *Kro'g*, *Fri'is*, *Bo'hn*, *Dam'*, *San'd*, *Bull'* (også *Bull*, jf. side 37), *Hau'ch*, *Bang'*. Også her ser vi ord på -el, -en, -er blive behandlet som enstavelsesord, fx. *Troj'el*, *Cra'mer*, *Vau'pell*, *Kren'chel*, *Ba'den*, *Deu'ntzer*, *Høy'er*, *Wi'wel*, *AP'ler*, *Flei'scher*, *Hem'pel*, *Ho'l'ten*, *Gla'hder'*¹, og tilføjelsen af yderligere konsonanter forandrer intet ved dette forhold: *Te'tens*, *Reu'mert*, *Sei'fert*, *Wil'kens*, *Be'hrens*, *Be'hrendt*.

Tostavelsesnavne der er eller opfattes som usammensatte, har intet stød: *Waage*, *Rue*, *Budde*, *Balle*, *Stampe*.

Trestavelsesnavne der er eller opfattes som usammensatte og er præget af kun ét tryk (på 1. stavelse), får stød på 1. stavelse; forbilledet er her højningsformer af enstavelsesord (se side 105) samt visse oprindelige sammensætninger der har udviklet ny-stød (se side 112 f.). Eksempler: *von A'phelen*, *We'gener*, *Fa'l'ada*, *F'i'biger*, *Pa'l'udan*, *Se'gelcke*, *Mel'^ochior*. På samme måde behandles ord der indledes med en eller flere nultrykstavelse, når der efter trykstavelen følger yderligere to stavelser: *Borch^lse'nus*, *Fa^lbr'i'cius* (ved siden af *Fa^lbricius* uden basis).

De sammensatte navne falder i to grupper: sen-navnene og de øvrige, der er karakteriseret ved en tung slutstavelse der er identisk med eller minder om et ord (og ikke et morfem eller en afledningsendelse).

Om sen-navnene er der allerede sagt noget i det foregående. Første led ender jo på -s, selv om s'et i reglen er faldet sammen med 2. leds forlyd. Hovedreglen er derfor den at tilføjelsen af -sen til et fornavn ingen ændring fremkalder m. h. t. stødforholdene: *Niels : Nielsen*; *Jens : Jensen*; *Lars : Larsen*; *Henning : Henningsen*; *Simon : Simonsen*; *Poul : Poulsen*; *Morten : Mortensen*; *Han's : Han'sen*; *Clau's : Clau'sen*; *Bo' : Bo'esen*; *Andre'as : Andre'(a)sen*². I tilfælde som *Knu'd : Knudsen* har vi ingen undtagelse, idet stødbasis er svundet i familienavnet ved svind af ð og vokalforkortelse foran -s [knusən]. I *Bendtsen* overfor *Ben't* har vi stødtab, et forhold der svarer til stødtabet i flt. som *klinter* overfor *klin't* (se side 44).

Det eneste virkelige eksempel på stødtab er *Jo'hannesen* overfor *Jo^lhan'nes*. Dog høres også *Jo^lhan'nesen*.

¹ Og hertil hører oprindelige tostavelsesappellativer der er blevet propria: *Mø'pler*, *Drej'er*, *Teg'ner*, *An'ker*, *Hju'ler*. Voklende udtale ved *Ham'ner*.

² I dialekter ligger forholdene noget anderledes. Se fx. Thorsen. Sprogarten på Sejerø 85. Kort 146.

I flere tilfælde har vi stødtilkomst: se herom side 112.

I ord som *Jan*, *Nathan*, *Abraham* mangler det ventede stød på udlydskonsonanten (ved de to sidste ord dog kun forsåvidt de har nultryk), hvilket skyldes udlydskonsonantens art (se side 37). Foran leddet *-sen* kommer stødet imidlertid frem: *Jan'sen*; *Abraham^(o)sen*; *Nathan^(o)sen*. På samme måde i *Kristi-an'sen* (overfor ¹*Kristian*), hvor vi yderligere har fået trykfor-skydning af lignende art som den side 85 og 93 omtalte¹.

Af de ord på *-sen* der ikke har tilsvarende (gængse) fornavne, har de med enstavelsesord som første led stød, fx. *Hel'sen*, *Kj'elsen*, *Bun'tzen*, *Ba'hnsen* (*Ba'hnson*), *Fal'sen*, *Bram'sen*, *Nan'sen* og (med behandling som enstavelsesord af den side 31 behandlede gruppe) *Ste'nersen*, *Fed'dersen*, *En'gelsen*, medens de med tostavelsesord som første led intet stød får: *Callesen*, *Bondesen*, *Fallesen*, *Giodesen*, *Hollesen*, *Gravesen*, *Moltesen*, *Thuresen*, *Willesen*.

Naturligvis forekommer der tilfælde hvor nogle i et navn mener at genkende et fornavn, eller hvor en sådan tilknytning ubevidst finder sted, medens navnet hos andre ingen associationer fremkalder. Deraf vaklende udtaler som *Bo'delsen*: *Bodelsen*.

De andre sammensatte navne retter sig efter tilsvarende sammensætningstyper af appellativer. Er førsteledet, eller det der opfattes som sådant, énstavelses, er dette stødløst, medens efterledet, når det er énstavelses med basis, får stød: *Amber'g*, *Barfo'd*, *Lindho'p*, *Kjerul'ff*, *Schmalkal'den*. Stødet udebliver, som ved simple ord, på visse konsonanter (og diftonger): *Bülow*, *Sandvad* (smlgn.: *lov*, *mad*, *ved* osv.); endvidere mangler stødet ofte på *-y* eller nasaleret vokal (som ved fremmedord, se side 103 f.): *Hirschsprung^(o)*.

De tilfælde hvor vi har stød i enstavelses førsteled, svarer til dem vi har truffet ved appellativsammensætninger, nemlig:

1° hvor førsteledet ender på vokal: *Le'hman'n*, *Ro'hman'n*, *Aa'gaa'rd*, *Hee'gaa'rd*, *Svaa'bæk*, *Slo'man'n*, *Aa'kjær*, *Aa'bak*. Derimod har vi kort vokal uden stød i tilfælde hvor første led erkendes som (eller identificeres med) et simpelt ord der mister stødet som første led af sammensætninger: *Nyström'*, *Nygaard'*,

¹ Det er næppe rester af en ældre udtale *Kri'stian*. Smlgn. svensk *Kri'stianstad*.

Nyholm, Sobirk, Sogaard, Kofoed, Broholm, Byskov^(b). Langvokal uden stod har vi i enkelte tilfælde: *Bredahl, Kledal*.

2° hvor første led ender på -s: *Geismar, Skou'sbo, Spang'sbjer'g*.

3° hvor første led er et ord på konsonant + el, en, er (+ eventuelt yderligere konsonanter): *Engelstoft, Bre'genda'l, Oehlen-schlä*^(b)*ger, A*^(b)*gerbech, Bar*^(b)*denfleth*.

Tilkomst af stod findes i en del familienavne af stednavnetype. Tydeligst er tendensen ved ord på -(d)rup, -trup, hvorpå der er givet eksempler side 113. Altså typen: *Schan'drup* overfor *Schandorph*. Også ved andre efterled træffes dette nystod, men mere sporadisk og i reglen ved siden af den regelrette udtale, således ved ord på -sted som: *Bang*^(b)*sted, Hol*^(b)*sted, Mon*^(b)*sted, Han*^(b)*sted, Red*^(b)*sted*.

Vaklen i *Mad*^(b)*vig* og lignende er vel nærmest forårsaget af fornavne som *Hed'vig, Lud'vig* (se side 96) (men ikke fx. i *Grundvig*, uden parallel m. h. t. første leds fonematiske struktur blandt fornavnene på -vig).

Trestavelsesnavne med to tryk deles ved trykket i to dele, der behandles som delene af en sammensætning. Har vi trykkene fordelt på første og tredje stavelse, får vi altså et modstykke til sammensætninger med et tostavelsesord som førsteled og et enstavelsesord som sidsteled, d. v. s. stødløs første stavelse, stødpræget sidste stavelse: *Erebo', Norregaa'rd, Seidel*^(b)*n, Mackeprang'*.

Har vi tryk på første og anden stavelse, behandles ordet som sammensætninger af et enstavelsesord + et tostavelsesord: *Langballe, Langkilde*. I *Han*^(b)*no'ver* er anden del behandlet som enstavelsesord af typen konsonant + er. Trestavelsesord med stærktryk på første stavelse og svagtryk på de følgende får i reglen samme skæbne som suffixord af tilsvarende type: *Romme'ling; Madelung; Hellerung*¹.

Hvis ordene indledes med en eller flere nultryksstavelser, lades disse helt ude af betragtning ved ordenes behandling m. h. t. stod: ikke-stod, således at det er ene afgørende for behandlingen hvor-

¹ Hertil hører i alm. rigssprogsudtale *Hammerich* overfor fx. *Slen'gerik*, der er behandlet som appellativerne på -ik (se side 63). At *Hammerich* ikke har fået tilsvarende behandling, kan skyldes association med *Hammer*, der jo i rigssprog er stødløs; i Jylland høres nemlig ofte *Ham'merich*, svarende til den der gængse udtale af *Hammer* med stod.

mange stavelser der følger efter trykket, evt. hvorledes disse stavelser igen er fordelt i trykgrupper. Eksempler findes i afsnittet om fremmedordene.

Stednavne.

Enstavelsesordene har stød: *Hal¹d*; *Bjæ¹rt*; *Al¹s*; *Stev¹ns*; *Fy¹n* osv. Da en del stednavne der (oprindeligt) er sammensatte, har fået trykket på sidste led (og andet sammensætningsled jo bevarer det simple ords stød), fx. *Kalund¹bor²g*; *Log¹stø²r*; *Hel-sing¹ø²r*; *Aaben¹raa²*; *Bjerring¹bro²*; *Frederiks¹hav²n*; *Frederiks-¹sun²d*, fik vi her et forbillede for behandlingen af fremmede navne og fremmedord i det hele taget, hvorefter disse, når de kun havde én stavelse efter trykket, uden hensyn til hvormange foregående nultryksstavelser der var, fik stød på den trykstærke stavelse (forudsat der var stødbasis): *A¹the²n*; *Pa¹ri²s*; *Rotter¹dam²*; *Göte¹bor²g*. Stød mangler i samme tilfælde som ved danske simple ord (se side 36): *Ma¹drid*, *Don⁶*.

Som vi skulde vente træffer vi også stødet i ord på -el, -en, -er: *Ska¹gen*; *Drog¹den*; *Tøn¹der*; *Stru¹er*; *Od¹der*; *Fal¹ster*; *Ba¹den*; *Po¹len*; *O¹der*; *EPben*; *Me¹mel*; *Do¹ver*; og med tryksvage forled: *Al¹lan²ter(ha¹vet)*, *Ar¹kan²gelsk*, *Ne¹a²pel*.

Tostavelsesordene har ikke stød, når de ikke er, eller ser ud som, sammensatte: *Ribe*; *Kolding*; *Vejle*; *Horsens*; *Farum*; *Vium*; *Kreta*; *Volga*; *Donau*.

Det samme gælder fremmedord med to stavelser efter hovedtrykket efter én eller flere svagtrykstavelser: *Tou¹louse*; *Barce-¹lona*; *Se¹villa*; *Joko¹hama*; *Pi¹ræus*; *Ve¹nedig*; *Bil¹bao*; *Warne-¹münde*. Forbilledet er her hjemlige navne med trykforskydning som: *Strand¹huse*; *Kerte¹minde*; *Gille¹leje*.

Hvis ordene er, eller opfattes som, sammensatte af to enstavelsesord, behandles de ganske som almindelige sammensætninger: stødløst førsteled + stødbærende sidsteled: *Nybor²g*; *Anhol²t*; *Jyllan²d*; *Sjellan²d*; *Flensbor²g*; *Hambor²g*; *Ungar²n*; *Lember²g*; *Floren²ts*.

I tilfælde hvor andet led ikke er stødmotageligt, kan det ikke ses om ordene er behandlet som simple eller som sammensatte tostavelsesord: *Danzig*; *Frankfurt*.

Tæmmelig enestående er stødet i første led af *Bel⁶grad*. Det

synes at vise nystød, som det er omtalt side 113 f., eller vel snarere ligedannelse efter ord med nystød.

Ved førsteled på -s er stød det normale, ganske som ved appellativerne: *Stevⁿsvad*; *Hegⁿsvig*; *Hjelⁿmslev*; *Innⁿsbruck*; *Damⁿs-gaard* (men: *Damgaard*); *Daⁿlsgaard* (: *Dalgaard*); *Høyⁿsgaard* (: *Højgaard*); *Goⁿrslev* (: *Gørlev*); *Alⁿslev* (: *Alkjær*); *Fauⁿsbo*ll (men fx. *Kjærbøll*).

Det samme gælder førsteled på -el, -en, -er + s: *Haⁿderslev*; *Viⁿgerslev*; *Bronⁿderslev* (overfor fx. *Fjenⁿneslev*), med mindre førsteleddet er levende som tostavellesord: *Jægersboⁿrg*. Der er dog undtagelser (fx. *Skanderborg*) som ved de tilsvarende appellativer i samme stilling. Stødet i første led af *Fjerⁿritslev*, *Serⁿridslev* er parallelt med stødet i *perⁿris*, *stiⁿplids* osv¹.

Trestavellesord behandles normalt som sammensætninger; hvis andet stærktryk falder på sidste stavelse får vi behandling som sammensætninger af et tostavellesord + et énstavellesord: *Württemberⁿg*; *Luxemburⁿg*; uden stødbasis: *Nazareth* osv. Førsteled på -el, -en, -er (uden -s) vakler som ved appellativerne: *Midⁿdelfart*, men: *Æbeltoft*.

Som trestavellesord behandles også ord der som andetled har et ord på -el, -en, -er der som simplex har stød: *Marⁿilaⁿger*, endvidere fremmede navne der har tre stavelser efter første tryktp: *Jeⁿrusaⁿlemⁿ*.

Falder de to stærktryk på første og anden stavelse, behandles navnene som sammensætninger af enstavellesord + tostavellesord: *Nyⁿboder*; *Vanⁿløse*.

I et enkelt tilfælde får vi i rigssprog stødtilkøbst i andet led: *Nyⁿkoⁿbing*; *Stubbeⁿkoⁿbing*; *Ringⁿkoⁿbing*; *Saksⁿkoⁿbing*; *Rudⁿkoⁿbing* (se side 80).

En hel del sammensætninger har imidlertid ved afsvækkelsen af andet led fået udseende af simple ord; for disse forefandt, som det ses af oversigten side 14, ingen forbilleder blandt de simple ords typer, og de er da gået to veje. De har enten fået stødløshed til kendetegn: *Bogense*; *Egede*; *Vangede*; *Slagelse*; *Bud-dinge* (tilsvarende typer fandtes jo indenfor bøjningsformernes og de afledte ords grupper), eller de har fået udviklet et nyt stød på første led ved deres overgang fra sammensætning til (noget der lignede) det simple ord. Ser vi på ordrækker som:

¹ Se side 65.

HePterup; *SpjæPderup*; *BaPterup*; *Bo^oserup*; *MoPterup* osv. overfor: *Kagerup*; *Jyderup*; *Manderup*; *Kvinderup*; *Binderup*; *Aagerup*; *Slangerup*, så synes det at fremgå af eksemplerne, at hvor førsteleddet kan erkendes som (ellers identificeres som, knyttes til) et tostavelsesord, får leddet tostavelsesaccent, *o*: stødløshed, og hele ordet holdes altså fast som sammensætning; hvor ordet derimod ikke kan opdeles på sådan måde, går det over til at blive behandlet som simpelt ord og får udviklet nystod. Om dette henvises til side 113.

Opdagede stednavne som *Fjollerup*, *Fjanterup*, *Sovstrup*, *Slumstrup* viser stor vaklen: i de to første er stødløshed, i de to sidste stod det almindeligste.

Hvor vi havde en oprindelig sammensætning af et ord på -en, -el, -er (evt. + genitivs -s) som første led og et enstavelsesord som andet led, havde vi jo ofte stod i første led. Når andet led afsvækkedes, fik vi her en lignende type af tilsyneladende simple trestavelsesord med stod i første led, og det kan ofte være umuligt at afgøre om et ord af denne type har fået nystod eller bevaret et første leds stod: *O^odense*. Men resultatet blev i begge tilfælde det samme: vi fik en ny simpel ordtype på tre stavelser og karakteriseret ved stod i første led, og den blev et af mønstrene for fremmede ord der ikke opfattedes som sammensatte: *Spa^anien*; *Bel^lgien¹*; *Gra^anada*; *Je^oriko*; *Gi^oplead*; og med indledende tryksvage stavelser: *Sa^ama^aria*; *Geth^hse^hmane*; *Si^lci^lien*; *Va^len^ocia*; *Alex^lan^odria*.

2. Fremmedord med mere.

De stødregler vi i det foregående har lært at kende, kan nu verificeres yderligere ved en undersøgelse af fremmede ord og af ord der, uden at være optaget i vort sprog, kommer for, når vi beskæftiger os med fremmede kulturer og sprog. Vi vil ikke møde noget nyt her. Det vil vise sig, at de almindelige stødregler for sprogets almindelige ordforråd som vi fandt overførte på proprierne, også gælder vor udtale af ord der ikke hører hjemme i vort ordsystem, forudsat at disse ord ikke gengives med hel eller delvis bevarelse af deres udtale i vedkommende sprog.

¹ *Per^ssien* overfor *Persien* viser vel stødbasis kontra manglende basis (ustemt r).

For latin og andre sprogs vedkommende, hvor ordenes udtale ikke kendes (i enkeltheder), er forholdet jo det, at der har uddannet sig nationale skoletraditioner for udtalen af ordene, traditioner der naturligvis grunder sig på de principper der gælder det hjemlige ordstof af tilsvarende struktur.

Der skal nu gives en række eksempler på vor udtale af alle disse slags fremmede ord under eet.

Enstavelsesord eller ord med kun én stavelse efter stærktrykket behandles som et dansk enstavelsesord. Vi får altså normalt stød i *do²*; *ar²s*; *re²*; *sun²*; *e²s*; *e²st*; *sun²t*; *Ar²ndt*; *Fau²st*; *Hau²ff*; *Klei²st*; *Wo²ff*; *Wun²dt*; *Sau²l*; *Jo²b*. Ligeledes forkortesformer: *can²d. ju²r* (*me²d*, *ma²g*, *phar²m* osv.); *stu²d. ma²g*; *doktor the²ol. N. N. & Co²*.

At en del danske ord på -l, -n, -m, -r mangler stød, har skabt en tilsvarende type i de fremmede ord: *flo²nel*; *me²tal*; *natu²rel⁽⁶⁾*; *ma²dam*; *ty²ran⁽⁶⁾*; *cha²tol⁽⁶⁾*; men fx. *para²sol²*; *para²le²*.

Stødet i så mange ord på konsonant + el, en, er har været bestemmende for behandlingen af fremmede ord af lignende struktur: *pu²er*; *li²ber*; *pa²ter*; *Schi²l²er*; *Reu²ter*; *Ge²l²ert*; *Wa²g²ner* (eller *Wag²ner*); *o²li²ven*; *pali²san²der*; *pa²pa²ver*; *sep²tem²ber*, *ok²to²ber* osv.; (mene, mene,) *te²kel*.

Også fremmedord af en struktur der minder om de danske ord på -el, -en, -er, får stød: *Nebukad²ne²sar*; *Popoca²te²petl*. Jfr. *Mo²zart* for det almindelige *Mozart* side 34. Også ordet *or⁽⁶⁾dre* synes at have fået sit stød ved tilslutning til denne gruppe.

De franske låneord viser særlige forhold. I det hele er franske ord lidet tilbøjelige til at gå ind under de danske udtaleregler (se ndf. side 104), og de skal i reglen være godt indarbejdede i vort ordforråd før de får stød (når deres struktur kvalificerer dem dertil).

De franske ord der har (har fået) lang vokal foran den udlødende konsonant, får dog forholdsvis let stød (men ofte er ordene kommet til os gennem tysk, hvad der har fremmet akklimatiseringen): *interi²o²r*; *ordi²ne²r*; *offi²ce²r*; *fri²vo²l*; *ob²sku²r*; *sta²lio²n*; *pie²te²* osv.; stødløshed bevares især i »finere« franskagtig udtale af ord som *ma²ire*; *seigneur*; *mal²heur*; *pissoir*; i folkeligt sprog derimod: *ma²lo²r*; *piso²(v)a²r*.

De franske ord på nasal får ikke stød i dansk, selv om de er blevet ganske almindelige: *fjong*; *bal²lon*; *sæ²son*; *sa²lon*;

jar^lgon; per^lron; bas^lsin; point; møble^lment. Når *accent* får den fransktalende udtale, er det stødløst: *ag^lsaŋ*, medens den bogstavrette udtale *ag^lsæn^t* følger de almindelige regler.

De franske ord på vokal viser også stor tilbøjelighed til stød, der især findes i visse gamle låneord samt i ord på *-(er)i* (som *bourgeois^li[?]*, *linge^lri[?]*), hvor udlyden er blevet identificeret med og behandlet som den hjemlige afledningsendelse af samme form (jf. Christen Møller. Træk af de rom. Sprogs Indflydelse paa Nygermansk. I. 48 f.).

Størst tilbøjelighed til stød viser ordene på *-æ*: *pa^llæ[?]*; *re^llæ[?]*; *di^lstrai[?]t*; *Ca^llai^(s)s*, men her er det sikkert latinsk-græske ord som *tro^lfæ[?]*; *kory^lfæ[?]*; *tro^lkæ[?]* der har gjort deres indflydelse gældende. Også en del ord på *-e* har fået stød: *arme[?]*; *chausse[?]* (ved siden af stødløs form); *frikasse[?]*; *kupe[?]*; *kafé[?]*; *kanapé[?]*; *orkide[?]* og flere (men: *diner*; *entré*; *atelier*; *bankier*; *renommé*; *varieté* osv. uden stød). De øvrige vokaler (*-o*, *u*, *-y*, *-ø*) bliver kun i meget få tilfælde stødbærere: *paraply[?]*; *jalou[?]x* (ved siden af stødløs udtale).

Da disse to tilfælde — franske ord på vokal og på nasaler — indtager en særstilling blandt fremmedordene ved at være i temmelig høj grad, respektivt helt, afvisende overfor stødet, ligger det nær at betragte dem under eet som en gruppe fremmedord på nasaleret eller ikke nasaleret vokal, hvor grunden til stødmangelen, der først efterhånden undertiden svinder for det vi straks fra første færd havde ventet, stødet, er at søge i manglende stødbasis.

Som bekendt er de franske vokaler (nasalerede som unasalerede) korte i udlyd, og det må være dette forhold der afspejler sig i det manglende stød. Vi ser da også, at når vokalerne kommer i indlyd i de bøjede former, kommer stødet straks frem sammen med den skabte basis: *kom^lmis*: *kom^lmi[?]sen*; *bon^lbon*: *bon^lbon[?]er*; *me^lnu*: *me^lnu[?]er*.

Fremmede tostavelsesord med trykfordelingen stærktryk + nultryk (svagtryk) og ord med samme stavelseantal og trykforhold efter en eller flere indledende nultrykstavelser behandles som danske simple tostavelsesord: *mare*; *nomen*; *mo^lner*; *a^lmare*; *ama^lturus*; *u^lnius*; *E^lpirus*; *Juno*; *jura*; *tempo*; *Cato*; *Pisa*; *Jesus*; *Petrus*; *Paulus*; *Mat^lthæus*; *He^lrodes*; *Samson*; *Laban*; *Goethe*; *Opitz*; *Schelling*; *No^lvalis*; *parthenoge^lnese*. Endel af de

herhenhørende ord der ikke ender på -e, kan dog høre til følgende gruppe, altså være behandlet som sammensætninger af to ord hvoraf det sidste altså skulde have haft stød, hvis basis var tilstede; denne er svundet ved trykløsheden, men kan oprettes igen ved tilføjelse af morfemer: ¹tem¹po³et; ¹ju¹ra³en; ¹la¹ban³er. Ganske tilsvarende forhold har vi truffet ved pseudosammensætningerne side 18.

Hovedparten af fremmede tostavellesord er dog på grund af fuldvokalen i anden stavelse behandlet som sammensætninger af to enstavellesord, således at vi får stød i anden stavelse: *serpen*³s; *aman*³s; *scribun*³t; *cornu*³; *mih*³; *a¹mav*³; *Wielan*³d; *Floren*³s; *azu*³r; *tandem*⁽⁶⁾; *pilgrim*⁽⁶⁾; *sabba*⁽⁶⁾t. Forbilledet for denne behandling af ord der ikke morfologisk er sammensætninger, har vi i de side 18 behandlede pseudosammensætninger: *abi*³d; *avin*⁽⁶⁾d; *aho*³rn; *ambo*³t; *brudgom*³ osv.

Stød i første stavelse af tostavellesord af fremmed oprindelse findes kun hvor tostavellesformen er en udtalevariant af en trestavellesform: a³ʃə : a³sie; *bol*³sje.

Ved trestavellesordene møder vi to hovedtyper.

1° en type med stød i første stavelse, for så vidt basis er tilstede: *f*³lius; *mu*³sica; *do*³minus; *fa*³cilis; *au*³reum; *in*¹f³erior; *G*³ideon; *Da*³lila; *Jo*⁽⁶⁾nathan; *Go*³liat; *Bar*³nabas; *Ari*¹sto³teles; *Se*³neca; *UP*³filas; *He*³liand; *ve*³ritas; *ra*³bies; *ra*³dus; *tom*³bola; *u*³nikum; *gra*³tie; *fo*³lio; *pe*³rikon; *a*³gio; *Æ*¹q³i³dus; *Ker*³beros; *He*³rakles; *ad*³ver³bium; *onomatopoi*¹e³tikon; *Hy*¹pe³riion; *U*¹ru³guaj; *ne*³mesis; *ba*³ryton; *La*³doga; *lu*³rifaks¹. Forbillederne herfor må være trestavelles bøjningsformer af enstavellesord, som: *høj*³este; *y*³derste; *bor*³nene; *tæn*³derne; *le*³ende, samt afblegede sammensætninger med nystød (se side 112 f.).

2° en type hvor ordene behandles som sammensætninger af tostavellesord + enstavellesord: ¹Harle¹kin⁽⁶⁾; ¹gene¹t³v; ¹Benja¹mi⁽⁶⁾n; ¹janu¹a³r; ¹febru¹a³r; (mene, mene, tekel) ¹ufar¹si³n.

I en del til 1° hørende tilfælde har vi et sovende stød på sidste led, der kommer frem foran morfemer: ¹Jo⁽⁶⁾na¹than³er; ¹fo³li¹o³er; ¹tom³bo¹la³er, og undertiden kommer det også frem i simplexordene: *a*³libi³; *un*³decim³; *m*³litem³. For en sådan type haves intet nærmere hjemligt forbillede end sammensætninger af et

¹ Hertil hører oprindelig ordet *persi*³le, der har bevaret stødet fra den ældre form pe(te)rsilie (Dog høres også almindeligt stødløs udtale).

ord på -el, -en, -er med bevaret stød + et enstavelsesord: *a²gerkâ¹l*; *â²gerka¹rl*. Snarest er den derfor en selvstændig udviklet type, fremkaldt af det forhold at stød fremkommer foran morfemer i pseudosammensætninger som *nabo²er* og fremmedord som *variete²er* (se side 18 og 104) i stavelser af lignende struktur som de vi her har at gøre med.

En tilsvarende variant findes af type 2. I ord som *¹Oma¹ha*; *¹Golga¹ha*; *¹Fara¹o*; *¹Abra¹ham* mangler stødet i sidste led, men kommer ligeledes frem foran morfemer.

Helt for sig selv står månedsnavnene *ju²ni* og *ju²li* som tostavelsesfremmedord med stød. Forklaringen er den, at de oprindeligt er trestavelses *junii*, *julii*, der har haft regelret stød, som så er bibeholdt efter kontraktionen til tostavelsesord.

Til slut skal det lige nævnes at engelske ord meget vanskeligt får stød, og først når de er helt indarbejdet i vort ordforråd: *stou²t*; *lor²d*; *n²ce*; *spen²cer* (gammelt lån), men fx.: *speed*; *hall*; *inter¹view*; *tweed*; (højre, venstre) *wing*. Engelske proprier udtales næsten aldrig med stød som tilsvarende tyske (se eksempler i det foregående): *Shaw*; *Keats*; *Burns*; *Chaucer*; *De¹foe*; *Elliot*; *Brown*.

Om fremmedordenes akcentuation i svensk se Axel Kock. Sv. akc. II. 454.

Kapitel V.

Nystød.

1. Fænomenets almindelige optræden og funktion.

Vi har set at hovedfunktionen af stødet og dets modsætning ikke-stød var adskillelsen af de to typer simple ord: enstavelsesord og tostavelsesord. Vi har fulgt denne funktion videre i sammensætninger og afledninger, og set hvordan den bevaredes eller modificeredes til angivelse af de nye typer. Men samtidig har vi i visse typer af komplekse ord set stødet opkomme i nye tilfælde og med helt nye funktioner. Vi har set stødet opstå på tostavelsesord (og flerstavelsesord) — et felt der egentlig lå udenfor stødets virkeområde — når disse indgik i komplekse dannelser. Tilstanden er gennemgået således som den tegner sig for os nu, ofte ikke helt afklaret, med megen vaklen, der fortæller os at

det er et nyt område stødet er ved at underlægge sig. Dette stod er sekundært i forhold til enstavelsesordenes, forsåvidt som forholdene ved de simple ord er baggrunden for den nye funktion stødet her er i færd med at erobre. Jeg har derfor kaldt dette stod for nystod, også fordi vi kan se det opstå stadigvæk når betingelserne for dets fremkomst skabes. I dette kapitel vil vi undersøge disse betingelser, og det bliver derfor, i modsætning til det tidligere, en fremstilling der i hovedsagen bliver diakronisk. Den skal vise os hvorfor vi idag i så mange tilfælde har stod i to- og flerstavelsesord hvor vi efter stødets hovedfunktion ikke skulde vente det, og hvorledes de nye funktioner stødet herved får, kan udvikle sig uden at forstyrre de oprindelige forhold.

Først skal vi se hvorledes stødet kan opstå i første led af sammensætninger når sidste led mister (noget af) sin betydningsvægt som sammensætningsled og som følge deraf viser stærk tilbagegang i trykmæssig henseende. Der sker herved en mer eller mindre radikal ændring af størrelsens trykforhold; de to stærktryk bliver til ét, og da stødet opstår som en følge af denne trykkompression kan det opfattes som en afløser af det ene stærktryk. Først en del tvivlsomme tilfælde, der blandt andet skal vise hvilke andre forhold der er at tage i betragtning.

Ordet *tve* har overalt i sammensætninger stødløshed: *tveskæ'g*, *tvede'llt*, *tvetun*⁽⁵⁾*get osy.*; kun i *tve'bak* har vi stod. Da *tve'bak* jo har mistet sin karakter af sammensætning kunde det se ud som vi her har dette »nystod«. Imidlertid har vi jo i de øvrige sammensætninger med *tve-* kort vokal og ingen stødbasis, så eksemplet er usikkert (om ord på vokal som første led af sammensætninger se side 78).

Muligvis har vi nystod i ugedagsnavnene *man'dag*, *son'dag* samt i den provinsielle udtale *lor'dag*. Her må vi imidlertid regne med eventuel indflydelse fra de andre navne: *li'rsdag*, *on'sdag*, *to'rsdag*, *fre'dag*, hvor stødet er normalt, fordi vi her har enstavelsesord med *s* i kompositionsfugen, henholdsvis enstavelsesord på vokal (se side 76 og 78).

At denne sidste forklaring dog ikke har sandsynlighed for sig, synes at fremgå af forholdene i dialekter. I Brenderup-målet har vi f. eks. stod i *son'dag* og *fre'dag*, men ikke i de andre ugedagsnavne (Brenderup. 80)¹.

¹ Om forholdene i svensk se Axel Kock. Sv. akc. II. 91. 95. 117 f. 153 f.

Sikre eksempler har vi derimod i tilfælde som *her²red*, *fæ¹lig*¹ (ved siden af stødlose former der skyldes tilknytning til de alm. tostavelles ordtyper), *far²far*, *mor²far*, *far²bror* (ved siden af *farfar* osv. og, vistnok sjældnere, *far²far²* osv.)². I tilfælde som disse sidste findes leddene ganske vist begge som selvstændige ord, men dette forhold er fordunklet derved at disse leds leksikalske indhold ved sammensætningernes anvendelse til betegnelse af bestemte, velkendte størrelser, kommer til at træde helt i baggrunden (jf. Studier tilegnede Verner Dahlerup. 224 ff.).

I rigssproget har vi i det almindelige ordforråd kun få eksempler på en sådan udvikling. Vi kunde have ventet at finde den ved den gruppe tostavelles ord som oprindeligt er sammensætninger eller afledninger og fonematisk, i deres struktur, endnu bærer vidne om dette, men nu betydningsmæssig står på de simple ords plan og heller ikke morfologisk lader sig analysere. Dette er dog kun i ringe grad tilfældet. Ord som *aho²rn*, *abor⁽⁶⁾re*, *abi¹d*, *avin⁽⁵⁾d* viser ved deres trykforhold og stødet i andet led at de m. h. t. akcent stadig behandles som sammensætninger. I jysk har vi ved flere af ordene den ventede udvikling: trykmæssig svækkelse af andet led og stødtilkomst på første led, således i *aborre*, *abild*, *albu*, *bryggers*, *nabo*. M. h. t. rigssproget må det dog anføres, at der i mange af ordene mangler stødbasis på første led. Vi kunde have ventet nystød i ord som *fælle*, *fællid*, og det er muligt at vi har haft det, for, som formerne *herred*, *fællig* viser, gør der sig i rigssproget modvirkende indflydelser gældende: det er indflydelsen fra den alm. tostavellesnorm der modarbejder, eventuelt ophæver, nystødet. Også i dialekter synes nystødet i mange tilfælde kun at være en mulighed der kan realiseres eller negligeres. I *slagel* (< *slagvol*) har vi stød i nogle jyske dialekter, ikke i andre; i *handel* (< *handvol*) synes ifølge Feilberg stød slet ikke at forekomme. Af andre ord der kan have stød i jysk på grund af anden stavelses trykafsvækkelse, kan nævnes *fællid* (Et Vendelbomål. 84); *hoved*; *hoved*; *lærred*; *forkle* (= forklæde); *hankel* (= håndklæde o: fingervante); *kalgør* (= kålgård); *træske* (= træsko); *lowtlos* (= unyttig). Brenderup-målet har *trætræ²sko*, men *træsko* uden stød (Bren-

¹ Altså parallelt eksempel til jysk *he¹lig* (se side 115). Det faste stød i *fæ¹les* kan også være af samme oprindelse; det behøver ikke at være opstået i forbindelsen til *fæ¹les*.

² Smlgn. tilsvarende svenske ord hos Axel Kock, Sv. akc. I. 93, 130.

derup. 85), *sta'kke* (92); Flemlosemålet *m'ddag* (Flemløse. 97). Ordet *alligevel* har i jysk former som *i'low'ler*, *i'lyw'le* (Feilberg).

Vi må derfor konstatere at i det almindelige ordforråd har nystødet ikke været i stand til at gøre sig gældende som en absolut magt eller i større omfang; de oprindelige sammensætninger har i reglen antaget tostavellesordets karakteristika. Det er særlig på propriernes område at nystødet har haft god grobund.

Det gør ingen forskel om andet led er et oprindeligt trykstærkt suffiks. Også her kan nystød opstå ved suffiksens trykafsvækkelse, men også her er fænomenet sjældent i rigssprog. Vi har vist kun ét tilfælde: *skil'ling*. I dialekterne findes flere eksempler. Fynsk har stød i *kylling* (Flemløse. 102. Brenderup. 93), og jysk kan have stød i *kælling*, *hønning*, *mulig*, *nylig*, *nemlig*, *mådelig*, *gruelig* og i det hele i en stor del adjektiver på -lig, men ikke i adjektiver på oprindeligt -ig, der er et lettere og tryksvagere suffix¹.

Også det omvendte forhold: undertrykkelse af første leds tryk til fordel for andet leds kan under de samme omstændigheder føre til stødfremkomst, men dette fænomen er endnu sjældnere. Et eksempel har vi vistnok i rigssprogets *for'æl'ldre* (det gamle trykforhold delvis bevaret i jysk, se Kort. 135), men ellers er materialet udelukkende propriær. Muligvis vil dialekterne kunne give en del eksempler, men de ord der her kommer i betragtning er ofte etymologisk dunkle. Således fx. jysk *bal'tor'n*, *skal'tor'n*, hvis sidste led vistnok er *torden*.

Af propriær kan nævnes: ¹*Kata'rina* > *Ka'tri'ne*; ¹*Marga'retha* > *Mar'gre'the*; ¹*Petro'nella* kan blive til *Per'ni'le* (ved siden af stødløs form). Kortformerne hertil har ikke stød: *Trine*, *Grethe*, *Nille*, hvad enten det skyldes at stødet er bortfaldet og ordene behandlet som simple tostavellesord, eller at formerne er udløst af langformerne før disse fik udviklet stød. På samme måde har vi *Kri'sti'ne* (overfor: *Stine*), *Jo'han'ne* (overfor: *Hanne*), *Jo'han'nes*, og *So'f'e*, *Ma'ri'e*, *Ag'ne'te*, *Me're'te*, i hvilke sidste tilfælde stødet er bevaret i kortformerne *F'e*, *R'i'e*, *Ne'te*, *Re'te*².

¹ I jysk *hellig*, *fattig* er -ig uoprindeligt. Se side 115. 119.

² Disse former synes unge. Smlgn. J. M. Jensen i Univ. Bl. II. 50. Om former *Han's* se side 95. Navne som Jør'gine, Ras'mine, Han'sine, Pe'trine osv. er nyere afledninger af mandnavnene. De har aldrig haft to tryk og altså ingen betingelser for udvikling af stød (naturligvis heller ikke stød i kortformerne: *Gine*, *Mine*, *Sine* osv.).

Disse ord har alle haft to stærktryk (at de ikke alle er oprindelige sammensætninger er ligegyldigt), og snart har det ene, snart det andet fået overtaget, hvilket kan resultere i to sæt former: ¹*Kirsten*: *Kir¹st¹ne* osv. (se side 95).

Når det er sidste leds tryk der sejrer, får vi ikke det ventede stød hvis den nævnte betydningssvækkelse ikke finder sted, eller hvis blot sidste led erkendes som eller kan tilknyttes et selvstændigt forekommende tostavellesord, i nogle tilfælde synes det at være tilstrækkeligt til at hindre stødets opkomst at leddet er af den normale tostavelles ordtype (på -e). Vi har således ikke stød i *skær¹sommer*, *kær¹minde*, *kruse¹mynte*, *skarn¹tyde*, *rod¹bede*, *basse¹ralle*. Dog må der her, som vi allerede har set, tages reservation med hensyn til verber som andet led, der viser særlige forhold, hvorom senere.

Denne undertrykkelse af et tryk på et første led med deraf følgende stødtilkomst på andet led er nu ét og samme fænomen som det man har kaldt optaktstød, når talen er om ordgrupper.

Helt sikre eksempler er det vanskeligt at opdrive. Stød kan høres i rigssprog i *for¹meget* (ligeledes i sjællandsk: Danske Folkemaal. I. 151), og da *meget* ikke ellers har stød er eksemplet tilsyneladende godt nok; men *meget* alene har stød i mange dialekter (fx. i jysk og fynsk, se Feilberg og Brenderup. 92) i de udviklede enstavellesformer. Jespersen nævner (Tanker og Studier. 225) fra dialektpræget sprog *hin¹an²den* og *alt¹muligt*, hvoraf ihvertfald det sidste er usikkert, da *mulig* alene har stød i jysk (sml. side 109). Det samme gælder det dialektale (eller provinsielle) *min¹fa²r*, *vor¹mo²r*, da *far*, *mor* altid har stød i visse dialekter (se fx. Feilberg. Verner. 175. Brenderup-målet har *fa²r*, *mo²r*, men i tiltale *far*, *mor*, se Brenderup. 92). *For li¹le* anføres også ofte som eksempel på optaktstød, men da denne udtale er dialektal og mange dialekter altid har stød i *lille* (se side 115), duer dette altså heller ikke. I rigssprog høres ikke blot *den¹sam²me*, men også *sam²me*, og at dette sidste skulde have fået stødet fra den første forbindelse er muligt, men kan ikke bevises.

Udtrykkene *i det hele ta²get* (Jespersen. Tanker og Studier. 225) og *strengt ta²get*, som kan forekomme med stød i rigssproget, hører ikke herhen, da de normalt ikke har de særlige trykforhold der her er tale om; de er ganske tydeligt behandlet som sammensætninger af typen *indta²get* (se side 129). I *hojst¹w²ret*

har vi derimod det nævnte trykforhold, men også her har vi langt snarere samme udvikling som ved *vel' bā'ren*, *hoj' lo'vet* (se side 89), og trykforenklingen er et minde om en tidligere i den art titulaturer almindelig akcentuation (se C. F. Bruun. Om Akcenten. 17). Kun fra en enkelt sjællandsk dialekt kendes et antal sikre tilfælde (se Aarboeg f. Sorø Amt. XXIII. 9 ff.), i øvrigt synes denne art stod kun at spille en ringe rolle. Men der vilde intet mærkeligt være i at vi fik samme udvikling af nystod i disse faste usammensatte forbindelser som i de tilfælde vi tidligere har betragtet; at tendensen her har endnu vanskeligere ved at vinde frem, er troligt nok, fordi forbindelsernes enkelte led her ikke så let fordunkles som i sammensætninger af den ovenfor behandlede art. En tilsvarende tendens kendes fra svensk: *lústig* (gravis — levis), men *för' lústig* (akut) (Axel Kock. Sv. akc. I. 62. 103), og fra norsk *'liten* (akc. 2): for *'liten*, for *'lenge*, for *'gammel* (akc. 1) (Aug. Western. Om Tonelagene i Norsk i Maal og Minne. 1937. 174 ff.).

— Dette forhold, at en simplificering af et dobbelttryk til et enkelttryk kan fremkalde, og under bestemte forhold normalt fremkalder, stod, spiller kun en større rolle på ganske bestemte ordfelter, som vi vil betragte nøjere.

Personnavne.

Verner var opmærksom på at vi havde stod i navne som *Di'prik*, *U'prik*, *Hen'rik*, *Lud'vig*, *Hed'vig*, *Mon'rad*, *Kon'rad*, *Ed'vard*, *Al'fred*, *Ber'nhardt*, men kunde ikke finde nogen regel for brugen af stodet (Afhandl. og Breve. 240). Ved at sammenligne med stodløse tostavelsesord som *Anders*, *Jorgen*, *Soren*, *Laurids*, *Mogens* ses at vi i den første gruppe har med oprindelige sammensætninger at gøre, i sidste gruppe med simple dannelser med lettere sidsteled; smlgn. forskellen under bøjningen: *Hed'vig'er*, *Mon'rad'er*: *Jorgener*, *Sorener*. Stodet synes derfor opkommet ved andet leds trykafsvækkelse. Dette nystod er især karakteristisk for proprier med bestemte sidsteled, hvoraf *ét*, *-rik*, har udviklet sig til en afledningsendelse ved appellativer med bibeholdelse af stodet (se side 64).

I *Erik* savner rigssproget det ventede stod der findes i jysk (*Jer'rik* og lignende)¹. I rigssproget er *Erik* behandlet som en

¹ Også i svensk har dette ord vaklende akcent: Axel Kock, Sv. akc. II. 478.

sammensætning (med manglende stødbasis på andet led). Således behandles talrige personnavne: se eksempler side 96.

Ordene med trykstærkt andet led er altså enten bevaret som sammensætning, d. v. s. de har bevaret deres to tryk og stødet på andet sammensætningsled (hvis dette tilkom stød og havde basis), eller de har fået koncentration af trykket på førsteledet og nystød på dette (¹*Thor*¹*va*¹*Pd* overfor ¹*Ber*²*nhardt*). Denne forskel hænger vel sammen med ordenes ælde og brugelighed samt sidsteledets art. I dialekter er nogle af de ord der i rigssproget er bevaret som sammensætninger, udviklet til éntryksdannelser med nystød, fx. i jysk *Va*¹*Pdemar*, *Vo*¹*Pmer* (denne sidste også i rigssprog, hvor udtalen dog sikkert skyldes opfattelse som enstavelsesord på -er, se side 31).

Som nævnt ovenfor er der enkelte patronymica på -sen hvori det stødlose fornavn får stødtilkomst. Vi har *Jo*¹*han* : *Jo*¹*han*²*sen*; her mangler det ventede stød ved simplex, ligesom i *son*, *ven* osv. (se side 37); det kan altså ikke afgøres om vi her har nystød eller blot genoplivelse af det slumrende stød (som ved bøjningsformer: to *Jo*¹*han*²*ner*). Sikre tilfælde har vi i *Jør*²*gensen* (: *Jørgen*), *Sø*²*rensen* (: *Soren*) og i dialekter fx. *La*²*rsen*, *An*²*dersen*, *Tom*²*sen* i Brenderupmålet (§ 141) (overfor *Lars* osv. uden stød). Nordsjællandsk har *Niels Ni*¹*len* (ved siden af *Nilen*. Univ. Bl. I. 363). Iøvrigt ligger forholdene meget forskelligt i dialekterne, se fx. *Thorsen*. Sejerø. 85 og Brenderup. 94.

I rigssprog synes dette nystød især at opkomme når simplex kontraheres til en stavelse eller har en sådan form at den kan opfattes som enstavelses: *Ole* : *Olesen*, men: *Ol*²*sen*; *Laurids* : *Lauridsen* : *Lau*²*rsen*; også *Jør*²*gensen* og *Sø*²*rensen* kan (især med formerne *Jør*²*nsen*, *Sør*²*nsen*) falde ind herunder. Om *Pe*²*rsen* er udviklet af *Pedersen* (og altså viser nystød) eller af *Pe*²*tersen* (af *Pe*²*ter*) kan vel næppe afgøres, men ihvertfald forekommer en kontraheret form *Pe*²*rsen* ikke i rigssprog.

Trykforskydning ved indgåelse af sammensætning finder sted i *Kristi*¹*an*²*sen* (¹Kristian) (her er stødet at bedømme som ved *Johansen* ovenfor) og delvis i *Tho*¹*ma*²*ssen*, *Ras*¹*mu*²*ssen*, *Mik*¹*ke*²*lsen* (smlgn. *Cal*¹*li*²*sen*(*svøj*)). I alle tilfælde har vi fået stødtilkomst, men særlig interessante er de sidste 3 (4) tilfælde derved at ordene har fået vokalførlængelse. Der kan her næppe være tale om at vi har bevaret en ældre udtale af fornavnene; det er sikkert

udviklinger af ny dato; men om vokalforlængelsen har fundet sted for at skabe basis for nystødet, tør jeg ikke afgøre.

Nogenlunde tilsvarende forhold vil vi træffe ved stednavne (og personnavne der oprindeligt er stednavne eller af samme type).

At vi ikke har stød i ordene på -um er hvad vi skulde vente hvis -um er en gammel bøjningsendelse og ikke et oprindeligt sammensætningsled, men siger os intet sikkert om det etymologiske, da resultatet vil blive det samme hvis vi går ud fra et -heim der er afsvækket for dette stødfænomen var begyndt at virke (jfr. nedenfor). I sikre sammensætninger er behandlingen afhængig af i hvilken grad det andet sammensætningsled er afsvækket; man kan sammenligne ¹Mari¹a²ger (med uafsvækket sidste led og derfor behandlet efter de alm. regler for sammensætninger) med ¹Ma²ribo (hvor andet led er afsvækket, eller kan afsvækkes, og stød indtræder).

Derfor har stednavne paa -borg, -by, -holt, -holm, -sted, -so osv. delt skæbne med alm. appellativiske sammensætninger; det samme gælder stednavne på -bol, -lose, -rod og -lev, da disse led, skønt betydningsmæssigt mere eller mindre dunkle, ikke har lidt nogen (stærk) lydlig (trykmæssig) svækkelse.

Derimod er -rup, -drup, -trup både betydningsmæssigt og trykmæssigt helt svækket, og rigssprog har stød som gennemgående kriterium på dette: Bo²rup; Ka²rup; Brø²rup; Høj²rup; Vam²drup; Spen²trup; An²drup; Skau²trup; Hav²drup; Hag²drup (i et enkelt tilfælde vaklen: Ordrup ved siden af Or²drup). Andre eksempler side 102. Smlgn.: Paa²rup: Paaby; Høj²rup: Højby; Skov²rup: Skovby. Fra disse ord er stødet trængt ind i appellativet si²rup (jfr. Verner. 243. Vaklende akcent i svensk: Noreen. Vårt språk. II. 274).

Ordene på -bæk deler sig efter karakteren af første led; hvis dette erkendes som, eller identificeres med, et selvstændigt ord, har helheden jo karakter af en ganske almindelig sammensætning, og vi får ikke stød på første led (og heller ikke på andet led, da stødbasis jo mangler), altså fx. Hornbæk; Stenbæk; Rorbæk; Aalbæk. Er første led uden sådan tilknytning, får vi stød: Ho²bæk; Al²bæk; Mo²bæk; Ra²hbæk; Ved²bæk; Re²bæk. At enkelte vakler (fx. Taarbæk: Taar²bæk) er ikke så mærkeligt.

Også i O²dense har vi sandsynligvis nystød. Se side 102.

I landsnavnene har vi fået denne udvikling i Sver²rig, i jysk

også i *Fran³krig*. Når vi ikke har fået stød i *Norge*, kan det skyldes at ordet har fået den typiske tostavellesordform, eller at reduktionen af andet sammensætningsled er meget gammel, eller at tostavellesformen *Norge* er en yngre (kunstig) form.

Om alle tilfældene, taget under eet, gælder at stødtilkomsten først og fremmest indtræder paa første led når dette er enstavelses eller ved en formodentlig samtidig kontraktion bliver enstavelses. Dernæst også på tostavellesforled, men kun når dette ikke erkendes eller identificeres som et tostavellesord, hvilket i mange tilfælde vil sige at skellet mellem de to oprindelige komponenter er udvisket¹: *Aagerup*; *Kragerup*; *Slangerup*.

Om trykforholdene i stednavne er der en del mere at sige, men her har vi nøjedes med det der har direkte betydning for fremkomst af stødet. —

Før vi går videre vil vi betragte en del (tilsyneladende) tostavellesord som i dialekter har stød.

Enstavelsesord på -lg, -lv, -rg, -rv kunde udvikle svarabhaktivokal mellem de to konsonanter, og da den udlydende konsonant svandt, fik vi tostavellesord på -e med stød som bevarede fra den oprindelige form. Fx. jysk *skaple* (fisk); *tæple* (talg); *bæple* (bælg); *fa¹ple* (gusten); *tor¹re* (tørv); *bjer¹re* (bjerg); sjællandsk *gøple* (= gulv); *ka¹ple* (= kalv); *varu¹e* (= varulv); *sko¹ple* (= skovl; < skø¹lev < skø¹v < skøv¹ ved metatesis). I rigssproget derimod tabte de få ord af denne art der vandt indpas, stødet under indflydelse fra den alm. tostavellestype. Vi fik *skalle*, *tælle* uden stød. Herhen hører også stednavne (og familienavne) på -balle: *Lindeballe*, *Brendeballe*, *Langballe* osv. (smlgn. Skautrup i *Acta Jutlandica*. III. 74); de har i dialekter (og den lokale udtale) stød; i rigssproget kan de også høres udtalt med stød, men som oftest er de stødløse. I enkelte tilfælde er stødet herfra og fra leddet -bor¹g trængt ind i ord af lignende struktur hvor det ikke hørte hjemme. Således i rigssprogets *abor¹re* ved siden af stødløs udtale, og i sjællandsk *ka¹neple* (Univ. Bl. I. 363), og vistnok også i rigssprogets *oldenbor⁽¹⁾re*, hvor den oprindelige form af andet led dog er usikker. Dette svarabhakti-e bevirker også at vi i jysk ofte har infinitiver på -e ved ord på oprindeligt -rg, -lg, -rv, -lv; det oprindelige infinitivmærke er her svundet

¹ Fx.: hvordan kan den moderne sprogbevidsthed sige hvor første leds grænse er i *Heplerup* (smlgn. modsætningsvis: *Hellebæk*), *Ba¹lerup*.

som i de andre tilfælde, men efter synkoptiden er svarabhaktivokalen kommet i udlyd. Det er altså ikke gamle bevarede infinitivmorfer vi her har for os. Se fx. eksemplerne i Et Vendsysselmål. 218. I disse tilfælde er den oprindelige stødløshed naturligvis bevaret. —

Vi har tidligere set at vi (især i jysk) kunde få nystød i adjektiver på -lig: *nyPle* (= nylig), *lejPlig(hed)* osv. I sammenhæng hermed må sikkert betragtes det påfaldende stød der møder os i jysk-fynsk *soPle* (Feilb., Brenderup. 93), jysk *hePle* (= hellig) og vel også jysk-fynsk *liPle* (Feilb. Brenderup. 93. Flemlose. 19)¹, idet det kan se ud som disse ord (hvor I jo hører til stammen) har fået samme behandling som ord på -lig hvor afledningsendelsen er blevet svækket, eller er blevet påvirket af disse ord, hvad der er let forståeligt for *hellig* og *solle*'s vedkommende, medens stødet i *lille* ikke synes tilstrækkelig baseret ved denne tilknytning, da vi jo her ikke har haft nogen andenstavelse der kunde minde om suffixet -lig. Også i *bitte* har vi stød i visse jyske dialekter, og det synes ikke at stamme fra *lille* (fx. har Morsingmålet, der ikke kender ordet *lille*, stød i *bette*). Som bekendt bevarer disse ord også det udlydende -e i jysk, vel snarest fordi -e er et affektivt eller emfatisk element (som modstår apokopen. jf. Acta phil. Scand. IX. 225). Der er således forskelligt dunkelt ved de to ord. Formodentlig er stødet i *bePte* at forklare som det vestjyske stød i *fatP* (= fatte) (se side 131), blot med den forskel at ordet på grund af sin affektive udlyd er bevaret som flerstavelset. Da *lille* ved bevarelsen af udlyden kom til at stå side om side med *hePle*, *soPle* og adjektiver på oprindeligt -lig, er det sandsynligt at stødet fra disse ord er overført til *lille*. I andre adjektiver på dette affektive -e har vi derimod aldrig stød: en skønne pige, en søde barn, grumme stor.

2. Enklitiske forbindelser.

Et område hvor stødtilkomsten spiller en vigtig rolle, er de enklitiske forbindelser med enstavelsetord; her har fænomenet karakter af lydlov. Eksempler: ¹*ved* ¹*den* > *ve'en*; ¹*ved* ¹*det* > *ve'et*; ¹*til* ¹*det* > *ti'et*; ¹*gor* ¹*det* > *gor'et*. Se iøvrigt Acta phil. scand. XII. 41. Det er nu åbenbart ganske det samme vi har i

¹ Flemlose dog ikke stød i bestemt form og flertal (140).

bestemt form af substantiverne, hvor stød jo er gennemgående for så vidt basis er til stede. Hidtil har man i reglen forklaret stødet i dette tilfælde, hvor vi jo fik eller kunde få tostavelserformer og hvor vi derfor skulde vente stødloshed, som et vidnesbyrd om at stødet hidrørte fra et stadium hvor det ord der blev den suffigerede artikel, endnu ikke var smeltet sammen med substantivet, således at selve ordets stødforhold altså ikke berørtes af suffixordets tilstedeværelse. Se fx. Axel Kock. Sv. ake. I. 76. Dette kan nu ikke holde stik, ti efter det skulde vi jo ikke have stød i fx. *ven'nen*, *son'nen*, *øl'let*, *kar'ret*, *kar'rene*, *ta'lene*, *bær'rene*, hvor simplex jo var (og er) stødlost. Stødet må her være opstået ved enklisen¹, ganske som ved de andre tilfælde af enklise. Ved ophævelsen af enkliseordets tryk opstod stød på det foregående ord når dette var enstavelses. I de fleste tilfælde havde det i forvejen stød, og der skete så ingen ændringer, men i tilfældene med de side 35 ff. nævnte ord kommer nystødet frem: *ven'nen* osv. I disse tilfælde opstår nemlig basis: de i udlyd for stød uimodtagelige konsonanter kommer i indlyd og kan nu få stød. Men hele denne stødtilkomst kan ikke betragtes som en tilkomst af basis, således at det i udlyd slumrende stød vaktet til live; ti derved forklares ikke det ejendommelige forhold at vi her har stød i to- og trestavelserord; hvorfor har vi fx. stød i *gor'et*, *kar'ret*, men ikke i *lorret*, *arret*, adj.? hvorfor har vi best. f. *træ'et*, men adjektivet *træet*? den fonematiske struktur er dog (i hvert fald tilsyneladende) den samme. Altså: stød i enklise-tilfældene, men ikke i de andre. Det kan kun betyde at stødet er opstået ved enklisen som en afløser af enkliseordets tabte tryk, medens et sådant stød ikke kunde opkomme hvor vi har gammelt tryksvagt suffix eller morfem.

Ej heller kan stødet i bestemt form forklares ved en henvisning til at vi jo har stødtilkomst i fx. *øl* : *øl'ler*, altså ved tilføjeelse af et almindeligt morfem. Dette stød skyldes jo at vi fik former der svarede til de ord på -er der stod på overgangen mellem én- og tostavelserord og ofte fik stød. Vi har jo i flt. på -er både gamle enstavelsesformer (*fod'der*; *nod'der*; *bon'der* osv.) og gamle tostavelserformer, altså en vaklen mellem stødtab og stødbevaring i denne talform, ligesom enstavelsesord uden stødbasis,

¹ Til dette resultat kommer også Verner: »i bud'det er tonestødet på første stavelse en kompensation for — hit's tabte tone« (264).

som *ven(ner)*, *son(ner)*, ikke får stød trods det at *n* her kommer i indlyd og altså måtte anses for ligeså god stødbasis som i *ven'nen*, *son'nen*. Af bestemthedsformerne var der jo kun fælleskønsformen man kunde forklare på tilsvarende måde: behandling som enstavelsesord på -en; men der er her den betydningsfulde forskel — såvel overfor de simple ord på -en, som overfor flertalsformerne på -er — at stødet her optræder uden undtagelser (når basis er tilstede). De øvrige bestemthedsformer med morfemerne -et og -ene kan jo heller ikke forklares ved denne fremgangsmåde.

Det er nævnt at nystødet i enklisen kun optræder hvor første led er enstavelses. Dette svarer i det store og hele til de forhold vi har truffet i de andre tilfælde af nystød; de få tilfælde hvor vi virkelig eller tilsyneladende har fået stød på et tostavelses førsteled, må nemlig betragtes ud fra den kendsgerning at vi ved overgangen: sammensætning til simpelt ord ofte fik størrelser hvis første led ikke kunde erkendes eller afgrænses. Hvor førsteledet kunde erkendes som et tostavelsesord eller blot afgrænses som tostavelses, fik vi jo netop ikke stødet (se side 102. 114).

Helt anderledes er forholdene ved enkliseforbindelserne; her foreligger førsteledet i alle henseender (lydligt som betydningsmæssigt) usvækket som ord. Nu var allerede da disse enklisefænomener indtrådte, alle ordene karakteriseret som én- eller flerstavelsesord ved tilstedeværelse, henholdsvis fraværelse, af stød. Stød på et tostavelsesord, en tostavelsesform, var noget systemstridigt; stødets hovedfunktion synes at ligge bag ved de fleste tilfælde af nystød og dirigere det på den måde, at det holdes borte fra førsteled der er tostavelses, og altid fra led der erkendes som tostavelsesord. Vi får ikke stød i enklise som ¹gjorde ¹det > ¹gjoret, giv ¹hende ¹den > giv ¹henden osv., og parallelt hermed er det at vi aldrig får stødtilkomst i best. form af tostavelsesord: *konen*, *hanen* osv.

En slags enklise af *og* har vi i ord som *smørrebød*, *ollebød*; her får vi stød i jysk: *smør'rebød*, *ø'lebød*, men ikke i rigssprog.

3. Præfixord m. m.

Der er endnu et stort område hvor trykkoncentrationen og stødtilkomsten spiller en fremtrædende rolle.

De tilfælde af sammensætninger hvor vi hidtil har set disse fænomener i virksomhed, var temmelig få og sporadiske. Vi er hidtil gået uden om de tilfælde hvor fænomenet er blevet en fast faktor, fordi disse tilfælde må ses i sammenhæng med forholdene ved præfixordene. Det er altså typerne: ${}^1\text{under}{}^1\text{so}'ge$; ${}^1\text{for}{}^1\text{so}'ge$ vi nu skal betragte.

Typerne afviger fra hinanden ved trykforholdene (den første type er karakteriseret af et dobbelttryk, den anden af enkelt tryk), men har begge fået »nyt støde« på andet led. Trykforholdene er her mere varierende end ved nogen anden ordgruppe. I hovedsagen er det således at første led har tryk når det eksisterer som ord, intet tryk når det kun er præfix; men denne tilstand kan forplumres, dels ved at et præfix gennemgående, eller kun i visse tilfælde, kan få et modsætningstryk (et tryk der jo egentlig er af en art som er væsensforskellig fra det tryk vi her har at gøre med), eller ved at første sammensætningsled, ganske specielt når andet led er langt, kan ophæve sit tryk til fordel for et senere. Vi vil senere se på konkrete eksempler. Men de nævnte fluktuationer m. h. t. trykket viser os at sammensætninger med småord som præpositioner og adverbier som første led og ord med præfix ikke er væsensforskellige, ligesom de historisk set i reglen er ét og det samme. De må derfor ved udredningen af deres tryk- og stødforhold betragtes under ét.

Her har vi et område hvor vi kan studere de faktorer i deres renhed der fører til de trykændringer og den stødtilkomst som vi allerede har studeret, blot som en mere spredt forekomst, på andre områder.

Først må vi se lidt på trykforholdene.

Der er i dansk ingen modvilje mod at have to stærktryk-stavelser efter hinanden i komposita når de to stavelser er to ord der stadig er usvækkede: ${}^1\text{lan}{}^{(b)}\text{ds}{}^1\text{man}'d$; ${}^1\text{sten}{}^1\text{bro}'$; ${}^1\text{nød}{}^1\text{hav}'n$ osv., men der er en intim forbindelse mellem stærktryk og fuld ordværdi; svækkes denne sidste, vil også det første følge efter på svækkelsens vej. Man kunde nu vente at når en sådan betydningssvækkelse fandt sted, vilde trykførenklings retning være afhængig af hvilket af leddene der havde fået en sådan svækkelse, men dette spiller i virkeligheden næsten ingen rolle, fordi en betydningssvækkelse af det ene led som regel medfører at hele sammensætningen lider en sådan svækkelse. Det bliver

andre faktorer, først og fremmest stavelsetallet, der her bliver det afgørende. Er det en sammensætning af to enstavelsesord der svækkes, forenkles trykket til et stærktryk på første stavelse, således at vi får de for det alm. tostavelsesord normale forhold: $^1\bar{u}^1s\bar{a}l > ussel$; $^1f\bar{a}^1t\bar{o}k\bar{e}r > fattig$; $^1f\bar{e}^1l\bar{a}th > felled$ osv. Består sammensætningen derimod af et enstavelsesord + et flerstavelsesord, sker der i reglen den forenkling at første stavelse mister sit tryk: $sk\bar{a}r^n|t\bar{y}de$; $sk\bar{e}r^n|t\bar{o}rsdag$; $\bar{a}r^n|hundrede$; $k\bar{e}r^n|minde$; $sk\bar{o}v^n|m\bar{e}rke$; $rod^n|bede$; $svool^n|brinte$; $borg^n|mester$. Jo flere stavelser andet led har, jo stærkere er tendensen til at ophæve det eller de førstkommende stærktryk: $^1gron^{(6)}|k\bar{a}^1l$; $gron|lang^1k\bar{a}^1l$; $^1lan^1ds-|over|skatte|r\bar{a}^1det$ forenkles til $landsover|skatte|r\bar{a}^1det$. I nogle tilfælde går trykforenklingen ved oprindelige tretryksgrupper ud over det andet led når det er enstavelses og et lidet vægtigt ord (fx. præposition, adverbium), således fx. $^1no^1ds|til|f\bar{e}Pde > ^1no^1dstil|f\bar{e}Pde$; på lignende måde kan fås $^1slag|til|f\bar{e}Pde$, $i^1|hvert|til|f\bar{e}Pde$. Endvidere fx. $^1mod\bar{a}r^n|bej^1de$; $^1nyind^n|vi^1et$; $^1nyop^n|fun^1den$; $^1hovedren^n|g\bar{o}ring$; $^1mistil^n|li^1d$; $^1lommel\bar{o}r^n|kl\bar{e}de$; $sta^1tionsfor-|stan^1der$.

I alle tilfælde sker en reduktion af antallet af stærktryk således at der skabes ånderum mellem de tiloversblevne, eller således at det eller de tiloversblevne kommer til at falde sidst i gruppen.

Den samme forenkling med undertrykkelse af et førstkomende tryk finder vi også uden for disse tilfælde af sammensætninger; det er en tendens til en vis trykbalance, i slægt med det såkaldte enhedstryk ved usammensat ordgruppe, som griber (kan gribe) disse sammensætninger, især når de betydningssvækkes eller får en propriumsagtig funktion. Vi træffer det samme fænomen ved afledninger: $sand^n|syn^1lig$, $tak^n|nem^1lig$, og ser tilføjelsen af et suffix fremkalde forenklingen: $^1und^n|skyPde$: $und^n|skyPdelig$; $^1ud^n|hoPdende$: $ud^n|hoPdenhed$. Se side 93. Tilføjelsen af trykstærke suffixer kan helt ophæve de foregående stærktryk: $^1fri^n|murer + -i > frimure|ri$; $^{(6)}over^n|hof|mester + -inde > overhofmester|inde$. Således også ved -agtig, -deles, -foldig, -fældig, -haftig, -værdig, hvor vi får stødtilkøbst. Se side 66.

Hvad vi nu kalder præfixer har jo engang været ord eller i hvert fald mere selvstændige elementer der stod parallelt med andre sammensætningsled, såvel med hensyn til det betydningsmæssige som med hensyn til trykket. Ved en del præfixer har

vi rester af dette, således at de snart behandles som første led af sammensætninger (ɔ: får stærktryk + stødløshed), især når andet led er kort, snart karakteriseres ved nultryk, især når andet led er langt: ${}^1\text{for}{}^1\text{ho}{}^1\text{p}{}^1\text{d}$: ${}^1\text{for}{}^1\text{ho}{}^1\text{p}{}^1\text{de}$; ${}^1\text{mis}{}^1\text{kun}{}^1\text{d}$: ${}^1\text{mis}{}^1\text{kun}{}^1\text{de}$ (ved siden af ${}^1\text{mis}{}^1\text{kun}{}^1\text{de}$); ${}^1\text{u}{}^1\text{hy}{}^1\text{re}$, subst.: ${}^1\text{u}{}^1\text{hy}{}^1\text{re}$, adj.

Vi må for det ældste danske (ligesom for de øvrige nord. sprog, se især Axel Kock. Die alt- und neuschwedische Akzentuierung og Noreens grammatikker) tænke os en tilstand hvor de to tryk der karakteriserede sammensætninger, viste en tendens til at simplificere sig på bekostning af det ene. Dette var især tilfældet hvor første led var enstavelses og vi derfor havde de to tryk lige efter hinanden. Den oprindelige ligevægtstilstand opretholdtes dog, ikke blot i de dialekter hvoraf rigssproget fremgik, men, som det synes, overalt og i alle tilfælde hvor de to sammensætningsleds ordkarakter bevarede og hvor ikke sammensætningens særlige anvendelse gav den en propriumsagtig funktion. Kun i de tilfælde hvor forbindelsens karakter af sammensætning svækkedes, fik den nævnte tendens i retning af simplificering frit løb, i nogle dialekter blev den stærkere end i andre. Herudfra er rigssprogets nuværende trykforhold fuldt forståelige. De almindelige sammensætninger er stadig præget af to tryk, ɔ: at de stadig er to ord, hvert med sit tryk; og dette forhold kan — bortset fra eventuelle særtilfælde — aldrig have været anderledes; en antagelse af at disse forbindelser tidligere normalt kun havde tryk på sidste led, en teori der er fremsat af Axel Kock, må afvises fordi et sådant ældre trykgrundlag vilde have resulteret i en svækkelse af første led og i det hele en ukendeliggørelse af sammensætningerne. De tilfælde der anføres til støtte, er netop de tilfælde hvor sammensætningen har mistet sin karakter, og altså en undtagelse til den lydrette, normale udvikling.

At forklare stødløsheden og vokalforkortelsen der ofte finder sted i første led af sammensætninger udfra denne formodede ældre tilstand er også forfejlet. Jf. side 72 ff.

Førsteled der udviklede sig til præfixer, afgav derimod deres tryk, eller rettere kunde afgive deres tryk; ti forskellige forhold spillede ind. De vigtigste var: 1° en tryksvækkelse kan hindres (helt eller i visse tilfælde, fakultativt) ved at førsteleddet får modsætningstryk: deraf forhold som dem vi træffer ved ordene med u-, mis-. 2° andet ledes forhold. Var dette kun enstavelses,

kan tendensen, især i substantiver, hæmmes eller, som ved afblegede sammensætninger af to subst., gå den modsatte vej. Derfor har vi fx. ¹for¹bud : for¹by²de; ¹for¹bun²d : for¹bin²de; ¹for¹hol²d : for¹hol²de; ¹for¹la²g : for¹lægge; ¹for¹sva²r : for¹sva²re. Marius Kristensen (Fremmedordene. 71) har vist at de 4 ældste ord med *for-* i gammeldansk har præfixet i formen *fore-* (forebiuþa, foregiuæ, foregøræ, forehæghþæ); dette tyder på at *fore-* dengang endnu havde hovedtryk, og at overgangen *fore-* > *for-* hænger sammen med overgangen fra to til eet tryk. At det var de lånte tryksvage præfixer *for-*, *be-* osv. der her gav bevægelsen en særlig slagkraft, er sikkert nok, men tryktypen må allerede have været udviklet inden for det hjemlige ordstof, så de lånte præfixer kunde tage plads ved siden af de på hjemlig grund udviklede præfixer der havde mistet deres tryk. Det er måske nødvendigt at slå fast, at hvis tryktypen som helhed var indkommet med de nævnte låneord, så står vi uforstående overfor opkomsten af stødet i andet led og kunde have ventet også her at finde spor af den samme bevægelse henimod førsteledstryk som vi kan iagttage ved fremmedord der er lånt med sluttryk.

Førsteled der var præpositioner og adverbier (og lignende »småord«), der betydningsmæssigt ofte stod midt imellem ord og præfixer, kom til at stå på skillevejen i denne udvikling. De to tendenser: bevarelse af sammensætningstrykket og overgang til præfixordenes trykforhold, har formodentlig kæmpet om magten, og der kan have været mulighed for begge realisationer. Det véd vi intet bestemt om. Axel Kock (Svensk akcent. II. 248) og Henrik Bertelsen (Ordrytme og Versrytme. Se især 100 ff.) har sikkert til dels ret, når de hævder at sluttryk tidligere har været almindeligere end nu, men dermed er ikke sagt at vi må regne med en oprindelig tilstand med gennemgående nultryk på første led. Undersøgelsen vanskeliggøres ved at de få grammatikere i ældre tid der omtaler forholdet, blander brugen i vers og talesprog sammen, eller er dialektprægede, og at man iøvrigt må benytte brugen i vers som grundlag for undersøgelsen. Dette sidste er et meget usikkert grundlag. Ingen vil hævde at Hostrup har sagt op¹lade, fordi han skrev: Og bag dets Mure sig op¹lod / en Verden rig og stille, eller at Anders W. Holm går rundt og siger ud¹mønte, siden han kan digte: I Ord ud¹mønter vi vort dyre Eje. Det er jo det fænomen tyske metrikere har

kaldt »drückung«: da vi ikke i de pågældende (jambiske) versmål kan have to stærktryksstavelser efter hinanden, må man, når man anvender ord af denne tryktype, undertrykke det ene stærktryk. Det er her af betydning at undersøge, som Henrik Bertelsen har gjort det, hvilket af de to tryk det er man til de forskellige tider lader falde, men heri bør man vel ikke uden videre se et vidnesbyrd om den almindelige udtale af disse ord, man må sikkert også regne med tidstypiske metriske sædvaner.

Henrik Bertelsen har desværre ikke adskilt sammensætninger med de småord vi her betragter, og almindelige sammensætninger. Hvad nutiden angår, ligger forholdene således: Sammensætninger af den almindelige slags, som *magsvejr*, *landmand*, *sofolk*, *landsherre*, *livslysten* bruges nu normalt kun som trokæer, henholdsvis daktyler; småordssammensætninger som *opstod*, *indtog*, *tilbyder* behandles nu oftest på samme måde, men her forekommer også jambisk brug af ordene. Når denne undertrykkelse af forsteleddets tryk i disse ord føles langt mindre stødende end ved ordene af den første slags, skyldes det den ovenfor nævnte relativt svagere betydningsværdi af første led.

Vi skal nu ikke videre ind på trykforholdene. Vi skulde kun have klart for os den trykmæssige baggrund i disse ord for udviklingen af stødet på andet led.

Vi kommer så til stødforholdene. Ud fra de erfaringer vi har gjort ved de andre tilfælde af nystød, må vi som ældste og oprindeligste type ansætte *be¹ta²ge*, *for¹gø²re*: her har vi de omstændigheder der betinger nystødet, nemlig trykkoncentration på et andetled der er flerstavelses. Den næste type: *af¹ta²ge*, *over¹væ²l³de* mangler disse betingelser, men har alligevel nystød, og det samme gælder den tredje type *skam¹b²de*, *hvid¹ma²le*, der adskiller sig fra den foregående ved at have betydningsvægtigere førsteled. Eksemplificering af disse forskellige typer er givet side 69. 86 ff. Her skal de betragtes i deres historiske udvikling.

Udgangstilfældene, præfixordene, er næsten udelukkende verber og verbaldannelser, og derved udviklede stødet sig til at blive et kendetegn for verber og verbaldannelser af typer der mindede herom. Stødet i typerne 2—3 kunde derfor være en ren analogisk overførelse fra type 1, så vi fik udviklingsrækken: *be¹ta²ge*: *af¹ta²ge*: *vold¹ta²ge*. At præfixtypen har været forbilledlig fremgår af at den har kunnet præge de fremmede verber

på -ere: *ge¹ne²re*, *bar¹be²re*, *hovmeste¹re²re* osv. Ifølge de for fremmedordene gældende stødregler skulde vi her have haft stødloshed (se side 104), og nystodet må være overført fra præfixordene. Men i dette tilfælde har vi jo også samme tryktype, hvad vi ikke har i typerne 2—3. Type 3 kan vi hurtigt blive færdig med: stodet er her ikke af samme faste karakter som i de andre typer og omfatter ikke alle ord af typen (se nærmere side 88 ff). Vi har her sikkert en ren analogisk overførelse fra de andre typer.

Mere indviklede er forholdene ved type 2. Stodet er her i rigssprog lige så fast som ved type 1, hele forskellen ligger i totrykket overfor det ene tryk. Vi vilde have ventet følgende to former. 1° en form hvori ordet var behandlet som andre sammensætninger, med dobbeltryk og uden stødtilkomst: *af¹ta²ge*. 2° en form der viste ordet behandlet som præfixord, med trykkoncentration og stod på andet led: *af¹ta²ge*. Ingen af disse to ventede former foreligger i moderne dansk rigssprog, men derimod en tredje, der ser ud som en bastard af de to: *af¹ta²ge*. En historisk undersøgelse af hvornår og hvordan denne form er kommet til verden, besværliggøres af at tryk og stod jo så sjældent angives i ældre kilder og at størsteparten af de grammatikere der har behandlet disse forhold, er jyder der er præget af de særjyske forhold vi senere skal komme tilbage til. Den moderne rigssprogstype findes hos københavneren Svend Grundtvig. I Forhandlinger ved det første nord. filologmode 117 angives stod i *udbe²dre*, *ankla²ge*, *indsam²le*. Der siges her intet om trykforholdene, men ved hjælp af hans retskrivningsordbog, der jo er akcentueret, kan vi kontrollere at trykforholdene var som nu. Samme tryktype angives af Levin (Gram. I. 21), Thortsen (Forsøg. I. 82), Bøgh (Retsskrivningslære. 172) og Rask (Retsskrivningslære. 53. 55), men det nævnes ikke om der er stod. Jacob Baden kalder tryktypen for en nyere og falsk udtale (at udtale typen daktylisk), men han tænker på brugen i vers, hvor han holder fast ved de ældre poeters brug af typen som $\cup \acute{\cup} \cup$. Se iøvrigt H. Bertelsen. Ordrytme og Versrytme. Tode (Dänische Sprachlehre. 1796. 32) akcentuerer *over¹ile*, *over¹lægge*, *over¹træde*, men fx. *over¹byde*. Erik Pontoppidan (Gram. dan. 71) accentuerede *af¹drage*, *af¹grode*, *ind¹byrdes*, *ind¹rommer*, *sam¹tykker*, *til¹bringer*, *und¹siger*, *und¹fanger*, *ud¹spiler*. Det er uvist hvor almindelige sådanne udtaleformer har været, men enkelte har gamle aner (sml.

fx. at vi har fået ¹af¹grøde af gl¹da. ¹ā¹grōthæ, hvad der forudsætter mellemtrinnet a¹grōthæ). Desværre var stødet endnu ikke »opdaget« på Pontoppidans tid. Vor nuværende type er det ikke lykkedes mig at konstatere før 1836, hvor den angives af F. P. J. Dahl (Om Toneholdet. 43): *udvan³dre* (trykket nævnes ganske vist ikke, men har utvivlsomt været som nu). Høysgaard nævner dobbelte trykforhold ved ord med ad-, an-, i-, bi-, fx. ¹ad¹spørger ved siden af *ad¹spørger* (i begge tilfælde uden stød), ¹an¹sø³gning og *an¹sø³gning* (se H. Bertelsen. Høysgaard. 242). Med hensyn til trykket i disse ord synes udviklingen derfor at have gået fra en tilstand hvor de kunde behandles snart som sammensætninger snart som præfixord, til en sejr for sammensætningsbehandlingen. Dette vil med hensyn til stødet sige, at vi i ældre rigssprog må regne med netop de to former vi gik ud fra: ¹af¹tage, hvor vi ikke skulde få stød, og *af¹ta³ge* med det ventede nystød. Hvordan deres indbyrdes styrkeforhold har været, véd vi intet om, men resultatet blev altså at trykmæssigt sejrede sammensætningskriteriet, stødmæssigt derimod præfixordets kriterium.

Det synes ikke at være så længe siden udviklingen i rigssproget faldt til ro i dette kompromis.

Broberg (Universitetsjubilæets Blandinger. I. 315) angiver vaklen mellem stød:ikke-stød i *udtale*, v., *udmale*, *indsamle*, *afstemme*, *lovgivning*, *retskrivning*, *udskejelse*, *undskylde*, *ydmytte*. På baggrund af Sv. Grundtvigs oplysninger kan man regne med at denne vaklen især har forekommet i ikke-københavnsk rigssprog og hos provinsfødte rigssprogstalende.

Interessante oplysninger findes hos C. F. Bruun (Om Akcenten eller Tonefaldet i danske Ord. 1885). Her siges (side 14) at i en mængde sammensatte verber er »Betoningen« vaklende, og det forhold han her nævner og exemplificerer med hensyntagen til stødforholdene, er simpelthen de to sæt former vi ovenfor tænkte os til. Han konstaterer at man dels akcentuerer: *bøn¹høre*, *over¹svøm³me*, *ihu¹kom³me*, *fuld¹føre*, *lov¹pr³ise*, *op¹fin³de*, *hen¹ri³ve*, *over¹sætte* osv., dels (med »Hovedakcent« på første led, »Biakcent« på sidste led) ¹bøn¹høre, *o¹ver¹svømme* osv. Kun den sidste akcentuation har fx. ¹brød¹føde, ¹sej¹pine, ¹små¹snakke, ¹an¹tage, ¹bag¹binde, ¹under¹stotte, ¹i¹stand¹sætte, ¹tydelig¹gore, ¹mislig¹holde. Iøvrigt gives den regel, at hvor der er vaklen bør denne akcentuation foretrækkes. Det der forbyr en i denne

fremstilling, er at vor nuværende rigssprogstype slet ikke findes. Kun de to typer: ${}^1af{}^1tage$ og $af{}^1ta{}^2ge$, men ikke ${}^1af{}^1ta{}^2ge$, findes. Af de andre kilder ved vi nu, at det der her aftegner sig, ikke er datidens rigssprogstale, men en dialektal udtale overfor en af de former der har været rigssprogets: ${}^1af{}^1tage$ er den jyske form¹, medens $af{}^1ta{}^2ge$ har eksisteret i rigssproget ved siden af ${}^1af{}^1ta{}^2ge$, en form som Bruun måske i sit milieu sjældnere har hørt, eller som han har betragtet som mindre korrekt, bastard som den er. Med hensyn til præfixordene står Bruun (20 ff.) i det store og hele på rigssprogets standpunkt: $bes{}^1v{}^2me$, $ge{}^1r{}^2de$, $er{}^1hver{}^2ve$, $foru{}^1lem{}^2pe$, $for{}^1e{}^2vige$, $veder{}^1fa{}^2res$, $veder{}^1kvæ{}^2ge$. Kun når præfixet har stærktryk er der nogen vaklen: ${}^1mis{}^1hæ{}^2ge$, ${}^1sam{}^1stem{}^2me$, men verb. ${}^1van{}^1ære$.

Vi må nu se nærmere på de jyske forhold. Præfixordene har samme trykforhold som i rigssprog, men stødet mangler, verberne med småordene som første led har ligeledes samme trykforhold som i rigssprog, men mangler også stod. Jysk har altså typerne $be{}^1fal(e)$ og ${}^1af{}^1gjor(e)$. Stodtilkomst findes altså ikke, andet led har bevaret sin simplexform. Der er stod i præsens og participium i de tilfælde hvor andet led som simplex er enstavelses og er stodpræget i disse former, og derefter også hvor andet led ikke forekommer som simplex, men har en form der er enstavelses (og som simplex vilde have haft stod). Derfor er følgende eksempler fra Høysgaard, der repræsenterer det jyske standpunkt i sin renhed, ikke (som både Sv. Grundtvig (131) og Henrik Bertelsen synes at mene) tegn på at Høysgaard har noget af det samme som moderne rigssprog. Eksemplerne er ifølge Bertelsen (233) præsensformerne $fortæl{}^1ler$, $foran{}^2drer$, $fulden{}^2der$. Men der kunde nævnes flere: $fornem{}^2mer$, $fortry{}^2der$ (Høysgaard. A. G. 90), $befal{}^2ler$, $befal{}^2der$ (88). Han bøjer altså: $befal{}^2ler$ — befalede — befalet; $befal{}^2der$ — befal{}^2dt — befal{}^2dt; $begynder$ — begyndte — begyn{}^2dt. ib.). Dette Høysgaards standpunkt er af Sv. Grundtvig (131) og Verner (201) antaget for det ældre rigssprogsstandpunkt, således at rigssproget i vid udstrækning skulde have nyudviklet stod siden Høysgaards tid. Høysgaard er her, som i mangt og meget andet, rent jysk, og det besynderlige ligger i at han slet ikke nævner rigssprogets former, men der er også

¹ For kuriositetens skyld anføres, at Verner (155) nævner at en sådan udtale kan høres, men tilføjer at den er »ukorrekt og ikke dansk«!

andre tilfælde hvor Høysgaard tier om forhold der vel har forekommet ham særkøbenhavnske og ikke tilhørende den »bedste« udtale. Rigssprogets stød i præfixord som *for|tæl|le*, *be|fæl|le* må være gammelt. Når vi ikke kan »belægge« det for begyndelsen af 19. århundrede (Rask. Retskrivningslære 50: *forfær|de*. F. P. J. Dahl. 43: *begyn|de*), så skyldes det den uheldige omstændighed, at den eneste ældre grammatiker der omtaler forholdet, var jyde. Levin, der var jyskfødt, men som ellers synes at have talt rigssprog, har ikke stød i *befale*, *forkullet* (Gram. 25).

Nu viser det sig imidlertid at jysk og Høysgaard har stødtilkomst, når vi får et virkeligt to- eller flerstavelsesled som basis for nystødet. Jysk har ikke stød i *forandre*, men i *foran|dring*, ikke i *forlove*, men i *forlo|velse*, ikke i *fornoje*, men i *fornoj|else*, *fornoj|elig*, stød i *beskæn|ket*, *besyn|derlig*, *forfær|delig*. Og ganske samme forhold findes hos Høysgaard: *begynde*: *begyn|delse*; *begære*: *begæ|ring*; *behage*: *beha|gelig*; *betyde*: *bety|dning*; *erindre*: *erin|dring*; *forandre*: *foran|derlig*, *foran|dring* (se DO. u. de pågældende ord). Levin, der som nævnt ikke har stød i *befale*, har stød i *befal|ing*, *beskriv|velse* (Gram. 25).

Ved verbalsammensætningerne med småord kan jysk (eller visse jyske dialekter) have stød i lignende afledninger, men, som det synes, temmelig sjældent og sporadisk, fx. *afsejle*: *afsej|ling*; *overdrive*: *overdriv|velse*; *indsigelse* (se Feilberg). Ganske tilsvarende hos Høysgaard: *afbilde*: *afbil|ding* (men fx. *afdeling*) (se DO.); *oprin|delse* (AG. 108); *anled|ning* (107), men fx. *inddeling*, *undersøgning* (111. 114), *udeladelse* (18). I verber har Høysgaard aldrig stød, altså *indføre* (107), *indvende* (108), *overbevise* (114), *optænke* (115), *udsige* (17), og i afledninger kun stød i få tilfælde. Jfr. Høysgaards ikke helt tydelige regel AG. 146.

Grunden til disse forhold i jysk må søges i apokopen i verberne. Fænomenet nystød kræver to eller flere stavelser, altså et tungt bagled, for at kaldes til live. Ligesom vi i rigssprog har set det opstå ved særlige afledningstyper med tungt suffix (se side 68, jf. 64), således ser vi i jysk i de afledte suffixord stødet komme frem, medens det udebliver i verberne med apokoperet udlyd. Man kan vel heri se et vidnesbyrd om at den jyske apokope er ældre end nystødet i disse tilfælde.

I korte træk kan udviklingen i disse ord vel herefter rides således op. I præfixordene har vi fået trykkoncentration på andet

led, hvad der fremkalder stødet, undtagen i jysk, hvor vi havde fået apokope. I de tilsvarende ord med småord som første led har vi i rigssprog fra gammel tid haft de to typer $^1af^1tage$ og af^1ta^2ge , hvad der førte til kompromistypen $^1af^1ta^2ge$. Jysk har vist kun kendt den første type $^1af^1tage$ og har aldrig stød. I præfixordene fik jysk basis for nystødet i afledninger, og her findes det også temmelig almindeligt. Ved de tilsvarende danskerter til verber der er sammensat med småord, er stødet derimod sjældent, og her må det være kommet ind ved analogi fra præfixordene eller ved påvirkning fra rigssproget.

Den ældre rigssprogstype af^1ta^2ge har vi jo endnu en del rester af: an^1nam^2me , vel^1sig^2ne , hu^1sva^2le , tro^1lo^2ve , $åben^1ba^2ring$, ta^1ks^2gelse , op^1stan^2delse . Se Henrik Bertelsen. Ordrytme og Versrytme. 105. Når det fortrinsvis er kirkelige ord der ikke er kommet med i den nye bevægelse til sammensætningsakcentuation, skyldes det ikke blot kirkesprogets konservatisme, men også at disse ords sammensætningskarakter ofte var gået tabt eller afbleget.

Det er nævnt at de fremmede verber på *-ere* må have fået deres stød efter præfixverberne. Høysgaard har altid stød: $specule^2re$, $finge^2re$ (AG. 107), $depende^2re$ (25) osv. Jysk i reglen også, således (if. Feilberg) $arreste^2re$, $balbe^2re$, $gjæstere^2re$, $gallope^2re$, $gene^2re$, $stude^2re$, $molest^2re$, $resolue^2re$, $ruine^2re$, $lake^2re$. Da ordene jo er kommet udefra, og vel i reglen gennem rigssproget, er det forklarligt at vi her har stød, skønt vi ikke har det i præfixordene. Nogle synes dog at mangle stødet, fx. $spadsere$ (der også mangler stød i fynsk, se Brenderup. 94), $regere$ (if. Feilberg).

Vi har hidtil kun betragtet verber og afledninger deraf. Også ord af andre ordklasser med præfix fik stød, når de nævnte betingelser var til stede: be^1stan^2dig , $for^1gæ^2ves$, for^1me^2delst . Da også adjektivafledninger af præfixverberne beholdt stød: be^1ha^2gelig , $for^1an^2derlig$, og mange participier af præfixverber brugtes som adjektiver: $forbav^2set$, for^1vir^2ret , så fik vi også stødet som kendetegn for adjektiver med præfix, bl. a. for de talrige participialdannelser uden tilsvarende verber: for^1sol^2det , for^1sv^2ret . I typerne $bestandig$, $behagelig$ har jysk og Høysgaard i reglen stød. Høysgaard har fx. $bestan^2dig$ (AG. 147), $beson^2derlig$ (100), $forme^2delst$ (147), $for^1gæ^2ves$ (147), $beha^2gelig$ (107),

forva^rrlig (147); der er nogen vaklen, både i jysk og hos Høysgaard, i participialtyperne, hvad der jo er meget forståeligt eftersom mange af ordene jo både kan være rene participier til de stødlose præfixverber og samtidig mere selvstændige adjektiver. Her kan de nærmere forhold ikke udredes; det skal blot eksempelvis nævnes, at jysk har stød i *bestjå^rlen*, *forstyr^rret*, *fordær^rvet*, *forleg^ren*, men ikke (efter Feilberg at domme) i *forbandet*, *forbavset*, *forgældet*, og at Høysgaard har stød i *forvir^rret* (AG. 123), men ikke i *uforandret* (74), *fordærvet* (117). Hos Levin kan en form som *forkullet* uden stød forekomme (25).

I præfixordene med *u-* har Høysgaard stød i fx. *umæ^rlende*, *uta^rlig*, *ubin^rdelig*, men ikke i *urimelig*, *ustadig* (se H. Bertelsen. Høysgaard. 254). Feilberg angiver stød i *utæn^rkelig*, *udan^rnelig*, *ugu^rdelig*, vaklende udtale ved *uro^olig*, stødløshed i *ubrugelig*, *unådig*, *uskyldig*, *usædelig*, *utålig*, *uærlig*.

Sv. Grundtvig (117) synes at have stødtilkomst overalt, som eksemplerne *ugy^rdig*, *usky^rdig*, *uvi^rlig*, *udo^rdelig*, *ufø^rlsom*, *uho^rl^rdbar*, *uskå^rnsom* viser; han har (som retskrivningsordbogen viser) haft trykkoncentration. Bruun (23) har ikke stød ved sammensætningstryk: *u^hhindret*, *u^hmalet*, derimod altid stød ved trykkoncentration: *u^hmæ^rlende*, *u^hvi^rdende*, *u^hbru^rgbar*, *u^hsej^rlbar*, *u^hnoj^rsom*, *u^htviv^rlsom*, *u^hsom^rmelig*, *u^hty^rdelig*, *u^he^rnig*, *u^hta^rlig*. Også Broberg har fast stød i dette tilfælde: *u^hmen^rneskelig*, *u^hbru^rgbar*, *u^hfa^rrbar*, *u^hma^rgelig*.

Status nu viser her, som ved verberne, en fremgang for den trykmæssige behandling som sammensætning, fx. i *uærlig*, *usej^rlbar*, *ufarbar*, *umagelig* og i sådanne tilfælde er stødløshed almindelig. Hvor vi har participialadjektiver er der dog oftest stød, selv om de har to tryk: *u^hma^rlet*, *u^hhin^rdret*, *u^hmæ^rlende*.

I adjektiver som *nod^rven^rdig*, *selv^rstæn^rdig*, *tål^rmo^rdig*, *mang^rfo^rdig*, *ad^rski^rplig*, *lem^rfæ^rdig*, *om^rstæn^rdelig*, *over^rflo^rdig*, *en^rfo^rdig* med trykkoncentration er stødet gammelt (fx. hos Høysgaard. AG. 108. 22. 139. 81. 120. 122. 61. 126. 105) både i rigssprog og i jysk.

Også i typen *al^rvi^rdende*, *l^rnær^rvæ^rrende* (fx. Høysgaard. AG. 65) synes stødet at gå langt tilbage i tiden.

Fra alle disse nævnte tilfælde er stødet så trængt ind ved adjektiver bag hvilke der ligger en kompleks, sammensat eller usammensat, forbindelse, og er i rigssproget her i stærk fremgang

(se side 88 ff.). Hvis vi ser bort fra uigennemsigtige dannelser som *enfoʹdig*, *mangfoʹdig*, findes typen næppe med stod hos Høysgaard (fx. *kort-*, *lang-*, *stærktoned*. AG. 114. 18; *tvetydig*. 107).

Sv. Grundtvig synes at have stod overalt, både ved trykkoncentration: *lykʹsaʹlig*, *koldʹbloʹdig*, *tjenstʹviʹlig*, og uden dette: *ʹtungʹsinʹdig*, *ʹhjulʹbeʹnet*, også hvor sidste led af den tilgrundliggende forbindelse er et tostavellesord: *ʹdunʹhaʹget* (117).

Bruun (15—16) har altid stod ved trykkoncentration: *gråʹhærʹdet*, *lærʹviʹlig*, *tjenstʹviʹlig* (overfor *ʹfriʹvillig*, *ʹgodʹvillig*), *hævnʹgerʹrig* (overfor *ʹnysʹgerrig*). Ved ordene med totryk er der tilsyneladende kaos: *ʹenʹårig*, *ʹensʹtydig*, *ʹfremʹtidig*, *ʹgjenʹsidig*, *ʹmiddelʹmådig*, *ʹrejseʹfærdig*, *ʹdrueʹformig*, *ʹstumpʹhalet*, *ʹilʹsindet* (10), overfor: *ʹflerʹstemʹmig*, *ʹfirʹhænʹdig*, *ʹseʹfoʹdig*, *ʹkortʹvaʹrig*, *ʹæreʹrøʹrig*, *ʹringʹforʹmig* (15—16).

Broberg (315) giver op overfor ordene: »her maa den Enkeltes Smag og Kjendskab til Talebrugen gjøre Udslaget«. Han henstiller udtalen af bl. a. følgende ord »til Læserens egen Afgjørelse«: *alsidig*, *trekantet*, *rødkindet*, *enevældig*, *velsindet*, *ensartet*, *velvillig*, *aabenmundet*, *rødhaaret*, *sejlivet*, *hvidarmet*, *tykmavet*, *krumbojet*, *slukøret*.

Om forholdet i nutiden se kapitel III, 4.

Vi kan nu betragte funktionen af nystødet i andet led af disse komplekse ord under eet og uden hensyn til trykforholdene. Oprindelig skabt ved en trykkoncentration, idet nystødet blev en erstatning for det tabte tryk, så at ordets kendetegn bevarede deres antal, underlagde det sig i tidens løb også typer uden trykkoncentration (delvis måske derved at trykkoncentrationen i mange tilfælde ophævedes til fordel for sammensætningsakcenten). Herved fik det den funktion at angive komplekse størrelser der hverken var almindelige sammensætninger eller almindelige suffixord, og hovedgrupperne bliver så følgende:

1° hvor forsteleddet ikke (længere) har karakter af ord: *beʹtaʹge*, *forʹlaʹde*, *uʹaʹrtig*.

2° hvor sammensætningen ikke er en simpel sammenstilling af de to pågældende ord, men bygget over en bestemt syntagmatiske forbindelse af de to ord: *tage ʹpāʹ: ʹpāʹtaʹge*; *male ʹhviʹd: ʹhvidʹmaʹle(t)*; *gøre ʹgodtʹ: ʹgodtʹgøʹre*; *bide til skam(me): ʹskamʹbiʹde*; *danne billeder: ʹbilledʹdanʹnende*; *gøre ʹunʹder(e): ʹunderʹgøʹrende*; *gerrig efter hæʹvn: ʹhævnʹgerʹrig*. De usammensatte

forbindelser behøver ikke at være i brug: de kan være gået i glemme, eller de kan aldrig have eksisteret undtagen som muligheder: ¹*hjem*¹*sø*³*ge*; ⁽¹⁾*hu*¹*sva*³*le*; ¹*ran*¹*sa*³*ge*.

3° Ved afledninger af sammensætninger eller af usammensatte forbindelser af to ord (ej heller disse forbindelser behøver at være i brug): ¹*bred*¹*bla*³*det* er ikke en sammensætning af *bred* + *bladet*, men en afledning af *bredt blad*; ¹*van*¹*ar*³*tet* er ikke sammensat af *van* + *artet*, men en afledning af *vanart*; ¹*små*¹*gre*³*net* kan være en afledning af *smågrene* eller *små grene*, men ikke en sammensætning af *små* + *grenet*; ¹*bog*¹*bin*³*der* er ingen sammensætning af *bog* + *binder*, men grundlaget er en forbindelse *binde bøger* (*ind*).

At dette stød også kan trænge ind ved morfem -s der fungerer som en afledningsendelse, er forståeligt. Man kan fx. høre: ¹*en*¹*sta*³*velses*-, ¹*fler*¹*sta*³*velsesord*, parallelt med ¹*en*¹*sta*³*velset*, ¹*fler*¹*sta*³*velset ord*.

I gruppe 2° iagttager vi en parallelisme med forbindelser af ord der ved prosodiske hjælpemidler holdes sammen til en enhed. En sådan ordforbindelse karakteriseres ofte ved at det eller de indledende ord mister visse af deres sædvanlige ordkendetegn, medens det ord hvormed gruppen afsluttes, beholder sine ordkendetegn. Eks.: *stå* ¹*op*, *stig* ¹*ud*, *skrive* ¹*breve*. Man har her særlig fæstet sig ved undertrykkelse af de stærktryk der går forud for sidste ords tryk, og ment heri at finde det der holdt ordene sammen i gruppe (enhedstryk). Fraværelsen af kendetegnene længde og stød er dog lige så vigtig, og ikke en blot og bar følge af den relativt tryksvage stilling. Vi kan udtale alle ordene i en sådan forbindelse trykstærkt og det sidste med en ekstra styrke og dog udebliver stød og vokallængde ved gruppens indledende ord: ¹*stå* ¹*dog* ¹*op*! (stød i første ord vilde jo her give en anden fast forbindelse med en forskellig betydning).

Forholdet her må derfor være det samme som vi har i sammensætninger: stød og eventuelt længde svinder i mange tilfælde som tegn på at ordene danner første del af en særlig art ordforbindelse, medens ord der indgår som sidste led bevarer deres ordkendetegn. Ved begge arter forbindelser, usammensatte og sammensatte, viser altså bevarelsen af et ords normale prosodiske kendetegn, når de kommer efter ord hvor disse kendetegn er undertrykt, at vi her har forbindelsens afslutning.

· 4. Det vestjyske stød.

Særlige stødforhold er ejendommelige for vestjysk. Vi ser først på tilfældene.

1° kortvokaliske enstavelsesord på *p*, *t*, *k* har stød i bøjningsformer der oprindeligt er tostavelles. Fx. *kat* : *kat*¹, *kjæp* : *kjæp*², *kok* : *kok*², *skrap* : *skrap*². En del ord har også stød i bøjningsformer der stadig er tostavelles: *klat* : *klat*^{ter}, *strop* : *strop*^{per}, *hak* : *hak*^{ker}; som flertal til *knap* har nogle vestjyske dialekter *knap*², andre *knap*^{per}, og tilsvarende gælder for fx. *kop* : *kop*², *kop*^{per}; *lap* : *lap*², *lap*^{per}; *hat* : *hat*², *hat*^ə. Endvidere har disse ord stød som første del af sammensætninger og i afledninger, fx. *let* : *let*^{færdig}, *let*^{sindig}, *let*^{telig}; *fjæt* (= *fedt*) : *fjæt*^ə (= *fedtet*), *fjæt*^{grever}; *op*, men i sammensætninger *op*². Stødet er her, tydeligt nok, blevet tegn på de former der egentlig ikke hørte til stødets domæne. Da enstavelsesformerne her var stødlose, måtte (de oprindelige) tostavellesformer blive stødende, hvis stødkendetegnet skulde bruges.

Det er kun ved *p*, *t*, *k*, at denne udvikling har fundet sted. Det samme udgangspunkt, stødlose enstavelsesformer, havde vi jo ved kortvokaliske ord på -f, -s og ved en række kortvokaliske ord på -ð, -l, -n, -r (*fad*, *føl*, *ven*, *kar* osv.), men i disse tilfælde er udviklingen gået andre veje (kvantitetsforskelle).

2° oprindelige tostavellesord på *p*, *t*, *k* med forudgående kort vokal har fået kendetegnet stød. Fænomenet ligger jo i forlængelse af det under 1° behandlede. Eksempler: *fep*² (= at *fippe*), *hop*² (= en *hoppe*, at *hoppe*), *sæt*² (= *sjette*), *fat*² (= *fatte*), *hyt*² (= en *hytte*, at *hytte*), *dåk*² (= *dukke*), *døk*² (= *dykke*). Og dette stød bevares under bøjningen og i afledninger og sammensætninger: *dåk*² : *dåk*^{er}, *hop*² (= en *hoppe*) : *hop*^{per}. Under verbalbøjningen får vi altså stød i de oprindelige tostavelles, ikke-stød i de oprindelige enstavelsesformer; verbet *flytte* bøjes i vestjysk: infinitiv *fløt*², præsens *fløt*^{ər}, præteritum *fløt*², men participium *fløt*; tilsvarende former af *stikke* er: *stek*², *stek*^{ər}, *ståk*, *ståk*^{ən}. Nogle vestjyske dialekter bøjer *gætte*: inf. *git*², præt. *git*², part. *git* (altså med gammelt enstavelsesparticipium),

¹ Når stødtegnet sættes efter klusilen sker det af praktiske grunde; stødet falder vel umiddelbart før konsonanten, men vokalen er stadig kort (hvis stødtegnet anbragtes på vokalen vilde man måske tro at denne var lang). — Verner (256) hævder at her slet ikke er tale om stød.

andre: gæʔ, gæʔət, gæʔət (med tostavelsspaticipium). Også her er det kun ved p, t og k at vi træffer dette stød.

3° enstavelsesord på l, m, n, r, w, j + p, t eller k er uden stød¹, men får stød i de oprindelig tostavelss bøjningsformer. Fx. stærk: flt. stærʔk; stolt: flt. stolʔt; skarp: flt. skarʔp; stork: storʔk; stjamp: stjamʔper; stilk: stilʔker, stump: stumʔper; bynt (= bundt): bynʔt; hjort: hjorʔt; skawt (= skaft): skawʔt; gæwt, gawt (= gift foder): gæwʔt, gawʔt²; knæjt (= knægt): knæjʔt; bænk: bænʔk; skank: skanʔker; svamp: svamʔp; kant: kanʔter; mult (= mulkt): mulʔter; hwælp (= hvalp): hwælʔp. Ordene på -rt falder i to grupper. Den ene har stød i de oprindelige enstavelsesformer; her har de oprindelige tostavelssformer på -e ikke stød, medens de på -er bevarer stødet; fx.: pørʔt: pørʔt; ært³: ærʔter; farʔt: farʔter; loʔrt: loʔrter. Den anden gruppe har stødlos enstavelsesform og stød i bøjningsformerne der oprindeligt er tostavelss: stjært: stjærʔt; hjort: hjorʔt; skørt: skørʔter. En del herhenhørende ord har fået assimilation, hvorved de henhører til 1°, fx. af første undergruppe: atʔ (= ært): atʔer; af anden undergruppe: swot (= sort): swotʔ; skot (= skørt): skotʔ; knot (= knort): knotʔer; stjalt (= stjært): stjaltʔ; fjalt (= fjært): fjaltʔer.

Substantiver med gammelt nulmorfem i flertal får, som vi skulde vente, ingen forskel mellem de to talformer: kort: kort; ark (= ark papir): ark.

Skautrup gør i Sprog og Kultur. VI. 75 opmærksom på at den stødbærende konsonant er lang i flt. *ppjalʔter* (ligesom i ord hørende til gruppe 4°: *lamʔp* = lampe). Dette forhold svarer vistnok til rigssprogets, hvor vi har længde af konsonanten i lignende tilfælde hvor de to stemte konsonanter støder sammen efter kort vokal: når -t i *ppjalt* kommer i indlyd bliver det ofte stemt og den foregående konsonant bliver så forlænget. Når Skautrup synes at mene at denne konsonantkvantitet (kvaliteten

¹ Også uden for vestjysk, se Kort. 149 og Brenderup 94. Også Levin har bevaret dette jyske træk; han angiver stank, pjalt, vildt (Gram. 25—26) uden stød.

² Ved *w* er forholdene temmelig indviklede, og det er vanskeligt at udrede dem på grundlag af Feilbergs ordbog alene. Fx. findes skæwʔt (= skæft): skæwt. Skywt (= et skifte): skywʔter i en vestjysk dialekt overfor skywʔt: skywʔter vil passe med de ovenfor nævnte regler, hvis man i første tilfælde tør ansætte et enstavelsesord, i det andet et tostavelss. Ved overgangen *rt* > *w*t får vi ord fra *rt*-gruppen herover, fx. øwʔt (= urt): øwʔter, skywt (= skørt): skywʔt, svarende til de to undergrupper.

³ Muligvis dog oprindeligt tostavelset.

side 75 er trykfejl for kvantiteten) er det afgørende »differentiations-element«, er det derfor næppe rigtigt. Det er et ledsagefænomen.

4° oprindelige tostavellesord på *l, m, n, r, w, j + p, t, k* får stød og bevarer det i bøjningsformer, afledninger og komposita: *hjæl'k* (= *hjælke*): *hjæl'ker*, *hjæl'khyld* (= *hjælkehylde*); *kær'k* (= *kirke*): *kær'ker*, *kær'k(e)blok*; *bæl't* (= *bælte*): *bæl'ter*; *damp'* (= vb. *dampe*): *dam'per*: *dam'pet*; *en'k(e)¹* (= *enke*): *en'ker*, *en'kemand*; *strøm'p* (= *strømpe*): *strøm'per*; *wan't* (= *vante*): *wan'ter*; *sil'ke¹*; *sprøj't* (= *en sprøjte*): *sprøj'ter*, *sprøj'tfuld*; *løfte* *bojes*: *low't*: *low't*: *lowt*; *gifte*: *gyw't*: *gyw't*: *gywt*; *hjælpe*: *hjæl'p*: *hjálp*: *hjálp'en*; *gemme* får derfor stød i præteritum: *gæm't*, men ikke i participium: *gæmt*. På lignende måde har vi *gæn* (= *genne*): *gæn't*: *gænt*; *gæl* (= *gælde*): *gælt*: *gælt*; *swål't* (= *sulte*): *swål't*: *swålt*, *swål'ten* (= *sulten*).

Ved assimilationer får vi tilfælde, der hører under 2°, fx. *hjá'p* (= *hjerter*): *hjá'p'er*; *hjá'p'elig*, *hønhjá'tə* (= *hønehjertet*).

Vi har fulgt det fænomen jeg har kaldt »nystød«, gennem en række tilfælde og fundet som gennemgående funktion den at erstatte et tryk der svandt i den foregående eller følgende stavelse. Det må være det samme fænomen vi nu har eksemplificeret for vestjyskens vedkommende. Dette stød er forklaret af Skautrup i APhS. III. 41 ff. Skautrup går ud fra tryksvækkelsen af den udlydende stavelse. Herved forlænges den foregående stavelses udlydende konsonant, og hvis denne i forvejen er lang (gemineret) eller del af en konsonantforbindelse, får vi stødet. Stødet er altså, ifølge Skautrup, en erstatning for en konsonantlængde der ikke kan komme til udtryk. Former som *stamppe* opstilles som rent skematiske overgangsformer, der aldrig har eksisteret, men er blevet erstattet af *stam'p*.

Jeg vilde opfatte forholdet lidt anderledes. Den trykmæssige (og lydige) afsvækkelse (og eventuelt fuldstændige bortfald) af anden stavelse medførte en trang til erstatning for det mistede ord- eller ordtype-kendetegn; dette gav sig i almindelighed udslag i en forlængelse af vokalen eller konsonanten i foregående stavelse²; men hvor vi havde lang konsonant eller konsonant-

¹ Tostavellesform bevaret ved gamle *ja-*, *jo-* og *ia-*stammer.

² Og under denne synsvinkel må vi vist betragte de kvantitetsændringer, specielt vokalforlængelser, som sætter ind i tostavellesordene i middelalderen, ikke blot i dansk, men i et vidtstrakt område indenfor germansk: det er erstatningsforlængelser, fremkaldt af tryksvækkelsen af den udlydende stavelse. Herom andetsteds.

forbindelser (af en vis art) i udlyden, kunde denne fremgangs-måde ikke anvendes (idet hverken vokalen eller konsonanten var modtagelig for forlængelse efter de gældende fonologiske regler); man anvendte så i stedet stødet i visse (vestjyske) dialekter og hindrede herved et truende sammenfald mellem mange ord, da de gamle enstavelsesord af denne type ikke havde stød.

Det ejendommeligste ved de gennemgående tilfælde er stødet på p, t, k, hvad der jo er rigssproget ganske fremmed. Stød på disse lyd findes dog også i andre dialekter — om stødet sætter ind på selve konsonanten eller (hvad der dog vist er det almindelige) umiddelbart før, er ligegyldigt i denne forbindelse. Sjællandsk kan have stød i best. f. af kortvokaliske ord på p, t, k og andre ustemte konsonanter (DF. I. 27. Aarboeg f. Sorø Amt. XXIII. 9 ff), fynsk i næt'ter og dot're (Brenderup. 92). Sejeromålet har stød på p, t, k, når disse lyd går tilbage på media geminata, men ikke når de er gamle dobbeltklusiler. Eks.: øt' (= ødt), glæt' (= glædet), spret' (= spredt), skat' (= skadet), tråt' (= trådt), flap' (= flab), skap' (= skab), næp' (= næb), dåk' (= dugg), åt' (= od), bråt' (= brod) (se Thorsen. Sprogarten på Sejerø. 35. 106 f.). Sjællandsk har (Roskilde-Haslev-egnen) klusilstød i præfixordene og de ord der stødmæssigt behandles som disse, fx. opfat'telse, inddruk'tet, forbit'ret, tilstræk'kelig (Kort. 146).

De ovenfor nævnte grupper 1° og 2° har sidestykker i nordvest-fynsk, fx. svarende til 1°: flt. stök'ker, hat'ter, kat'ter, og til 2° sæt' (= sætte), skæp' (= skæppe), lop' (= loppe), drik' (= drikke), druk'ken; endvidere i ord som atten, række, stykke, stoppe, vippe (se Kort osv. 151. Brøndum-Nielsen. Dialekter og Dialektforskning. 121. DF. I. 24). Endelig kan nævnes at det sjællandske stød på andet sammensætningsled også kan falde på p, t, k, se side 81 (kaffeko'pper). Også den fynske form Ja'kob (Brenderup. 92) viser vel nystød.

Medens man altså i andre tilfælde fik den oprindelige enstavelsesform med kendetegnet stød overfor en ny enstavelsesform uden dette kendetegn (men evt. med en forlængelse, fx. hun': hun'), så fik vi her omvendt ikke-stød: stød til betegnelse af den samme morfologiske modsætning, fx. kat (singularis): kat'; hop (subst.): hop' (verb.); tak (subst.): tak' (verb.).

Således betragtet er dette vestjyske stød af ganske samme art som det nystød vi har betragtet på andre felter.

De eksempler Skautrup giver på dette »nystød« ved oprindelige sammensætnings overgang til simple ord, slutter sig til dem jeg har anført side 108. Det er her ikke noget specielt vestjysk fænomen vi har at gøre med, og forholdet ligger her noget anderledes end ved de simple ord. Når ¹Bred¹kæ^r bliver til brek^ʹja må det skyldes anden stavelses lydlig svækkelse alene; her har vi jo kun enkelt klusil, som skulde kunne forlænges. Skautrup forklarer det således, at geminering ikke kunde finde sted, fordi geminater ikke eksisterede i dialekten på det tidspunkt. Det er simplere at sætte stødet som et direkte resultat af afsvækkelsen, således som det givet er i andre tilfælde. Eller et andet eksempel: glda. ¹fā¹tōkær bliver ved afsvækkelsen af andet sammensætningsled til fattæ (jf. rigssprogets fattig); men stød opstår jo, også efter Skautrups teori, ved trykafsvækkelsen. Hvordan kan vi så have fået fat^ʹə i vestjysk? Med mindre man altså vil antage en svækkelse i to tempi: 1° tryksvækkelse der forårsager geminationen og 2° yderligere tryksvækkelse der fremkalder stødet, må man regne med at geminationen og stødtilkomsten er samtidige, og så kan stødet ikke være erstatning for en konsonantlængde, men må være en direkte erstatning for anden stavelses afsvækkelse, og da denne tendens også er rigssprogets, kan vi sige at også rigssproget vilde have haft stød, hvis det som vestjysk kunde »støde« på klusiler.

Jeg synes altså ikke at disse tilfælde kan skilles fra tilfælde hvor vi ikke har klusil og får stød under tilsvarende omstændigheder. Overfor rigssprogets ¹E¹rik (behandlet som sammensætning) har vi i nogle jyske dialekter Jær^ʹæk, i andre Jær^ʹæk¹; altså i nogle dialekter er trykafsvækkelsen af andet led resulteret i konsonantforlængelse, i andre i stød.

Der er opstået særlige forhold i jysk derved at det fik en så stærk afsvækkelse af anden stavelses tryk i simple ord — derimod er trykudviklingen i sammensætninger den samme vi kender fra rigssproget. Ifølge Skautrup har vi fået stødet før apokopen af anden stavelse. Om denne antagelse er nødvendig, tør jeg ikke afgøre. Da vi jo i rigssproget nu har fået nultryk i anden stavelse af simple tostavelsesord uden at det er resulteret i erstatningsstød, ligger det nær at sætte det jyske nystød i disse

¹ Skautrup gør mig opmærksom på, at denne form kunde skyldes indflydelse fra appellativerne på -ik (ral¹lik osv., se side 64); jfr. dog side 111.

tilfælde i forbindelse med den ekstraordinært stærke afsvækkelse og apokopen i jysk. Ved denne svækkelse erstattedes det kendetegn der svandt, med et nyt i den tilbageværende del af ordet, enten et kvantitetskendetegn eller et stød. Til rigssprogets tænke svarer i nogle jyske dialekter tæŋk, i andre tæj'k, og i vestjysk tæj'k. Da stampe blev enstavelses, fik ordet stød i vestjysk, uden for dette område fik det forlængelse.

Hvorfor vestjysk gik en anden vej end de andre jyske dialekter, kan jeg ikke sige, men et mellemtrin *stamppe hjælper os næppe, da det vel måtte ligge bag alle de jyske former.

Det vestjyske stød har imidlertid fået en videre anvendelse, således at vi ikke blot har det dér hvor en følgende stavelse er blevet apokoperet eller særlig tryksvækket; men de derved skabte forhold synes at være blevet udgangsbasis for den videre fremrykning af dette stød.

Ved det gamle stød havde vi fået enstavelsesordet karakteriseret ved stød, tostavelsesordet ved stødløshed. Da nu ved stavelsetabet alle de herhenhørende ord blev enstavelses, blev modsætningen mellem stød : ikke-stød det eneste, eller i hvert fald et vigtigt, skelnemærke, og fuldt tilstrækkeligt. Dette gjaldt jo imidlertid ikke de tilfælde hvor enstavelsesordet manglede stød, fordi det manglede basis for det (da stødet opkom). Her vilde fremkomme talrige tilfælde af sammenfald¹ (mellem forskellige bøjningsformer, mellem subst. og verber, mellem ordet som simplex og som første led af sammensætninger osv.), og der må have været et stærkt behov for en erstatning for de svundne ordkendetegn. Midlerne var, som vi har set, erstatningsforlængelse eller nystød.

De tilfælde som det her drejer sig om, er ord på p, t, k og forbindelserne med nasal eller likvid + p, t, k. Disse forbindelser var ikke modtagelige for stød ved det oprindelige støds fremkomst, og her var der derfor mulighed for — da stødhindringerne ikke længere var tilstede — at udnytte modsætningen stød : ikke-stød på den modsatte måde af den sædvanlige. Da stødløshed i disse tilfælde var karakteristikum for enstavelsesordet, blev stødet gjort til kendetegn for tostavelsesordet, og ikke blot i de tilfælde hvor det apokoperedes. Vi fik altså ikke blot:

¹ Og ved ordene på p, t, k er uden for vestjysk de oprindelige én- og tostavelsesord i reglen faldet sammen i een form i jysk.

hop (subst.): hop' (verb.), birk (singularis): bir'k (plur.), bæk (sing.): bæ'n'k (plur.), men også káp (= køp): káp'ær osv. (se eks. ovenfor side 131), medens det stød der opstod i oprindelige tostavelsesord, blev et fast kendetegn der fulgte dem i bøjningsformerne: bjæ'p'k: bjæ'p'ker; hyt': hyt'ter; kjer'k: kjer'ker.

Man vilde så vel tro, at de områder der i enstavelsesord på nasal eller likvid + p, t, k mangler stød, vilde falde sammen med de områder der får stød i apokoperede tostavelsesord af denne struktur, men det gør de ikke. Det er normalt hele Jylland der mangler stød ved de nævnte enstavelsesord (og udenfor Jylland bl. a. Brenderup-målet), men kun det af Skautrup afgrænsede område der får nystødet. Der må derfor være en sammenhæng mellem disse tilfælde og stødet på p, t, k, hvordan den så er at forklare. Mærkeligt er det, at disse forbindelser er de samme i hvilke vi i rigssproget ofte mister stødet foran flertalsendelsen -r (klin't: kliner; skan'k: skanker osv., se side 44), altså det omvendte forhold af det vestjyske.

Sammenfattende kan om det yngre vestjyske stød i Skautrups behandling siges følgende.

Der må skelnes mellem udviklingen ved oprindelige sammensætninger og simple ord. Udviklingen ved den første ordgruppe er fællesdansk. Det der har fået Skautrup til at medtage den, er at vestjysk har stødbasis i tilfælde hvor de øvrige mål ikke har det, således at udviklingen sætter sig flere spor i vestjysk. Forklæde > for'kle, skindkjole > skin'kel er af ganske samme art som Jær'æk og det almindelige provinsjyske lør'dag og de tilfælde jeg ovenfor (side 108) har nævnt fra rigssprog.

Det er ved behandlingen af de simple tostavelsesord at vestjysk indtager en særstilling, idet det anvender stødet til at angive svind af følgende tryk eller stavelse, medens det øvrige Jylland anvender erstatningsforlængelser, hvis det overhovedet giver udtryk for tabet. Som på så mange andre punkter har vestjyderne her sprogligt indtaget en særstilling ved at kunne »støde« i tilfælde hvor de fleste andre danske ikke kunde det (på p, t, k), og hvor de andre jyder ikke kunde det, men fx. rigssproget ingen vanskelighed føler udenfor r-forbindelserne (nemlig ved likvid, nasal + p, t, k); og dette er blevet udnyttet i fonologisk øjemed. Stødet opkomst i disse tilfælde — derom er Skautrup og jeg jo enige — skyldes den følgende stavelses trykmæssige forfald og evt. tab,

og derved stiller fænomenet sig ind i den række af nystød vi har undersøgt. Men en nærmere forklaring af stødets opståen behøver efter min mening ikke at være rent fonetisk, ligesålidt som erstatningsforlængelsen der konkurrerer med den. Sproget er jo et system, og en forskydning i det på eet punkt må ofte fremkalde en forskydning på andre punkter eller en omgruppering. Et så vigtigt skel som det mellem én- og tostavellesord kunde systemet vanskeligt undvære; stod de gamle kendemærker i fare for at udviskes, måtte der melde sig en trang til at skaffe nye til veje, og det er ganske sikkert det der er sket: en spontan udvikling af et nystød ved apokope har formodentlig givet vestjysken et middel i hænde til anvendelse også i andre tilfælde hvor den samme modsætning stødløshed:stød kunde bruges modsat den almindelige fordeling, og til videreførelse til alle oprindelige eller bevarede tostavellesord med denne lydkonstellation og deres afledninger og sammensætninger. Vi fik således stød i flit'lig, vit'lig, stik'ken, stak'ket, skidt'ing, stik'kelsbær, skik'kelig, skik'kelse, let'telig, let'telse. Da modsætningen stødløshed:stød herved er indført i en gruppe ord hvor denne modsætning hidtil ikke har været udnyttet, får denne innovation ingen konsekvenser for den almindelige anvendelse af modsætningen stød:ikke-stød; omvæltningen udspilles indenfor snævre grænser. Den får heller ingen betydning for homonymerne blandt de oprindelige tostavellesord: de får jo nu begge stød. Der kan spores tendenser til at undertrykke stødet ved substantivet og reservere det for et homonymt verbum, hvad der minder om forholdene ved præfixordene i rigssprog. Darum har fx. skywt (= subst. skifte): skyw'ter, men skyw't (verb. skifte), men eksemplerne er få.

Slutning.

Vi er gået ud fra at stødet er et til stavelsen knyttet kendetegn hvorved ordet henføres til en bestemt ordgruppe. Stødet optræder som modstykke til fænomenet ikke-stød når samme betingelser foreligger (»basis«), medens vi ikke kan konstatere et sådant modsætningsforhold hvor stødbasis mangler ved ikke-stød. En af de fælles betingelser er, hvis vi regner med to trykgrader — og det er tilstrækkeligt til vort formål —, stærktryk på stavelsen.

Hvis vi nu vil søge at finde ud af hvilken slags kendetegn stødet er, så er det klart at det ikke kan være signal for ordbegyndelse, da denne (bortset fra særlige ordtyper og de forskydninger der finder sted i ordforbindelsen, sætningen) normalt er forbundet med stærktryk. Derimod synes det muligt at opfatte stødet som et grænsesignal der angiver ordafslutning: det angiver at med vedkommende stavelse slutter ordet; men signalet »virker« altså kun når stavelsen har stødbasis, først og fremmest stærktryk. Det kan også udtrykkes således: en trykstærk stavelse der har stød, er ordets slutstavelse. Ikke-stødet på en trykstærk stavelse (med basis) angiver derimod at stavelsen ikke danner ordets slutning. Ikke-stødet kan derfor, på tilsvarende måde, opfattes som et indledende signal der siger: denne stavelse er ikke den (første og) sidste, der følger flere efter. Det bliver ikke et grænse-signal der angiver ordgrænse fortil, men et signal der straks ved ordets begyndelse aviserer om det ords struktur der er under artikulation.

Derved bliver begge disse signaler tegn for bestemte ordtyper, som vi har set i det foregående. Enstavelses ordtypen får stød som kendetegn; i tostavelsesordet får den første (trykstærke) stavelse ikke-stød som et forvarsel om at der følger en stavelse til. I den almindelige kompositionstype af to enstavelsesord får det første ord (skønt leddet trykmæssigt er overlegent over det følgende) ikke-stød som tegn på at vi ikke endnu har ordafslutning, medens det andet ord i sammensætningen bevarer stødet for at vise størrelsens afslutning. Når denne funktion af stød: ikke-stød ikke er gennemført i alle tilfælde, skyldes det at den kan krydses af andre tendenser. Der vil næsten altid ved kortlægningen af sproglige systemer kunne træffes områder hvor tendenser der på andre områder virker uafhængige af eller i god samklang med hinanden, kommer til at støde sammen og skabe nogen forvirring i billedet. Således også her ved sammensætninger. Det normale kendetegn for sammensætningens første led, ikke-stødet, får i visse tilfælde ikke indpas: har leddet form som en genitiv, bevares ofte stødet som en udstråling af tendensen hos bøjningsformer til at bevare stødet ved yderligere bøjning eller indgåen i mere komplekse dannelser — en tendens der sikkert på sit egentlige felt spiller en vigtig rolle, men her altså nærmest laver ulykke. Endvidere kommer indledningssignalet ikke-stød

heller ikke frem hvor ordidentiteten (især på baggrund af manglende tradition) kunde komme i fare.

Hvor vi har en sammensætning af et énstavelsesord + et tostavelsesord svigter det sidste kendetegn, stødet som slutsignal. Hvis stødet skulde anvendes her, vilde der komme en uoverensstemmelse ind i dets signalvirksomhed: det vilde nok angive sammensætningens slutord, men ikke, som ellers, at ordet slutter med stødstavelsen. Dette modsætningsforhold har sproget dog i visse tilfælde sat sig ud over, og det har kunnet gøres uden at der er sket nogen skade, fordi de to områder, det simple ord og det komplexe, jo også ved andre midler er holdt så tydeligt ud fra hinanden at de to stødfunktioner ikke kolliderer. Et eksempel herpå har vi i den omtalte »stødtilkomst« i tostavelses andetled i forskellige dialekter: *stu(e)piʔge* osv. Her er princippet som vi i rigssprog kun har ved énstavelses sidsteled, altså gennemført i alle tilfælde. I rigssproget har vi det samme i verbale sammensætninger med småord: *tage inʔd: indtaʔge*, altså ikke-stød + stød til at betegne begyndelsen, henholdsvis afslutningen, af den komplexe størrelse.

Stødets funktion som slutsignal har vi også i præfixordene. Når ordene kun har én trykstærk stavelse og denne er den sidste, får stavelsen stød. Dette betyder ikke noget brud med stødets funktion i énstavelsesordene. I begge tilfælde er stødet signal for ordafslutning, men da der i sidste tilfælde kun er én stavelse, bliver det derved samtidig tegn på begyndelse og slutning. Stødet som slutsignal forbinder altså tilfælde som: *gáʔ: beʔgáʔ: ʔindʔgáʔ*. Og her ved præfixordene iagtager vi samme udvikling som ved sammensætningerne: stødet som slutsignal udstrækker sin virksomhed til tostavelsesordene som ordslutning: *beʔgraʔve, uʔmuʔlig* osv.

Stød som slutsignal har vi endvidere i fremmedord. De lånes i reglen med bibeholdelse af deres hjemlige tryk, og behandles m. h. t. stød: ikke-stød efter trykkets plads. Er hovedtrykket på sidste led, kommer stødet til for at angive ordafslutning, er hovedtrykket på næstsidste stavelse, får denne ikke-stød. Er hovedtrykket på tredje sidste stavelse, får vi særlige forhold, fordi trestavelsesordene i dansk ikke udgør nogen fælles type.

I denne forbindelse er det fristende at opponere mod den bl. a. af Axel Kock givne forklaring af akcent 1 og stødet i så mange

fremmedord. For en historisk betragtning må det også virke påfaldende at stødet og akcent 1 tilsyneladende befinder sig så godt hjemme i fremmedordene, og man har søgt at forklare det ved at hævde at disse akcentuationer var dem der mest lignede akcentuationerne i de sprog hvorfra ordene lånes. Nu gælder dette i hvert fald ikke stødet, og desuden er den slags akcenter ellers normalt det der sidst og vanskeligst tilegnes i, og vel derfor også lånes fra, et fremmed sprog, ligesom det også er vanskeligt at aflægge sin medfødte akcent (jf. Verner. 85). Det er sandsynligere at antage at fremmedordene bragtes ind under de hjemlige accentforhold der prægede ord af tilsvarende type. Nu var, som sagt, i nordisk (og germansk i det hele taget) stærktrykket signal til ordbegyndelse; det er derfor forståeligt at fremmedordene behandlede analogt med hjemlige ord med ligeså mange stavelser som de fremmede havde efter stærktrykkets plads: var dette på sidste stavelse, behandling som enstavelsesord; var det på næstsidste, behandling som tostavellesord, osv. Det er ikke vanskeligt at se hvordan stødet har udviklet denne funktion som slutsignal. Udgangspunktet er funktionen i de simple ord. Disse falder, som vi så, i to hovedgrupper: énstavelsesordene, der er kendetegnede ved stød, og tostavellesordene, som kendetegnes ved ikke-stød. Alle de nævnte funktioner af dette modsætningspar udgår fra dette centralfelt inden for ordforrådet. Hvordan og hvorfor vi har fået en sådan modsætning inden for de simple ord, er et spørgsmål vi ikke skal beskæftige os med. Her er et område hvor fordelingen fra gammel tid ligger fast, medens stødet og ikke-stød på så mange andre punkter ses i kamp om herredømmet.

Opkomst af stød har vi betragtet under navnet nystød, og erfaringerne m. h. t. de betingelser hvorunder stød så at sige bliver til af sig selv, kan formentlig komme os til gode når vi vil undersøge hvorledes stødet (og dets sidestykke, evt. forgænger: akcent 1) er opstået på enstavelsesordene. Det kan se ud som vi i nystødet har den kraft stadig virkende som skabte det stød der karakteriserer vore énstavelsesord. Medens stødet som signal baserer sig på den derved skabte tilstand, kan nystødet repræsentere den oprindelige naturkraft i sproget der virker rent mekanisk og ikke endnu bøjer sig ind under noget system.

Under dette synspunkt må man vel betragte nystødet, fx. i

til'ed (= til det), *son'dag*, vestjysk *hop'* (= hoppe). Her er stødet jo ikke slutsignal. Vi har betragtet det som et erstatningsfænomen for det eller de kendetegn der svandt i det følgende led, og det kan tolkes som et udslag af en almindelig tendens til at bevare, henholdsvis erstatte, dannelsernes kendetegn¹, i hvert fald i en overgangstid. Det er en funktion, hvis det kan kaldes således, af en anden art end stødets almindelige, men også i dette tilfælde kommer stødet til at karakterisere bestemte ordtyper. Det er næppe tilfældigt at nystødet i rigssprog ikke har vundet videre terræn, og at det i vestjysk har måttet underlægge sig de områder hvorfra stødet hidtil af fonetiske grunde var udelukket, for at kunne gøre sig systematisk gældende. —

Når begrebet slutningssignal i praksis ikke er så let at arbejde med som man kunde tro, skyldes det vanskeligheden ved i visse tilfælde at drage skellet mellem én og to stavelser. Vi har haft med dette problem at gøre ved ordene på konsonant + en, el, er, og set hvorledes ordene efter stødbehandlingen delte sig i to grupper, den ene med behandling som énstavelsesord, den anden behandlet som tostavelsesord, uden at vi var i stand til rent fonetisk at drage et tilsvarende skel. Nu er det nok temmelig givet at en finere fonetisk undersøgelse vil være i stand til at vise at der er andet end stødet der adskiller *bry'der* (præsens) fra *bryder* (subst.), *MoPler* (propr.) fra *møller* (appellativ), men for den almindelige sprogbevidsthed er stødet den eneste forskel. Som gennemgående træk kan anføres at en bøjningsendelse lettere synes at slutte sig til et ord uden at forøge stavelsetallet, end en afledningsendelse af samme form.

Det er for at undgå de hermed sammenhørende fonetiske spørgsmål, som falder uden for denne afhandlings rammer og vilde kræve eksperimentalfonetiske undersøgelser som forfatteren er ukyndig i, at der i afhandlingen selv ikke opereres med funktionen slutsignal, men det som denne viser: ordtypen.

Det har været en hovedtesis at funktionen af stødet og dets modsætning, ikke-stød, i alle tilfælde er den at karakterisere ordenheden (dette begreb taget i vid forstand) med hensyn til struktur. I tilfælde som *træ'et* : *træet* har vi ikke stødet i en ordadskillende funktion som den vi har ved indsætning af et yderligere fonem i et ord. Stødet og ikke-stødet fortæller os derimod

¹ Jfr. min artikel i *Travaux du Cercle linguistique de Copenhague I* (i trykken).

hvilke to slags ordtyper vi har for os, og får således betydning for den rette opfattelse af ordet og dets indhold uden at have direkte henblik på ordets betydningsside. I *træ'tet*: *træ'tet* er det ved modsætningen *stød*:*ikke-stød* ikke de to ords forskellige betydning der udpeges, men derimod de to forskellige ordtyper: en bøjningsform af enstavelsesord der ikke i dette enkelte tilfældige ord, men i alle tilfælde er karakteriseret ved *stød*, og en afledningsform af enstavelsesord der ligeledes gennemgående er kendetegnet ved *stødløshed*.

Anm. Ej heller trykket har ordadskillende betydning. I ord som *'for'sla'g*:*for'sla'g* og de iøvrigt ganske få ord der anføres i fremstillingerne, tjener trykket ikke til at differentiere ordene, men det henfører dem til forskellige ordtyper (i eksemplet: kompositum contra præfix-ord). Trykfordelingen er karakteristisk for de forskellige ordgrupper, og først sekundært, ved at der tilfældigvis i to forskellige grupper forekommer dannelser der består af den samme fonemrække, får trykket skin af at være ordadskillende.

Det fremgår formentlig heraf og af hele den foregående fremstilling at *stødet*s funktion er meget mere omfattende og betydningsfuld end den man hidtil har tildelt det. *Stødet* og dets modsætning *ikke-stød* trækker tydelige tråde gennem hele det danske ordsystem, og herved får *stødet* en betydning der må være stor, skønt vanskelig at erkende i sit fulde omfang. Derved ikke blot sikres den rette opfattelse af ordene, men tanken føres på forhånd hen til bestemte ordkategorier, og er således forberedt og fremskyndet i sin virksomhed. *Stød*:*ikke-stød* betyder en sikring og fremskyndelse af opfattelsen af det sagte, i hvilken grad er det umuligt at sige; også på dette punkt må eksperimentale undersøgelser afventes. Indtil da har man kun sin private fornemmelse at gå efter. *Stødet* kan undværes, og forståelse dog være mulig; også på det sproglige område er det forbavsende hvor lidt man i nødsfald kan nøjes med. *Stødet* hører hjemme i sproget når det er fuldkomment, når det spilles som et andet instrument med udnyttelse af alle sine toner, men da spiller det også en vigtig rolle. Systematisk betydningsfulde sproglige kriterier kan udelades, når situationen træder hjælpende til, eller når den hørende til gengæld anstrenger hjernen mere end sædvanligt, men kriterierne bliver ikke mindre vigtige af den grund. Det må være dette undværlighedsmoment der har fået forskellige

til at undervurdere betydningen af akcenter. Ekblom skriver (Skrifter, utg. af K. Hum. Vetenskapssamfundet. XXVI. 62): »Für die Verständlichkeit der Sprache spielen Akzentarten . . . kaum eine Rolle«. Martinet er forsigtigere: »on ne peut dire cependant que l'opposition Stød / non Stød soit d'un rendement fonctionnel vrai considérable« (Bulletin. XXXV. 53).

Overfor disse udtalelser kan stilles Verners (i et brev til Hoffory 1873. Afh. og Breve. 199): »jeg (er) nu inde i det danske sprogs fineste enkeltheder. Jeg tager ikke i betænkning at erklære det danske sprog for et af de finest byggede sprog i Evropa« — og med denne compliment til vort modersmål kan det være passende at slutte.

Ordregister.

Å.

å- 78 (bis).
Aabak 98.
åben 32.
åbenbar 66. 90.
åbenbare 90.
åbenbarelse 90.
åbenbaring 90. 127.
åbenbarlig 90.
åbenmundet 129.
Aabenraa 100.
ådsel 34.
Aagaard 98.
Aage 95.
ågerkarl 106.
Aagerup 102. 114.
åh 28. 30.
Aakjær 98.
ål 28.
Aalbæk 113.
ånd 26. (flt.) 45.
ånde, en. 26.
åndfuld 84.
åndfuldhed 91.
angest, svensk sb. 58.
år (*arsens*) 55.
årelade 88.
århundrede 119.
arstal 76. 77.

A.

-abel, adj.-suff. 67.
abild 18. 105. 108 (bis).
aborre 108 (bis). 114.
Abraham 96. 98. 106.
Abrahamsen 98.
accent 104.
ad 27. 37.
ad-, præf. 124.
-ade, sb.-suff. 67.
adel 57 (bis).
adelig 57.
adle 57.

adlyde 86.
Adolf 96.
adskille 86.
adskillig 91. 128.
adspørge 124.
adverbium 105.
af 27.
afbilde 126.
afbilding 126.
afbillede 88.
afbryde 86.
afdeling 126.
afdrage 123.
af(e), adv. (*a*) 30.
affældig 91.
affærdige 86.
afgrode 123. 124.
afgud 84.
afgøre 125.
afholde 86.
afholdende 86.
afholdenhed 86.
afhængig 91.
afrejse, en. 87.
afrejse, v. 87.
afsejle 126.
afsejling 126.
afsides 88. 92.
afstemme 124.
aftage 122 (bis). 123. 124.
 125. 127.
aftale, en. 87.
aftale, v. 87.
aftensæde 81.
-age, sb.-suff. 68.
ager (flt.) 48.
ager- 79.
Agerbech 99.
agerkål 106.
agern 35.
agio 105.
Agnete 95. 109.
-agtig, adj.-suff. 22. 66
 (bis). 119.
agtværdig 92.

ah 30.
ahorn 18. 105. 108.
aimabel 67.
ajle 21.
akvariefisk 76.
-al, suff. 67.
Albert 95.
albu 108.
Albæk 113.
Alber 95.
alder (flt.) 48.
alder- 79.
Aleksander 95.
alen 20. 32.
Alexandria 102.
alj (flt.) 44.
Alfred 111.
-alia, sb.-suff. 68.
alibi 105.
alk se *allik(e)*.
Alkjær 101.
alkohol 62.
alkoholisk 62.
Aller 97.
allerbedst 80.
alligevel 109.
allik(e) 64 (passim).
Allinge 66.
almindelig 93.
alp (flt.) 44.
Als 100.
alsidig 91. 129.
Alslev 101.
alstyrende 89.
alt, sb. (flt.) 47.
alter 20. 32.
altvædende 88.
alvidende 89. 128.
alvor 18. 93 (bis).
alvortlig 93.
a-lyd 78.
amans, lat. part. 105.
amare, lat. inf. 104.
amaturus, lat. part. 104.
amavi, lat. perf. 105.

- Amberg* 98.
ambolt 105.
amen 34 (bis).
amt (flt.) 44.
an 37.
an-, præf. 124.
anden 20. 33.
anderledes 92.
Anders 95. 111.
Andersen 112.
Andrea 96.
Andreas 96. 97.
Andre(ajsen) 97.
Andres 96.
andrik 64.
Andrup 113.
Ane 95.
ane, v. (præs.) 52.
anekdote 62.
anekdotisk 62.
-aner, sb.-suff. 67.
Angel 60.
angelsk 60.
angerrig 17.
ang(est) 58.
Anholt 100.
Anker, efternavn. 32. 34.
 97.
anker 20. 32.
anklage, v. 123.
anledning 126.
Anna 95.
annamme 127.
anskue 86.
anskuelig 86.
anskuelse 86.
anstændig 91.
ansøgning 124.
antage 124.
anvende 93.
anvendelig 93.
von Aphelen 97.
apostel 33.
apriori 62.
apriorisk 62.
ar, et. 37.
-ar, propr.-endelse. 95.
arbejd(e), et. 57.
arbejde, v. 57.
arbejdsloshed 91.
arbejdsloshedsperiode 85.
Argentina 58.
Argentiner 58.
arild 18.
Aristoteles 63. 105.
aristotelisk 63.
-arius, sb.-suff. 68.
ark, et. 132.
Arkangelsk 100.
armé 104.
Arndt 103.
Arne 95.
Arnold 96.
aroma 62.
aromatisk 62.
arrestere 127.
arret, adj. 116.
ar(ri)g 17.
ars, lat. sb. 103.
art 39.
arvtager 90.
as, en. (flt.) 45.
asie 68. 105.
aspar(ge)s 65.
atelier 104.
Athen 100.
Atlant(havet) 100.
atten 134.
aureum, lat. adj.-form. 105.
avind 18. 19. 105. 108.
azur 105.
- B.**
- bådsmand* 76. 77.
bad 26. 37.
Baden 97. 100.
bagbinde 86. 124.
bagdel 73.
bage(r)st 49.
baglader 87.
bagrede 81.
bagtale, v. 86.
Bahnsen 98.
Bahnson 98.
bal, en. (flt.) 45.
balbere 127.
Balle 97.
-balle, navneendelse. 114.
Ballerup 102. 114.
ballon 103.
balsam 62.
balsamisk 62.
balstygriq 91.
baltorn, jy. 109.
banebrydende 88.
Bang 97.
Bangsted 99.
bank (flt.) 44.
bankier 104.
barbenet 92.
barbere 123.
Barcelona 100.
Bardenfleth 99.
Barfod 98.
barn 29. (bornene) 105.
Barnabas 105.
barnagtig 66.
barnebarn 76.
barnsben 76.
Barr 37.
barsel 20. 34.
barselstue 34.
barsk 60.
baryton 105.
base 61.
basisk 61.
basseralle 22. 110.
bassin 104.
Bayern 35.
be-, præf. 69. 121.
bed, et. 37.
bede, v. (inf.) 53. (præs.) 52. (præt.) 26. (part.) 50.
bedrage 69.
bedragelig 69.
bedrager 69.
bedragerisk 69.
befalde 125.
befale 125 (bis). 126 (pas-sim).
bejaling 126.
beg- 78.
begå 69. 140.
begrave 140.
begynde 125. 126 (bis).
begyndelse 126.
begære 68. 126.
begæring 126.
behage 126.
behagelig 126. 127 (bis).
behandsket 70.
beholde 69.
behov 38. 69.
Behrendt 97.
Behrens 97.
behændig 70.
bejlegilde 82.
Belgien 102.
Belgrad 100 f.
bellis 65.
Ben(dt) 94. 97.
Bendtsen 97.
benet 23.
bengel 20.
Benjamin 105.
Bennike 64.
berøje 86.
Berlin 58.
Berliner 58.
Bernhard(t) 96. 111. 112.
beskrivelse 126.

- beskægget* 70.
beskænket 126.
bestandig 127 (passim).
bestjalen 128.
besvine 125.
besynderlig(en) 70. 126. 127.
betage 122 (bis). 129. (præt. pl. *-tøge*) 72.
betimelig 70.
betyde 126.
betydning 126.
beundringsværdig 92.
bi- (sb.). 78.
bi-, præf. 124.
bibel 20.
bid 26. 37. 44.
bide (dial.) 54. (præs.) 29. (imper.) 26.
bidrage 86.
bifalde 86.
bikube 82.
Bilbao 100.
-bildning 88.
Bille 26.
billedbog 73.
billeddannende 129.
(-)billede 15 (passim). 88.
bimmelim 37.
bimpel 20.
bims 47.
bindehose 81.
Binderup 102.
bindsel 35.
birk, en. 137.
bitte, adj. 115.
bjerg 114.
Bjerre 26.
Bjerringbro 100.
bjælke 133. 137.
bjælkehyld 133.
Bjært 100.
blå(-), adj. 78. 79. (ntr.) 43. (komp. & sup.) 48.
blastribel 92.
blad 37.
bladformig 91.
bleg- 78.
blegn (flt.) 45.
blegnæbbet 92.
blikkenslager 90.
blomkål 28. 75.
blomsterhave 73.
bløster 20.
bly- 78.
b-lyd 78.
blyholdig 91.
blæse (præs.) 52.
Bo 97.
bo, v. (part.) 51.
bo- 78.
bod »bøde«. (flt.) 45, 46.
Bodelsen 98.
Bodil 96.
Boesen 97.
bogbinder 90. 130.
Bogense 101.
bogføre 88.
boghandler 89.
bogholderi 67.
bogholderimæssig 67.
brink (flt.) 44.
bogstavelig 93.
Bohn 97.
bolsje 105.
bolster 20. (flt.) 48.
bommert 20. 35.
bonbon (flt.) 104.
bonde 61. (flt.) 47, 116.
bondefanger 89.
Bondesen 98.
bondsk 61. 68.
bon(ni)s, dial. 65 (bis).
Borchsenius 97.
bordben 73.
Bordeaux 58.
Bordeauxer 58.
bordplade 93.
-borg, stedn.-endelse. 37. 113. 114.
borger 32.
borgmester 119.
Bornholm 59.
Bornholmer 59.
bort, en. (flt.) 44.
bortdrage 86.
bortblive 86.
bortværende 86.
bortløben 86.
bortrejse, en. 87.
bortrejse, v. 87.
Borup 113.
Boserup 102.
botik, mnt. 64.
bourgeois 104.
bowle 21.
braknæse 82.
braknæset 92.
Bramsen 98.
brandert 35.
brandhage 81 (bis).
brandmand 81.
brandmørk 80.
brase (præs.) 53.
brasen 20.
bravade 67.
bred, en. 36.
bred, adj. 56.
Bredahl 99.
bredbladet 130.
bredde 56.
Bredkær 135.
bredskuldret 92.
Bregendahl 99.
brems(e) 46.
Brendeballe 114.
brev 38.
bringe, v. (præs. (pass.)) 52, 53 (bis).
brink (flt.) 44.
brissel 20.
bro (broer(ne)) 30, 45, 55.
bro- 78.
brod, en. 36. 134.
bro(de)r 20 (bis). 30. 33. 54. 95.
broder 68.
brodersen 82 (bis).
Broholm 99.
Brown 106.
brud, et. 37.
brudgom 105.
bruse, v. (præs.) 52, 53.
bryde, v. 69. (præs.) 142.
bryder 142.
bryggers 108.
bryllup 18. 19.
Brünnich 64.
brøm(me) 46.
brænde, v. 60. (præs.) 52.
brændeoble 82.
brænder 35.
brændert 35.
brændeable 82.
brændsel 20. 60.
brødføde, v. 124.
Brønderslev 101.
Brøndum 26.
Brorup 113.
bud 37. (best. f.) 116.
Budde 97.
buddike 64.
Buddinge 101.
budk, gl'da. 64.
bukkel 20.
Bull 97.
bummelum 28.
bundfælde 88.
bundt (flt.) 44.
bunduartig 80.
Buntzen 98.
burde (præs.) 37.
Burns 106.
by (flt.) 45.

by- 78.
-by, stedn.-endelse. 113.
byde (præs.) 36. (imper. flt.) 52.
bygende 83.
bygning 66.
byld (flt.) 45.
Biilow 98.
byllt (flt.) 44, 47.
bynt, dial. 132.
bysbarn 76. 77.
Byskov 99.
byskriver 89.
bæger 20 (bis). 32.
-bæk, stedn.-endelse. 113.
bækken 20.
bældeunge, dial. 81.
bælg 114.
bælg(e)wante 81.
bælt (flt.) 44, 47.
bælle, et. 133.
bælojet 92.
bændel 20.
bænk 132. 137.
bænkevælling 81.
bær 37. (*bærrene*) 55, 116.
bære (præs.) 52.
bæver 20. (flt.) 48.
boddel 20. 33.
bode, en. 46; jf. *bod*.
bo(d)ker 20. 32. 59. (flt.) 48, 57.
bodkre 57.
boffel 20.
bojle 21.
-bol, stedn.-endelse. 113.
bøn 41. (flt.) 45.
bøndergårde, pl. 79.
bønderkarle, pl. 76.
bønhere 124 (bis).
bøn(n)is, dial. 65 (bis).
bør- 80.
børs- 77.
børstenbinder 90.

C.

Calais 104.
Callesen 98.
Callisen(s-vej) 112.
can. jur., mag., med., pharm. osv., fork. 103.
Carlo 95.
Catilina 62.
catilinarisk 62.
Cato 104.
centrisk 62.
centrum 62.

chatol 103.
Chaucer 106.
chaussé 104.
chefskjtle 74.
Claus 97.
Clausen 97.
Co., fork. 103.
conisk 62.
conus 62.
cornu, lat. sb. 105.
Cramer 97.

D.

ð 36.
-d, sb.-suff. 56.
då 75.
dådyr 75.
dåhind 75.
dåhjort 75.
dag (sg.: pl.) 30.
dagdriver 90.
daglejer 89.
dagligdags 84.
dagstlys 76.
dale (præs.) 52, 53.
daler 21.
Dalgaard 101.
Dalila 105.
Dalsgaard 101.
Dam 97.
Damgaard 101.
damp 58.
dampe 133.
dampere 58.
Damsgaard 101.
Daniel 96.
Danner 34.
dansk 58. 68.
dansker 58.
Danzig 100.
datter (flt.) 134.
davre 21.
davregryde 81.
daværende 88.
de, pron. (dial.) 28. (*dem*) 37.
-de, sb.-suff. 56.
Defoe 106.
dej 30.
dej- 78.
-deles, adv.-endelse. 92. 119.
den (enklitisk 'en) 115, 117.
dependere 127.
del (enklitisk 'et) 115, 117, 142.
Deuntzer 97.
diabol(i)sk 63.
Didrik, di(d)r(i)k 64. 111.
die, v. 53.
diegivende 88.
dig, pron. se *du*, pron.
dildslægt 74.
dimmelim 28.
diner 104.
dis »gudinde«. (flt.) 45.
discipel 33.
distrait 104.
djævel 21. 33 (bis). 60.
djævelsk 60.
do, lat. vb. 103.
dobbeltgænger 90.
dobbeltsidet 84.
dobbeltlo 84.
dog 37.
dom 58.
-dom, sb.-suff. 66.
domfælde 88.
dominus, lat. sb. 105.
dommer 58.
Don, flodnavn. 100.
Donau 100.
donnert 35.
donnik, dial. 64.
dorgfiskeri 74.
dorsk 60.
doven 33.
Dover 100.
drage, v. 69. (præs.) 52.
dram (flt.) 45.
drama 62. (flt.) 44.
dramatisk 62.
dreje 54.
drejer 59.
drenget 22.
drev 38. (best. f.) 35.
drevschønde 81.
Dreyer 59. 97.
drikfældig 66.
drikke, v. 39. 134.
dril, et. 56.
drive, v. 60.
driver 35. 60.
drivert 35. 60.
droy 37.
Drogden 100.
dronning 18.
dronnis, dial. 65.
druetformig 129.
drukken 134.
-drup, navneendelse. 99. 113.
drojde 56.
drommetyder 89.

drone 60.
dronnert 60.
dronnik, dial. 64.
du, pron. 28. (*dig*) 30, 38.
du(e), v. (inf.) 53, 93.
duelig 93.
dug(g) 134.
dukke, v. 131 (bis).
dumhed (flt.) 67.
dumrian (flt.) 68.
dunhaget 129.
dunkel 48. 49.
dunkelåret 17.
dunst (flt.) 44.
dur(i)k 64 (bis).
dybde 56.
dybgaende, adj. 88.
dyd (flt.) 45.
dydsiret 89.
dykke 131.
dyingvad 80.
dyr, et. 61.
dyrisk 61.
dæmme 54.
dæmon 62.
dæmonisk 62.
dø (part.) 51.
dod, en. (*dødsens*) 55.
dodbider 90.
dodbringende 88.
dødsår 76.
dødsdomme 88.
døl (flt.) 47.
-domme 66.

E.

ed (flt.) 45.
edder 57.
edderfin 22. 80.
eddike 64.
Edel 95.
eder, pron. se *I*.
edret 57.
Edvard 96. 111.
efterfølge 86.
efterfølger 86.
eftergive 86.
eftergiveligt 86.
eftergivelse 86.
eftergiven 86.
eftergranske 86.
efterligne 87.
efterligning (*I* & *II*) 87.
eftermæle 83.
eftersanke 86.
eftersidder 87.
efterstunde 86.

eftertrave 86.
Egede 15. 101.
egen 20. 33. 57. 81.
egenhændig 91.
egentlig 57. 81.
egern 35.
egetræ 84.
Ehlers 35.
Eigil 96.
Eiler 95.
Eivind 96.
ej 38.
eje, v. 54. (præs.) 52 (bis).
ejsdom 66.
eksaminator 62.
eksaminatorisk 62.
Elben 100.
elegi 62.
elegisk 62.
Elias 96.
-elig, adj.-suff. 70. 71. 93
 (passim).
Elise 95.
Ellen 32. 95.
ellers 35.
elleve 15 (bis).
Elliot 106.
-else, sb.-suff. 60. 66.
Emanuel 96.
Emil 95.
Emilie 96.
en, num. 58.
-en, propr.-endelse. 95.
-en, best.-endelse. 117.
-en, part.-endelse. 89.
enårig 129.
-ende, sb.-suff. 66.
-ende, (num.-) suff. 58. 59.
-ende, part.-endelse. 88 f.
endeskiive 81.
endevende 88.
ener 58.
enevælde 92.
enevældig 92. 129.
enfoldig 91. 128. 129.
Engel 26. 33. 34.
engel 20. 21. 33 (bis).
Engelsen 98.
engelsk 61. 63.
Engelstoff 99.
engelsød 33.
England 58.
Engländer 58.
enhed (flt.) 67.
enhedskommando 85.
enk(e) 133.
enkel 48. 49.
enkemand 133.

ensartet 129.
-enser, sb.-suff. 67.
ensidig 91.
ensstavellesord 130.
ensstavelset 130.
enslemmig 92.
enstydig 92.
enlen 20.
entré 104.
Epirus 104.
episk 62.
epos 62.
-(e)r, (sb.-)endelse 22 (bis).
 26. 32. 90. 95.
er-, præf. 69.
-ere, vb.-endelse. 68. 123.
 127.
erfare 69.
erfaren 69.
erfaring 69.
erholde 69.
erhverve 125.
-(er)i, sb.-suff. 22. 67. 75.
 85. 104.
Erik 96. (*Jerrick*; *jø.*) 111,
 135, 137.
erindre 126.
erindring 126.
-ert, sb.-suff. 59 f.
es, lat. vb.-form. 103.
-es, sb.-suff. 65.
-(e)s, adj.- & adv.-endelse.
 92.
Esajas 96.
-eser, sb.-suff. 67.
est, lat. vb.-form. 103.
-(e), adj.-endelse. 22 (bis).
 70 (bis). 92. 93.
-et, part.-endelse. 89.
etage 68.

F.

få, v. (part.) 50.
få- 79.
fabel 57.
fabelagtig 57.
Fabricius 97.
facilis, lat. adj. 105.
fad, et. 10. 37. 131.
fadder 33. (flt.) 48.
fad(de)r 10 (bis). 30. 33. 54
 (bis). 95. ((*min*) *få'r*)
 110.
fager 48.
faqlærer 89.
falbyde 88.
fald 36.

- jalg* »gusten«. 114.
Fallada 97.
Fallesen 98.
fallisk 62.
jallos 62.
Falsen 98.
falsk 59, 68.
falskner 59.
Falster 60, 100.
falstersk 60.
fanden 33.
fandenivoldsk 60.
fange, v. 57.
fangst 57.
fangstmand 76.
fannik 64 (bis).
fant (flt.) 44.
Farao 106.
farbro(de)r 108.
fare, en. 9.
fare, v. (præs.) 52.
-farer 90.
farja(de)r 108.
farlil 37 (bis).
fars 39.
fars- 77.
fart (flt.) 44, 132.
Farum 100.
fastbinde 88.
fatte 115, 131.
fattig 109, 119, 135.
fattiggårdsagtig 91.
fatokær, glda. 135.
Fausboll 101.
Faust 103.
ejendommelig 93.
Ejnar 95.
fe- 78.
februar 105.
fed, et. 37.
fed, adj. (ntr.) 43 (bis).
Feddersen 98.
fedl 131. (best. f.) 39.
fedtegrever, pl. 81, 131.
fedtet 39, 131.
fejl (flt.) 45.
fejle (præs.) 52.
fejlslagen 89.
felt (flt.) 44.
fem 60.
femling 18.
femmer 60.
Ferdinand 96.
fersk 60.
fiber (flt.) 48.
Fibiger 97.
Fie, propr. 95, 109.
fiert 60.
figen 21, 32.
filius, lat. sb. 105.
fillik, dial. 64.
filosof 62.
filosofisk 62.
fin, en. 47.
findelt, part. 84.
finger (flt.) 48.
finger- 79.
finger 127.
fingernem 67.
fingervante 81.
finne, »finlænder«. 47, 61.
finsk 61, 68.
finfølende 88.
fippe 131.
firårig 76.
firben 73.
fire, num. 58, 60, 76.
firer 58.
firhændig 129.
firkantet 73.
Fjantærup 102.
fjed 37.
fje(de)r 79. (flt.) 48.
fjeder- 79.
fjende 61.
fjendsk 35, 61, 68.
Fjenneslev 101.
Fjerritslev 65, 101.
fjog 37.
fjollerik 64.
Fjollerup 102.
fjong 48, 61, 103.
fjongsk 61.
fjært 132.
flå (part.) 51.
flad 37.
flab 134.
flad (sup.) 49.
fladbundet 92.
flagermuslygde 85.
flaske 10.
flegma 62.
flegmatisk 62.
Fleischer 97.
Flemming 96.
Flensborg 100.
flerstavelser 130.
flerstavelset 130.
flerstemmig 92, 129.
flertydig 91.
flint (flt.) 44.
flintestensåben 85.
flirris, dial. 65.
flis (flt.) 45.
flittig 138.
flod (flt.) 45.
flonel 103.
Floren(t)s 100, 105.
flyde 54.
flynder 32.
flyndrian 68.
flytte 131.
flæsk (best. f.) 39.
flæsket 39.
fløjtespiller 89.
fnise (præs.) 52.
fod (pl.) 34, 46 (bis), 116.
fog 37.
fold (flt.) 45.
-foldig, 22, 66, 119.
folio 105 (bis).
folk (folkens) 43.
folketingsmand 85.
fond (flt.) 47.
fonnik, dial. 64.
font (flt.) 47.
for, præf. etc. 37.
for-, præf. 69.
foranderlig 126, 127.
forandre 126 (bis). (præs.) 125.
forandring 126 (bis).
forbandet 128.
forbavset 127, 128.
forbinde 121.
forbitret 134.
forbryde 69.
forbrydelse 69.
forbryder 69.
forbryder(i)sk 63, 69.
forbud 121.
forbund 121.
forbyde 121.
fordele 68.
fordærvet 128 (bis).
for(e)-, præf. 121.
forebiuba, glda. 121.
foredance 86.
foregiuæ, glda. 121.
foregogle 86.
foregoræ, glda. 121.
forehavende, et. 87.
forehæghpæ, glda. 121.
forekommende 86.
forelobig 91.
foretagende, et. 87.
foretræde, et. 87.
foretræde, v. 87.
forevige 70, 125.
forfærde 126.
forfærdelig 126.
forfører 61.
forførerisk 61.
forgældet 128.

- forgæves* 69. 127 (bis).
forgøre 122.
forherlige 70.
forhold 120. 121.
forholde 69. 120. 121.
forhøje 70.
forkert 69.
forklæde, et. 108. 137.
forkullet 126. 128.
forlade 129.
forlag 121.
forlegen 128.
forlov 69.
forlove 126.
forlovelse 126.
forlægge 121.
formedelst 69. 127 (bis).
fornem 67.
fornemme (præs.) 125.
fornoje 126.
fornøjelig 126.
fornøjelse 126.
forrest 49.
forræder(i)sk 63.
¹*forslag* 143.
forslag 143.
forsoldet 127.
forstå (præt. pl. (pass.)) 72.
forstyrret 128.
forsvar 121.
forsvare 121.
forsviret 127.
forsøge 118.
fortrin 93.
fortrintlig 93.
fortryde (præs.) 125.
fortræd 93.
fortrædelig 93.
fortælle 126. (præs.) 125.
forulempe 125.
forvarlig 128.
forvirret 127. 128.
forældre 70. 109.
fra 27.
frae, adv. (*fra*) 30.
Frankfurt 100.
Frankrig 114.
fransk 68.
frasige 86.
fraværende 86.
fred 37.
fredag 107 (bis).
Fredensborg 76.
Frederik 96.
Frederikshavn 59. 100.
Frederikshavner 59.
Frederikssund 100.
frelse, v. (præs.) 52.
fremdeles 92.
fremføre 86.
fremkomme, et. 87.
frem(m)est 49.
fremtid 91.
fremtidig 91. 129.
fremtræde, et. 87.
fri, adj. 48.
fri, v. 67.
fri- 78.
frieri 67.
frifinde 88.
Friis 97.
frikassé 104.
frimureri 119.
frivillig 129.
frivol 103.
front (flt.) 44.
fruerstue 73. 76.
frugtbringende 88.
frugtsommelig 93.
frygtelig 65.
frø, en. (flt.) 45.
frø- 79.
juldblodig 91.
juldende 88. (præs.) 125.
juldføre 124.
juldgyldig 91.
juldkommen 89.
juldmyndig 91.
juldstændig 91.
juldtallig 91.
justage 68.
ly 9.
lyge (præs.) 53.
lyldest 58.
Fyn 60. 100.
fynsk 60.
lyr (træ). 37.
fyrstendomme 66. 73.
fysik 62.
fysisk 62.
fæ 61.
fæ- 79.
fæhovede 74.
fæisk 61.
-fældig 66. 119.
fælle 108.
fælled 108 (bis). 119.
fælles 108.
fællig 108 (bis).
færd (flt.) 44. 45.
-færdig 22. 66. 92.
færdsel 60.
færing 18.
Færo(er)ne 61.
færoisk 61.
fæstning 65.
fødsel 60.
føl 27. 37. 131.
føle (præs.) 52.
følge, v. (imper.) 27. (præs. pass.) 53. (part. pass.) 53.
forsterangsskuespiller 85.
forstkommende 88.

G.

- g* 36.
gå (part.) 50. 51.
gåen 51.
gardejer 89.
gale (præs.) 52.
galgenfrist 73.
galgenjugl 76.
Galilæa 58.
Galilæer 58.
Galimatias 96.
galoppere 127.
gammel 20. 34. (*for g.;* no.) 111.
gammelagtig 66.
gammen 20.
garnvinde 83.
gartner 59.
gavl, dial. 132.
ge-, præf. 69 (bis).
gebommerlig 70.
ged 34. (flt.) 45. 46.
gedigen 69.
gedulgt 69.
geføjder 69.
gefærlig 70.
Geismar 99.
geled (flt.) 44.
gelejder 69.
gelinde 69. 70.
Gellert 103.
gelåufig 69.
gem(me), et. 46.
gemme, v. 133.
gemyse 69.
genbillede 88.
gendøber 87.
genelske 86.
generalia 68.
genere 123. 127.
genetiv 105.
genganger 87.
gengælde 86.
genklinge 86.
genmæle, et. 87.
genmæle, v. 87.
genne 133.

- gennem* 34.
gennemgranske 86.
gennemhegle 86.
gennemprygge 89.
gennemrejse, en. 87.
gennemrejse, v. 87.
gensidig 129.
genstridig 91.
Georg 96.
geråde 125.
germaner 67.
gerrig 17. 19.
gesel 69.
Geske 96.
Gethsemane 102.
gevaldiger 69.
gevorben 69.
Gideon 105.
gijfte, v. 133.
Gilead 102.
Gilleleje 100.
Gine 109.
give 53. (præs.) 53. (imper. flt.) 52.
Giödesen 98.
glad 37. (ntr.) 43. (sup.) 49.
Glahder 97.
glans- 77.
glarøjne, pl. 83.
glat 43.
glavind 18.
gled 37.
glemme, v. 60.
glemsel 60.
glidrende (sort) 80.
glimmer- 79.
glimtvis 66.
glo (part.) 51.
glæde, v. (part.) 134.
glædestrålende 88.
glød (flt.) 45, 46.
god 47.
godgørende 88.
godtgøre 88. 129.
godvillig 129.
Goethe 60. 104.
goethesk 60.
golfkølle 74.
Golgatha 106.
Goliat 105.
gordisk 63.
goter 61. (flt.) 48.
gotisk 61.
grå- 78.
grådig 18.
gråhærdet 129.
grad (flt.) 45.
gradboje 88.
gran 37. (flt.) 44.
Granada 102.
granpinde, pl. 83.
gratie 105.
Gravesen 98.
grel 47 f.
Grethe 95. 109.
grimrian 68.
grine (præs.) 52.
grinebider 90.
gro- 78.
grob(r)ian 68.
groning 60.
grue, v. 54.
gruelig 109.
grum (ubest. f. på -e) 115.
grundstøde 88.
Grundtvig 99.
Grækenland 58.
Græker 58.
græs (best. f.) 39.
græsset 39.
grævling 18.
grøn 36.
grønkål 75. 119.
grønkålsplante 85.
grøntangkål 119.
grøn(t)sager, pl. 81.
grønthandler 75.
gud 37. (gen.) 43. (best. f. (gen.)) 43, 55. (flt.) 44.
guddommelig 93.
Gudrun 96.
gul 56.
guld 36. 37.
gulddalderforfatter 85.
gulne 56.
gulv 36. 37. 114.
Gunnar 95.
gylden, adj. 48. 49.
gyldig 18.
gyse 54.
gælde 54. 133. (præs. pass.) 53.
-gænger 90.
gængs 47.
gæsterere 127.
gæstgiver 90.
gætte 131 f.
gævt, dial. 132.
gø (part.) 51.
goen 51 (bis).
gøgler 61.
gøgler(i)sk 61. 63.
gøre (præs.) 37. (imper. (flt.)) 28, 50, 52. (*gor'et*) 115, 116.
Gørlev 101.
Gorslev 101.
Göteborg 100.

H.

- håndgribelig* 93.
håndhæver 90.
håndklæde 81.
ha 28.
had 26. 37. 60. 61. (best. f.) 43.
hade (imper.) 26.
Haderslev 101.
Hadrian 68.
hadske 60. 61.
-haftig, suff. 22. 119.
Hagdrup 113.
hak 131.
hal 29. 36. 41. (flt.) 45.
Hald 100.
hale, v. (præs.) 53. (imper.) 29.
hall, eng. 106.
halsstarrig 91.
halv 29.
ham, pron. se *han*, pron.
Hamborg 100.
hammel 20.
Hammer 34. 97. 99.
hammer 20. 21. 34.
Hammerich 99.
hamper 48.
hamster (flt.) 48.
han, en. 28. (flt.) 44.
han, pron. (*ham*) 37.
handel (del af plejl). 108.
handsel 34.
hankel (= »håndklæde«; jy.). 108.
Hanne 95. 109.
Hannibal 96.
hannik, dial. 64.
Hannover 99.
Hans 38. 95. 97. 109. (gen.) 42.
Hansen 97.
Hansine 95. 109.
Hansed 99.
Harald 96.
Harlekin 105.
harmoni 62.
harmonisk 62.
harnisk 19.
-has, 65.
has(e) (flt.) 45, 46.
hat 131. 134.
hatlemåge 81.

- Hauch* 97.
Hauff 103.
hav 38. 55. (*havsens*) 55.
Havdrup 113.
have, v. (inf.) 53. (præs.) 53 (bis). (imper.) 50.
havemand 76.
 -*hed*, sb.-suff. 67.
hedde 54 (bis).
heden 20. 59.
hedensk 61.
 (*Store*) *Hedinge* 66.
hedning 66.
Hedvig 96. 99. 111 (bis).
Heegaard 98.
hegde, en. 21.
Hegnsvig 101.
hejse (præs.) 52.
heldbringende 88.
Helene 95 (bis).
helgen 33.
Heliand 105.
Hellebæk 114.
hellen(i)sk 63.
Hellerung 99.
Hellerup 102. 114.
hellig 39. 108. 109. 115.
helligholde 88.
Hellsen 98.
helsen 20. 32.
Helsingør 22. 100.
helvede 15 (bis).
hemmeligholde 84. 88.
Hemming 96.
Hempel 97.
hengive 86.
hengiven 86.
hennik, dial. 64.
Henning 96. 97.
Henningsen 97.
Henrik 111.
henrive 124.
hensigtsmæssig 66.
Herakles 105.
Herbert 95.
Herodes 104.
herred 20. 108 (bis).
herregard 84.
herregårdsskylte 85.
hesteskoform 85.
hid 37.
hidjøre 86.
hidrejse, en. 87.
hidrejse, v. 87.
hilse (præs.) 52.
hilsen 32.
himmel 20. 21. 33 (bis). 60.
himmelråbende 84. 88.
himmelsk 60.
hinanden 110.
hind (flt.) 45.
Hirschsprung 98.
hissel 20.
historieskriver 89.
hive 60. (imper.) 29.
hivert 60.
Hjalmar 95.
Hjelmslev 101.
hjemfalde 86.
hjemmeløbe(t) 86.
hjemsoge 86. 130.
hjerte 133.
hjertelig 133.
hjord (flt.) 45.
hjort 132 (bis).
hjulbenet 129.
Hjuler 97.
hjælpe 133.
hnhm (flt.) 44.
Hobro 58.
Hobroer 58.
Holbæk 113.
holde 69.
 -*holdig* 66.
Holger 95.
Hollesen 98.
 -*holm*, stedn.-endelse. 113.
Holstebro 22.
Holsted 99.
Holsten 58.
Holstener 58.
 -*holt*, stedn.-endelse. 113.
Hollen 97.
honning 109.
hop 35. 134. 137. (best. f. (sg. & pl.)) 39, 41.
hoppe, en. 131 (bis).
hoppe, v. 131. 134. 137. 142. (præs. part.) 39. (perf. part.) 41.
hor- 80.
hornblæser 89.
Hornbæk 113.
Horsens 100.
hov, interj. 28.
hov(e) 63.
hoved 16 (bis). 20. 108.
hovedklager 90.
hovedrengøring 119.
hovedrig 84.
hoven 33.
hovmesterere 123.
hu, interj. 28.
hud 36. (flt.) 44, 45.
hudstryge 88.
hugge 54.
hul, et. 37. (flt.) 44.
humle 21.
humme 54.
hummer 48.
hun, en. 27. 28.
hun, pron. 27 (bis). 30.
hund 27 (bis). 30. 134.
hundrede 15 (bis).
hundstamme 81.
hunger 57.
hungrig 57.
hurra 28.
hurtiglobende 88.
hus (gen.) 42, 65.
husholdning 90.
hustrumåned 81.
husvæle, v. 88. 89. 127. 130.
husven 82. 83.
hvad 37.
hvalp se *hvæl(le)p*.
hvid, adj. 36. 75.
hvidarmet 129.
hvidkål 75.
hvidmale(t) 122. 129.
hvile, v. (præs.) 52.
hvilken 20. 33.
hvæl(le)p 64. 132.
hvæse (præs.) 52, 53.
hyldest 57.
hyllest, svensk sb. 58.
Hymen 34.
Hyperion 105.
hysteri 62.
hysterisk 62.
hytte, en. 131. 137.
hytte, v. 131.
hæder 57.
hæder- 79.
hæderlig 57.
hædre 57.
hændervridende 79.
hænge 60.
hængsel 60.
hævdvunden 74.
hæve 60.
hævert 35. 60. 68.
hævngerrig 92. 129 (bis).
høj, adj. 56. (sup.) 47, 49, 55, 58, 105.
højbåren 89.
Højby 113.
højde 56.
højdedrag 76.
Højgaard 101.
højlovet 111.
højrumpet 92.

Højrup 113 (bis).
højstammet 92.
højstæret 110.
højlidelig 93.
hoker 32. 59. (flt.) 48, 57.
hokre 57.
hønehjertet 133.
hønnike 64.
hør 37.
hotype 81.
hoved 16 (bis). 20. 108.
hovisk, adj. 63.
hovl- 80.
Høyer 97.
Høysgaard 101.

I.

I, pron. 28. (*eder*) 20, 33.
i, præp. 27.
i-, præf. 78. 124.
-i, suff. 22. 75.
-ian, sb.-suff. 68.
-ias, propr.-endelse. 96.
iblande(t) 86.
Ida 95.
idel 57.
idelig 57.
-ig, adj.-endelse. 17. 70
 (passim). 91 f. 93. 109.
igennem 34.
igle 21.
ih 9. 28. 30.
ihjelslide 86.
ihukomme 89. 124.
ihærdig 91.
-ik(e), sb.-endelse. 63 ff.
 99. 135.
ildelydende 88.
ilder (flt.) 48.
ile (præs.) 52.
iliade 68.
ilsindet 129.
ilter 48.
ind 59.
indbilde 86.
indbildning 86.
indbyrdes 88. 92. 123.
inddeling 126.
inddrikke (part.) 134.
-inde, sb.-suff. 22. 66.
indebære 86.
indehaver 86.
inden 59.
inderst 49.
indføre 126.
indgå 140.
indgående, et. 87.

indkomme, et. 87.
indromme 123.
indsamle 123. 124.
indsigelse 126.
indstændig 91.
indtage 110. 122. 140.
indvende 126.
indvendig 91.
indvortes 92.
inferior, lat. komp. 105.
-ing, sb.-suff. 18. 60. 65.
Ingeborg 96.
ingen 20. 33.
Inger 95.
Innsbruck 101.
interior 103.
interview 106.
ir 37.
iris 65.
irisk 19. 63.
irsk 68.
-is, sb.-suff. 65.
-isk, adj.-suff. 61.
istandsætte 124.
is-lidsler, pl. 16.
Ivar 95.
iver 57.
ivrig 57.

J.

j 36. (flt.) 44.
ja, et. (flt.) 41.
Jafet 62.
jafetisk 62.
jage (præs.) 52.
Jakob 96. 134.
jaloux 104.
jammer 57.
jammerlig 57.
jamre 57.
Jan 68. 95. 98.
Jansen 98.
januar 105.
Japan 61.
japansk 61.
jargon 104.
jeg, et. 28.
jeg, pron. 38. (*mig*) 38.
Jens 38. 94 (bis). 97.
Jensen 97.
Jeremias 96.
Jeriko 102.
Jerrik, jy. se *Erik*.
Jerusalem 101.
Jesus 104.
Joakim 96.
Job 103.
Johan 95. 112 (bis).
Johanne 95. 109.
Johannes 96. 97. 109.
Johannesen 97.
Johansen 112 (bis).
John 95.
Jokohama 100.
jomfru 93.
jomfruelig 93.
Jonathan 105 (bis).
jord 46. 63. (flt.) 44 f., 45.
jordisk 46. 63.
jordsvale 81.
Josef 96.
julestue 81.
juli 106.
Julie 96.
Julius 96.
juni 106.
Juno 104.
(cand.) jur., fork. 103.
jura 104. (best. f.) 105.
justitiarius 68.
jyde 61.
Jyderup 102.
Jylland 100.
jysk 61.
Jægersborg 101.
jærn 56.
jærnholdig 56.
jævnbyrdig 91.
jævnnsides 92.
jøde 62.
jodisk 62. 63.
Jorgen 95. 111 (bis). 112.
Jorgensen 112 (bis).
Jorgine 95. 109.

K.

kalgård 108.
kafé 104.
kaffekopper, pl. 81. 134.
Kagerup 102.
Kaj 94.
kaj- 78.
kalkballe 83.
Kalundborg 100.
kalv 114.
kalvengresteg 85.
kammer (flt.) 48.
kanapé 104.
kandestøber 90.
kanel(le) (dial.) 114.
kant (flt.) 44, 47, 132.
kar 37. 131. (best. f. (pl.))
 35, 43, 55, 116 (bis).
Karen 95.

- Karla* 95.
kar(ri)g 17.
kartoffelpil 56.
Karup 113.
kat 35. (best. f.) 40. (fl.)
 131, 134 (bis).
Katarina 109.
Katrine 95. 109.
Keats 106.
kedel 33.
kegle 21.
keglerejser 59. 90.
kejser 32.
Keller 34.
kende, v. (præs.) 52.
Kerberos 105.
Kerteminde 100.
kid 37.
Kielsen 98.
kighoste 81. 83.
kimbrer (fl.) 48.
Kinajarer 90.
kind (fl.) 45.
kineser 61. 67.
kinesisk 61.
kirke 133. 137.
kirkeblok 133.
kirkegænger 90.
Kirsten 110.
Kirstine 95. 110.
Kjeld 94.
kjollomme 9.
Kjærbøll 101.
Kjærvulf 98.
klad 131.
Kledal 99.
Kleist 103.
klinge, v. (præs.) 52.
klint (fl.) 44, 46, 97, 137.
klo- 78.
klodrian 68.
klump (fl.) 44.
klympekølle 82.
klæde, v. (inf.) 53. (part.)
 55 (bis).
klo, v. (part.) 51.
klo- 78.
klø(e) 9. 30.
kløen 51.
kløver (fl.) 48.
knag 46. (fl.) 45.
knalde 60.
knaldert 60.
knap, en. 131.
knogle 21.
knokkel 21.
knorris, dial. 65.
knort 132.
- Knud* 97.
Knudsen 97.
knæ- 78.
knægt 132.
knæle (præs.) 52, 53.
ko- 79.
Kobber 33. 57.
kobber- 79.
kobberholdig 57.
Koffardi- 75.
Kofoed 99.
kok 131.
koldblodig 91 (bis). 129.
Kolding 100.
koloni- 75.
-komme, 87.
Komme (imper.) 28, 37, 50.
kommen 34.
kommis (best. f.) 104.
konditor 67.
konditori 67.
Konrad 111.
kop 131. 137.
kopi- 75.
kor- 80.
korsklæde 81.
kort, et. 132.
korthalset 92.
kortsynet 92.
korttonet 129.
kortvarig 129.
koryfæ 104.
kostald 83.
krås (fl.) 45.
Kragerup 114.
krallik 64.
kran (fl.) 47.
Krenchel 97.
Kreta 100.
kriger 56.
kriger(i)sk 56. 63.
krigsmand 77.
krillik, dial. 64.
Kristian 98. 112.
Kristiansen 98. 112.
Kristianstad, sv. propr.
 98.
Kristine 109.
kro- 78.
Krog 97.
kronrage 88.
krumbøje(t) 88. 129.
krumme, v. 54.
Kruse 26.
krusemynte 110.
krydder(tvebak) 33.
kræmmer 32.
krøbling 18.
- kronike* 64.
Kuba 61.
kubansk 61.
kugle 21.
kul 37.
kuldsejle 88.
kummer- 79.
kummerlig 57.
kundgøre 88.
kunst (fl.) 44.
kupé 104.
kurs- 77.
kurv 37.
kurvemager 67.
koaj 38.
kvinde 61. 76.
Kvinderup 102.
kvindfolk 76.
kvindsk 61.
kvind (fl.) 44.
kvæde, v. (præs.) 53.
kvæg 38.
kvæle (præs.) 52.
kylling 19. 109.
kyse, v. (præs.) 52.
kæfjert 35.
kælder 32.
kæle (præs.) 53.
kælling 18. 80. 109.
kæmner 59.
kæp 131.
kærmind 110. 119.
kærv (fl.) 44.
købe (præs.) 52.
København 58.
Københavnner 58.
købing 80.
-købing, stedn.-endelse. 80.
 101.
købmandsmæssig 91.
kod 37.
Køge 58.
Køger 58.
køkken, et. (best. f.; kbh.)
 16.
Kong 58.
Konger 58.
-köping, svensk stedn.-
endelse. 80.
korsel 60.
korvel 33.
koter (fl.) 48.
- L.**
- l* 36. (fl.) 44.
låne (præs.) 52.
lab (best. f.) 40.

Laban 104.
laban (flt.) 105.
lade, v. (præs.) 52.
-laden, adj.-suff. 66.
Ladoga 105.
lag 37.
lager (flt.) 48.
lakere 127.
lambertsk 35.
Lamia 68.
lammegrime 81.
lampe 132.
land (gen.) 65. (*landsens*) 43, 47, 55.
landeværn 76.
landmand 122.
lands- 76.
landsby 76.
landsherre 122.
landsmand 73, 118.
landsvoerskatleråd(et) 22, 119.
landstryger 90 (bis).
lang 56. (komp. & sup.) 47, 55.
langagtig 56.
Langballe 99, 114.
langfredag 22.
Langkilde 99.
langsom 67, 93.
langsommelig 93.
langtonet 129.
lap 131.
Lars 38, 94, 97, 112.
Larsen 97, 112.
las (flt.) 45.
Laurentius 96.
Laurids 111, 112.
Lauridsen 112.
Laursen 112.
lav, en. 38. (flt.) 44.
lav, adj. (sup.) 49 (bis).
lavmælet 92.
le, v. (part.) 50, 51, 105.
led, sb. 37. (flt.) 44.
ledagtig 66.
leen 51.
legeme 15 (bis).
Lehmann 98.
lejlighed 115.
lejr- 80.
leksikon (flt.) 44.
lem, et. (flt.) 45.
Lemberg 100.
lemfærdig 128.
(for) lenge, no. 111.
Leo 95.
Leopold 96.

letfærdig 131.
letsindig 91, 131.
lettelig 131, 138.
lettelse 138.
-lev, stedn.-endelse. 113.
levned 20.
liber, lat. 103.
lide (inf.) 53.
liden 33.
-lig, adj.-suff. 65, 70 (passim). 93 (passim). 109, 115 (bis).
ligegyldig 92.
ligestillet 89.
ligge (præs. & inf.) 39.
liggehøne 81.
ligkiste 82.
-til, sb.-suff. se *far-*, *mortil*.
lille 110, 115 (passim).
lind, et. 56.
Lindeballe 114.
Lindholm 98.
linedanser 89.
-ling, sb.-suff. 65.
lingeri 104.
(for) liten, no. 111.
liv 38. (*livsens*) 55.
livegen 81.
livslyst 77.
livslysten 122.
livsvarig 91.
lod, sb. (best. f.) 35, 37. (flt.) 44.
lods- 77.
lol(li)k 64 (bis).
lommelørklæde 81, 119.
London 58.
Londoner 58.
loppe, en. 134.
lord 106.
lort 132.
Louise 95.
lov 38, 41, 98.
lovformelig 93.
lovgive 84.
lovgiver 90.
lovgivning 124.
lovprise 88, 89, 124.
lovprisning 90.
lovstridig 91.
Ludvig 96, 99, 111.
lukullisk 62.
Lukullus 62.
lummer 48.
lummer- 79.
lumsk 68.
lunken 20, 33.
luns (flt.) 44.

lurifaks 105.
lussing 18.
(fjör) lustig, sv. 111.
Luxemburg 101.
lyksalig 129.
Lyngby 58.
Lyngbyer 58.
lyrik 62.
lyrisk 62.
lyse (præs.) 52.
læ- 78.
læddike 64.
læ(de)r 79.
læder- 79.
lægge (præt.) 30, 53, 54.
lænd (flt.) 45.
længde 56.
længdemål 76.
lærd (ntr.) 43. (flt.) 55.
lærenem 67.
læred 20, 108.
lærvillig 129.
læse (præs.) 52.
løfte, v. 133.
Løgstor 100.
Lønstrupfisker 76.
lørdag 107, 137.
-løse, stedn.-endelse. 113.
løsen 20.
løsgænger 84, 90.
lov 38.
løvbærende 88.

M.

m 36, 37. (flt.) 35, 44.
mådeholdende 88.
mådelig 109.
mårfamilie 74.
Mackeprang 99.
mad 37, 98. (flt.) 44.
madam 37, 103.
maddik, mnt. 64.
maddik(e) 64 (bis).
madding 18.
mad(e)k, gl'da. 64.
Madelung 99.
Madrid 100.
Madvig 99.
(stud., cand.) mag., fork. 103.
mager 48.
-mager, sb.-endelse. 66, 67, 90 (bis).
magsvejr 122.
maire 103.
maj- 78.
Majager 78.

- Majhøj* 78.
male (præs.) 52.
Malene 95.
maler 61.
malerisk 61.
malheur 103 (bis).
Mammen 34.
man 10. 27 (bis). 37.
mand 27 (bis).
mandag 107.
Manderup 102.
mandsmød 72. 83.
mangen 33.
mangfoldig 128. 129.
Manniche 64.
mare, lat. sb. 104.
Maren 95.
Margaretha 109.
Margrethe 95. 109.
Mariager 101. 113.
Maribo 113.
Marie 95. 109.
Marinus 95.
Martin 96.
mase (præs.) 52.
maskin- 76.
maskine 76.
maskinmester 76.
massose 67.
math, gl. da. 78.
Mathias 96.
Mathilde 95 (bis).
Mathis 96.
matiné (fl.) 44.
Matthæus 104.
med, præp. 27. 37.
(cand.) med., fork. 103.
medbejler 87.
meddele 86.
meddelelse 86.
meddelsom 86.
medens 35.
medjole 86. 87.
medfølelse (I & II) 87.
medfølelse 86.
medgorlig 84. 93.
medhjælper 86.
medlem (fl.) 45.
medskyldig 92.
medtælle 86.
Mefistofeles 63.
mefistofetisk 63.
(for) meget 110.
mejeri 67.
mejeribrug 67. 85.
mejsel 34.
Melchior 97.
melding 65.
mellemhandler 87.
mellemlande 86.
mellemplante 86.
mellemst 49.
melvælling 83.
Memel 100.
men 37.
mene (præs.) 52.
menneske 15 (bis).
menneskeæder 90 (bis).
menu (fl.) 104.
Merete 95. 109.
Messias 96.
metal 62. 103.
metallisk 62.
metode 62.
metodisk 62.
metrik 62.
metrisk 62.
midtaften 81.
middag 109.
Middelfart 101.
middelemadig 91. 129.
mig, pron. obl. se *jeg*,
pron.
mihi, lat. pron.-form. 105.
Mikael 96.
Mikkelsen 112.
mil 31.
mild 31.
militem, lat. sb.-form. 105.
mindværdig 92.
mindreårig 91.
mindst 55.
Mine 109.
mis-, præf. 69. 120.
misbruge 70.
misdanne 71.
misdannelse 71.
misgerning 70.
mishage 125.
mishandle 70.
mishandling 70.
miskende 70.
miskendelig 70.
misklingende 71.
miskund 120.
miskunde 120.
mislibig 69.
misligholde 124.
mislydende 71.
misstemning 70.
mistanke 70.
mistillid 119.
misunde 70 (bis).
misundelig 70 (bis).
mjød 37.
mobil 47.
mod, et. 56.
mod, part. adj. 33.
modarbejde 119.
moden 33. 48. 55.
mo(de)r 9. 10 (bis). 30. 33.
54 (bis). 95. ((*vor*) *mo'r*)
110.
mo(de)rsyge 81.
modig 56.
modsig 86.
modsigelse 86.
modstander 87.
modstræbende 86.
modtage 84.
Mogens 95. 111.
Molbech 113.
molestere 127.
Mollerup 102.
Moltesen 98.
mon 37.
monere, lat. vb. 104.
Monrad 111 (bis).
mord 30. 59.
morder 59.
morder(i)sk 63.
morja(de)r 108.
morgen 33.
morlil 37 (bis).
Morten 97.
Mortensen 97.
mos (plante) 26.
mos (i *kartoffelmos* etc.)
26.
Mozart 35. 103.
mudder- 79.
mulig 109. 110.
(alt) muligt 110.
mulkt (fl.) 44. 132.
mullen 33.
munter 49.
musica, lat. sb. 105.
musvåge 81.
mæhæ 78.
mæle, v. (præs.) 53.
mængde 56.
-mæssig 66 (bis).
mo- 78.
moblement 104.
modding 18.
mog 38.
mojsom 93.
mojsommelig 93.
mol 37.
molle 58.
Moller 25 f. 26. 34. 59.
97. 142.
moller 25 f. 58. 59. 142.
Monsted 99.

monster 57. (flt.) 48.
monsterværdig 92.
monstret 57.
mont (flt.) 44.

N.

n 36. (flt.) 44.
nå, v. (part.) 51 (bis), 55.
nå, interj. 30.
nåde, en. 56. (*nådsens*) 47.
nådig 56.
nabo 18. 108. (flt.) 106.
nagle, en. 21.
nallik, dial. 64.
Nansen 98.
Napoleon 63.
napoleonisk 63.
nar 37.
naragtig 66.
nat 134.
Nathan 96. 98.
Nathansen 98.
nattemaren, best. f. 83.
nattroje 82.
naturel 103.
naw, et. 38.
navngive 88.
navnkundig 91.
Nazareth 101.
Neapel 100.
Nebukadnesar 103.
ned 36. 59.
nedbryde 86.
neden 59.
nederst 49.
nedringe(l) 86.
neger 20. 21. 32.
nej, interj. 28. 29. 38.
nejstemme 74.
nellige 64.
nemesis 105.
nemlig 109.
nervos 47.
net, adj. (ntr.) 43.
Nele 109.
netvingel 92.
ni 58.
ni- 78.
nice 106.
nid 37. 61.
nidkar 67.
nidsk 61.
Niels 38. 94. 97.
Nielsen 97. (*NiC*)len; sjæll.) 112.
Nielsine 95.

niende 58. 59.
Nille 109.
-ning, sb.-suff. 60. 65.
nobel 48.
nogen 20. 33.
nollik, dial. 64.
nomen 34. 104.
nord 59. 63.
norden 59.
nordgående 84.
nordisk 63.
Norge 114.
norsk 60.
Novalis 104.
nu, et. 28.
nu, adv. 28.
nul 37. (flt.) 44.
nummer (flt.) 48.
nummer- 79.
ny, adj. 48.
ny- 78.
Nyboder 101.
Nyborg 100.
Nygaard 98.
Nyholm 99.
nyindviet 119.
Nykøbing 80. 101.
nylig 109. 115.
nyn 56.
nyoppfunden 119.
nysgerrig 92. 129.
Nystrøm 98.
næb 134.
nænsom 66.
næpperegående 16.
nærgående 88.
nær(mest) 49.
nærværende 88. 128.
næsviis 67. 84.
nød, »nux«. 37. (flt.) 44, 46 (bis), 116.
nodepolse 82.
nødhavn 118.
nødlidende 88.
nødstilfælde 119.
nødvendig 91. 128.
nøgen 20. 33.
nøjeregnende 88.
Norrebrogade 85.
Norregaard 99.

O.

oberst 35.
obskur 103.
od 36. 134.
Odder 100.
odder (flt.) 48.

Odense 15. 102. 113.
Oder 100.
Oehlenschläger 99.
officer 103.
og 37. 117.
oh 9.
okse jf. *okse*.
oktober 103.
oldenborre 114.
oldermand 79.
Ole 95. 112.
Olesen 112.
Olga 95.
Oliven 103.
Olsen 112.
Omaha 106.
ombringe 86.
omdomme, et. 87.
omdomme, v. 87.
omen 34.
omgængelig 93.
omrejse, en. 87.
omrejse, v. 87.
omstændelig 128.
omtale, en. 87.
omtale, v. 86. 87.
onomatopoietikon 105.
onsdag 107.
op 131.
op- 131.
opdrage 86.
opdrager 86.
opfattelse 134.
opfinde 124.
opfordre 86.
Opitz 104.
opkomme, et. 87.
opkomme, v. 87.
oplade 121.
oprejse, en. 87.
oprejse, v. 86. 87.
oprindelse 126.
opstå 122.
opstandelse 127.
optage 80. 83. (præt. pass.) 72.
optænke 126.
optøjle, en. 87.
optøjle, v. 87.
optomme, en. 87.
optomme, v. 87.
ordentlig 57.
ordinær 103.
ordre, en. 103.
Ordруп 113.
orkidé 104.
ose (præs.) 53.
ottetal (flt.) 44.

over 46.
 over- 79.
 overbevise 126.
 overbyde 123.
 overdrive 126.
 overdriivelse 126.
 overflade 62.
 overfladisk 62.
 overflodig 91 (bis). 128.
 overgars 79.
 overhofmester 22.
 overhofmesterinde 119.
 overhovedet 88.
 overile 123.
 overklæde, et. 87.
 overklæde, v. 87 (bis).
 overklædning (I & II) 87.
 overkomme 86.
 overkommelig 86. 93.
 overlægge 123.
 overløber 87.
 overmåde 88.
 overmodig 91.
 overmorgen 79.
 overrejse, en. 87.
 overrejse, v. 87.
 oversidder 90.
 overskue, et. 87.
 overskue, v. 87.
 overstadig 91.
 oversvømme 124 (bis).
 oversætte 124.
 overtallig 91.
 overtone, en. 87.
 overtone, v. 87.
 overtrumfje 86.
 overtræde 123.
 overvælde 122.

P.

på, præp. 27.
 på- 78.
 Paaiby 113.
 påbyde (præt. pass.) 72.
 påholdende 86.
 påklage, en. 87.
 påklage, v. 87.
 påklæde 86.
 påklæder(ske) 86.
 påklædning 86.
 pålydende 86.
 Paarup 113.
 påtage 129.
 påvise 93.
 påviselig 93.
 pal (flt.) 47.
 paletot (flt.) 44.

palisander 103.
 Paludan 79.
 palæ 104.
 pandekage 83.
 pant (flt.) 44.
 panter (flt.) 48.
 papaver 103.
 par 37.
 parallel 103.
 paraply 104.
 parasol 103.
 Paris 58. 100.
 Pariser 58.
 part 39. (flt.) 44.
 parthenogenese 104.
 parti- 75.
 pater, lat. sb. 103.
 Paulus 104.
 peber 33.
 Pe(de)r 30. 33. 38.
 Pedersen 112.
 pennik, dial. 64.
 pensel 34.
 Per 94.
 perikon 105.
 Pernille 109.
 perris, dial. 65. 101.
 perron 104.
 Persen 112.
 Persien 102.
 persille 105.
 Pe(te)r 33. 38. 95. 112.
 Petersen 112.
 Petrine 109.
 Petronella 109.
 Petrus 104.
 (cand.) pharm., fork. 103.
 Phyllis 65.
 pietet 103.
 pil, et. 56.
 pilgrim 105.
 pille, v. (imper.) 56.
 pillik, dial. 64.
 pilsner (flt.) 48.
 pine, v. 60. (præs.) 52.
 pinsel 60.
 Piræus 100.
 Pisa 104.
 piskeflode 81.
 pissoir 103.
 pjalt 39. 132. (flt.) 44, 132.
 plej(e)shilde 81.
 plint (flt.) 44.
 pluralia 68.
 poet 61.
 poetisk 61.
 point 104.
 Polen 100.

politi- 75.
 Pommern 35. 58.
 Pomrer 58.
 Popocatepetl 103.
 port 59. 132.
 portner 59.
 Poul 94. 97.
 Poulsen 97.
 Preben 28.
 prins (flt.) 44.
 pris (flt.) 45.
 provst 30.
 præ- 78. -
 præsentere 28.
 pudder 33.
 pudder- 79.
 puer, lat. sb. 103.
 puf 35.
 pulver (flt.) 48.
 punkt (flt.) 44.
 pur, et. 56.
 pus 35.
 pusling 18.
 pynt (flt.) 44.

R.

r 36. (flt.) 44.
 rå- 78.
 (-)råd, en. (flt.) 45.
 råde (præs.) 53.
 rådføre 88.
 rådgiver 90.
 råmælkskage 81.
 rabies 105.
 rad 37.
 radius 105.
 Rahbek 113.
 rallik 64. 135.
 ransage 88. 130.
 ransel 34.
 rase (præs.) 52.
 Rasmine 109.
 Rasmussen 112.
 rav 38.
 re, lat. abl. 103.
 rebstager 90.
 Rebæk 113.
 rede, v. (inf.) 53.
 redebøn 67.
 redegøre 88.
 Redsted 99.
 regel 57.
 regelmæssig 57.
 regere 127.
 regnskyl 56.
 rejsefærdig 129.
 relæ 104.

rem (flt.) 45.
rende, v. (præs.) 52.
renogre 88.
renommé 104.
resolvere 127.
Rele, propr. 95. 109.
rellede 88.
retskendelse 90.
retskrivning 124.
retsstridig 92.
rettergang 73.
rettænkende 88.
retvinklet 92.
Reumert 97.
Reuter 103.
r(h)ed (flt.) 45.
ri- 78.
-rian, sb.-endelse. 68.
Ribe 100.
Riber 59.
ridder 32. (flt.) 48.
ridderlig 57.
Rie, propr. 95. 109.
rifl 10.
rigdom 66.
rige 47.
Rigensgade 47.
rigmand 84.
-rik, sb.-endelse. 111.
rike, svensk sb. (*riksens*) 47.
ringe, adj. (sup.) 49.
ringformig 129.
Ringkobing 80. 101.
ro, v. 58.
ro- 78.
Robert 95.
Robinson 96.
rod, en. (flt.) 34, 46 (bis).
overværelse (I & II) 87.
roer 58. 68.
Rohmann 98.
rollik, dial. 64.
rolling 18.
Rom 58.
Romer 58.
romtoddy 74.
Rom-tur 74.
ror- 80.
Rosalie 96.
rosen 20.
Rotterdam 100.
rov 38.
ru 48.
ru- 78.
rude(r) 33.
Rudkobing 101.
Rudolf 96.

Rue 97.
rug 37. (best. f.) 35.
ruinere 127.
rundbuet 92.
rundhåndet 92.
rundhovedet 92.
rundpuldet 92.
-rup, navneendelse. 99.
 113.
rus (= perial). 24.
rus (= ung student). 24.
rød 37.
ræddike 64.
rædselslagen 89.
række 134.
rod 75.
-rod, stedn.-endelse. 113.
rodbede 83. 110. 119.
rodgrød 75.
rodhåret 92. 129.
rodkindet 129.
rollik 64.
romme 54.
Rommeling 99.
Rorbæk 113.
Roverstuen 83.

S.

så, v. (part.) 51.
så, adv. 27.
så- 78.
sål (flt.) 45 (bis).
således 92.
sålegænger 90.
sabbat 105.
sabelhug 83.
sadel 33.
sag (flt.) 45.
sa(g)de, præf. se *sige*.
sagesløs 67.
sagfører 90 (bis).
sagkyndig 92.
Sakskobing 101.
Salomon 63. 96.
salomonisk 63.
salon 103.
saltholdig 66.
saltkod 75.
Samaria 102.
samhandle 86.
samme 110.
sammen 34.
sammen- 79.
sammensværg 86.
Samson 104.
samstemme 125.
samtale, en. 87.

samtale, v. 86. 87.
samtykke, v. 123.
Sand 97.
sandsynlig 119.
Sandvad 98.
sang 58.
sanger 58.
sankt Hans 38. 95.
sans (flt.) 44, 46.
sart 47.
satan 62.
satanisk 62.
satire 62.
satirisk 62.
Saul 103.
scene 61.
scenisk 61.
Schandorph 99.
Schandrup 99.
Schelling 104.
Schiller 103.
Schmalkalden 98.
seribunt, lat. vb.-form. 105.
se (part.) 50, 51.
se- 78.
seddel (flt.) 44.
seer 22.
Segelcke 97.
Seidelin 99.
Seifert 97.
seigneur 103.
sej(g) 30.
sejlivet 92. 129.
sejpine 124.
sejr- 80.
seksfoldig 129.
-sel, sb.-endelse. 60.
selv 29. 61.
selvfølgelig 93.
selvisk 61.
selvrådig 91.
selvstændig 128.
-sen, propr.-endelse. 97 f. 112.
Seneca 105.
september 103.
serpens, lat. sb. 105.
Serridslev 65. 101.
Sevilla 100.
seværdig 92.
sjære 61.
sjærisk 61.
Shaw 106.
si 30.
si- 78.
siameser 67.
Sibirien 61.

- sibirisk* 61.
Sicilien 102.
siden 59.
sig, pron. 30. 38.
sige (præs.) 30, 53 (bis).
 (præt. *sar*) 10 (bis), 30,
 53, 54.
sild 28.
silke 133.
Simon 97.
Simonsen 97.
simpel 48. 49.
Sine 109.
sirup 113.
sjette 131.
sjofel 48. 49.
sjælden 59.
Sjælland 100.
-sk, adj.-suff. 60.
skål (flt.) 45.
skåltaler 89.
Skåne 61.
skåne 60. (præs.) 53.
skåning 18.
skånsel 60.
skånsk 61.
skab (scabies). 134.
skab (møbel). 38.
skade, v. (inf.) 53. (part.)
 134.
skafel 132.
Skagen 100.
skagle 21.
skal 26. 27 (flt.) 45.
skaldyr 84.
skalle (tisk). 26. 114 (bis).
skallorn, jy. 109.
skambide 122. 129.
skammel 34.
skamrose 88.
skamskænde 88.
Skanderborg 101.
Skandinavien 61.
skandinavisk 61.
skank (flt.) 44, 132, 137.
skarntyde 22. 110. 119.
skarp, adj. 132.
skarris, dial. 65.
skarv (flt.) 44.
skarvslægt 74.
Skautrup 113.
ske, en. (flt.) 45.
skema 62.
skemad 78.
skematisk 62.
ski- 78.
skib 38.
skibsart 77.
skibsmast 84.
skiderik 64.
skidling 138.
skifte, et. 132. 138.
skifte, v. 138.
skikkelig 138.
skikkelse 138.
skildpadde 81.
skildring 65.
skilling 18. 80. 109. (flt.)
 45.
skilt (flt.) 44.
skimlet 56. 57.
skimmel 56. 57.
skin 27. 37.
skind 27.
skindkjole 137.
skinhellig 92.
skinkel, dial. se *skindkjole*.
skinne, v. 9. (præs.) 52.
skjold, en. (flt.) 45.
ske, v. (præt.) 50.
ske- 78.
skomager 90.
skonnert 35.
skorris, dial. 65.
Skousbo 99.
skov 38. 41.
Skovby 113.
skovl 114.
skovljuld 75.
skovmærke 83. 119.
skovrider 90.
Skovrup 113.
skrå- 78.
skråbak 73. 78.
skrammel- 79.
skrannik, dial. 64.
skrap 131.
skrijsklog 67.
skrive 56. 58.
skriver 58.
skrivning 56.
skrog 37. (best. f.) 35.
skrædder 32.
skræl (flt.) 45.
skrælling 18.
skræmme, v. 60.
skræmsel 60.
skrænt (flt.) 44.
skud 37.
skuddermodder 22.
skulle (præs.) 37 (bis).
skummel 49.
skurris, dial. 65.
sky »regnsky«. (flt.) 42.
sky- 78.
skyl 56.
-skyldig 92.
skylle, v. (imper.) 56.
skylregne 89.
skvæbnesvanger 67.
skvæft 132.
skvæl 27. 37.
skvælm (flt.) 44.
skvælve (præs.) 52.
skvænde 60. (pass.) 53 (bis).
skvændsæl 60.
skvæppe 134.
skvære, v. (præs.) 52.
skværsommer 110.
skværtorsdag 22. 119.
skværvelager 59.
skvæv 58.
skvæver 58.
skod (flt.) 45.
skon, adj. (ubest. f. på -e)
 115.
skonhed (flt.) 67.
skonne (imper.) 50.
skonsang 84.
skort 132 (passim).
slå, v. (pass.) 53. (part.)
 50, 51.
slå- 78.
slåning 60.
sladder 33.
sladder- 79.
sladderstumpe, dial. 81.
sladdervorn 66.
slag, et. 37.
slaget 108.
Slagelse 15. 101.
slagttilfælde 119.
slambert 35.
Slangerup 102. 114.
slank 47.
slarris, dial. 65.
slat (best. f.) 39.
slatten 39.
slave, en. 61. 62.
Slaver 62.
slaveri 67.
slaveritignende 67.
slavisk 61 f.
slendrian 68.
Slengerik 99.
Slesvig 58.
Slesviger 58.
slid 37.
Slomann 98.
sludder 33.
sludder- 79.
sluge (præs.) 53.
slukoret 92. 129.
Slumstrup 102.

- slyrris*, dial. 65.
slægtning 66.
små- 78.
småblomstret 92.
smågrenet 130.
smågræde 89.
småklynke 89.
smårudet 92.
småsnakke 124.
småstode 89.
smadder- 79.
smal (ntr.) 43.
smart 47.
smed 37.
smerte 10.
smile (præs.) 52.
smul, sb. 37.
smør »butyrum«. 37.
smøre, v. (præs.) 53.
smorrebrød 117.
snakkesalig 92.
snarris, dial. 65.
sne- 78.
snedker 32. 59. (flt.) 48, 57.
snedkerere 68.
snedkre 57.
snigløbe 88.
snil(li)k 64.
sno- 78.
snollik, dial. 64.
snorksove 89.
snorris, dial. 65.
snur 56.
snuse (præs.) 53.
snyder 22.
snæver 48.
snørestøbe 82.
so 79.
so- 78.
Sofia 95.
Sofie 95. 109.
Solveig 96.
som 37. (flt.) 44.
-som, adj.-suff. 70.
Somalene 95.
Sommer 34.
sommer 34.
soraner 67.
sor(ri)g 17. 18. 37. 76. (flt.) 44, 45.
Sorgenfri 76.
sort, adj. 132.
sortladen 66.
sovs (flt.) 44.
Sovstrup 102.
spå- 78.
spån 37. (flt.) 45 (bis).
spadsere 127.
spandfuld 75.
Spangsbjerg 99.
Spanien 102.
spansk 68.
spant (flt.) 44.
spare (præs.) 53.
speed 106.
spejl- 80.
spekulere 127.
spencer 106.
spendabel 67.
Spentrup 113.
spid 37.
spiger (flt.) 48.
spil 37. 56.
spilkoge 89.
spille (imper.) 50, 56.
spindekvinde 81.
spinkel 48. 49.
spin(ne)k, dial. 64.
spirris, dial. 65.
spise, v. (præs.) 52.
Spjælderup 102.
splint (flt.) 44.
splinterny 80.
sprede (part.) 134.
springe 61.
springesk 61.
sproggranser 89.
sprælle 61.
sprælsk 61.
sprænge (præs.) 52.
sprojte, en. 133.
sprojtefuld 133.
spuns (flt.) 44.
spy, v. (præt.) 50.
spy- 78.
spænde, v. (pass.) 53.
spørge (præs.) 53.
stå, v. (part.) 51.
stå- 78.
ståen 51.
stad 26. 37. (best. f.) 35.
stade 26.
stakåndet 92.
stakkel 109.
stakket 138.
stamme, v. (imper.) 28, 50.
Stampe 97.
stampe, en. 34.
stampe, v. 133. 136.
Stampen 34.
stamtavle 73.
stangdrukken 80.
stank 39. 132.
station 103.
stationsforstander 119.
statsboligfonden 85.
staud(e) 57 (bis).
sted 37. (flt.) 44.
-sted, navneendelse. 99. 113.
stedfindende 88.
stedfunden 89.
stenbro 118.
Stenbæk 113.
Stenersen 98.
stengærde 83.
sterris, dial. 65.
Stevns 100.
Stevnsvad 101.
St. Hans 95.
sti- 78.
stigbojle 82.
stik 10.
stikke 131.
stikkelsbær 138.
stikken 138.
stikling 18.
stil(le)k 64. 132.
stillesiddende 88.
stillestående 88.
stillids 65. 101.
stiltiende 88.
stilovelse 90.
Stine 95. 109.
stjamp, dial. 132.
stjært 132 (bis).
Stockholm 59.
Stockholmer 59.
stodder 32.
stok 134.
stolt 132.
stoppe 134.
stork 132.
storsnudet 92 (bis).
stout, sb. 106.
stout, adj. 48.
strå- 78.
stråle, v. (præs.) 53.
strandbred 36.
Strandhuse 100.
streg (flt.) 45.
strigle, en. 21.
strimmel (flt.) 44.
strofe 61.
strofisk 61.
strop 131.
Struensee 96.
Struer 100.
stro- 78.
stroelse 60 (bis).
strompe 133.
Stubbekøbing 101.
stud. mag., fork. 103.

- studere* 127.
stu(e)pige 140.
stump, en. (flt.) 44, 46, 132.
stumphalet 129.
stumprumpet 92.
stykke 134.
stympet 32. (flt.) 48.
styrtregne 89.
stærk 132.
stærktonet 129.
stod 4, 36.
stov 38.
stove 54.
stovle 21.
suder 32.
suffløse 67.
suk (best. f.) 39.
sukke (part.) 39.
sulle 133.
sulten 133.
sum, en. (flt.) 45.
sum, lat. vb. 103.
sunt, et. 56.
surkal 75.
surmule 88.
suse (præs.) 53.
Svaabæk 98.
svål (ntr.) 43.
svamp 132.
svanger 48 f.
svarskrivelse 90.
Svejts 58.
Svejtses 58.
Svend 28, 94.
Svendborg 58.
Svendborger 58.
svensk 26, 58, 63, 68.
svenske, en. 26.
svensker 58.
Sverrig 18, 113.
svie, v. (præs.) 52.
svimmel 49.
svin 60.
svinge (præs.) 52.
Svinninge 66.
svinsk 60.
svoger 36. (flt.) 48 (bis).
svovl- 80.
svovlbrinte 119.
stulst (flt.) 44.
svækling 18.
sværge (præs.) 52.
sy (part.) 51.
syen 51.
sygdomstilfælde 85.
syn 56. (flt.) 45.
synd (flt.) 45.
synderlig 57.
synde (pass.) 53.
syning 60.
synsk 56.
syv 58.
syvende 58, 59.
sysover 90 (bis).
sæd (flt.) 45.
sædvanlig 93.
sæl 29. (flt.) 47.
sælge (præs.) 52.
særdeles 92.
særegen 57, 81.
særting 18.
sæson 103.
sæter (flt.) 48.
sætte 134.
sø (søs) 43. (flt.) 45.
-sø, stedn.-endelse. 113.
Søbirk 99.
sød 75. (ubest. f. på -e) 115.
sodgrød 75.
sodmælksost 75.
søfolk 122.
Sogaard 99.
solle, adj. 115 (bis).
sølv 36, 37.
søn 36, 37, 41, 68, 95, 112. (best. f.) 43, 116. (gen.) 43. (flt.) 44, 117.
søndag 107 (bis). 142.
sønden 59 (bis).
sønder, retnings-adv. 59.
sønder- 79.
sønderlemme 86.
sønnike 64.
Søren 95, 111 (bis). 112.
Sørensen 112 (bis).
søskende 15 (bis).

T.

- tåge*, en. 56.
tåget 56.
tåle (præs.) 52.
tålmodig 91, 128.
Taarbæk 113.
tårne 9.
tag, vbs. 36, 37.
tage (inf.) 53. (præs.) 52. (part. *ta'get*) 110. (imper.) 50, 52.
tak 35, 134. (best. f.) 40.
takke 134.
taknemlig 119.
taksigelse 127.
tal 36, 37, 41. (gen.) 43. (best. f.) (flt.) 44, 116.
tale, v. (præs.) 52.
tand (best. f. (flt.)) 55, 105.
tandem 105.
tavs 47.
te- 78.
tegl- 80.
tegn- 80.
Tegner 26, 97.
tekel, 103.
tempo 104. (best. f.) 105.
terning 65.
Tetens 97.
tevand 78.
Theodora 95.
(doktor) theol., fork. 103.
Therese 95.
Thomassen 112.
Thorvald 96, 112.
Thuresen 98.
ti 58.
ti- 78.
tid (flt.) 45.
tidsrum 77.
tie (præs.) 52.
tiende, en. 58, 59.
tiende, num. 58, 59.
tiger 21.
tikrone 78.
til 27, 37. (*til'et*) 115, 142.
tilbringe 123.
tilbyde 122.
tillegne 86.
tilfælde 57, 88. (*i hvert t.*) 57, 119.
tilfældig 57.
tilgang 93.
tilgængelig 93.
tilkendegive (præt. pass.) 72.
tilkommende 86.
tillade (præt. pass.) 72.
tilsammen 34.
tilltage 84.
tilltale, en. 87.
tilltale, v. 87.
tilvende 83.
tin 37.
tirsdag 107.
tjene (præs.) 52.
tjenstvillig 129 (bis).
to, num. 60.
to- 78.
Tobias 96.
Tobias 96.
toert 60.
tojfører 89.

tokrone 78.
tolvpundig 90.
tolvpundiger 90.
tombola 105 (bis).
tommel 34.
Tomsen 112.
tomt (flt.) 44.
Torben 95.
torden 21. (109).
torsdag 107.
tosset 10.
Toulouse 100.
lov 38.
tran 37.
trav 38.
tre 28.
tre- 78.
treårig 90.
treåring 90.
tredive 15 (bis).
trefoldig 66.
trekantet 92. 129.
treven 33.
trilling 18.
trin 37.
Trine 95. 109.
tro, v. (part.) 51.
tro- 78.
trofæ 104.
Trojel 97.
trokæ 104.
troløve 89. 127.
trope 61.
tropisk 61.
trr, interj. 9.
true (part.) 51.
trug 37.
trumf (flt.) 44.
-trup, navneendelse. 99.
 113.
Tryggevælde 82.
trykke (præs.) 40.
trykker 40.
træ 56 (bis). (best. f.) 116,
 142 f.
træglig 56.
træde (præs.) 52. (part.)
 134.
træet 22. 56. 116. 142 f.
træ-kvind 16.
træk-vind 16.
træls 47.
trænge (præs.) 52.
træsk 48.
træsko 108 (bis).
træslamme 73.
trætræsko 108.
trævl (flt.) 45.

tudbrøle 89.
tude (præs.) 52 (bis), 53.
tudegrim 22.
tudskråle 89.
tung (sup.) 49 (bis).
tunghør 67.
tungsindig 129.
turde (præs.) 37.
tusind(e) 15 (bis). 34.
tv- 107.
tvbak 107.
tvædt 107.
tvæed 106.
tvæskæg 107.
tvætunget 107.
tvetydig 129.
tvilling 18. 19.
tvinge, v. (præs.) 53.
tvivle (præs.) 53.
tydeliggøre 124.
tyende 59.
tykmave 82.
tykmavet 92. 129.
tynd (sup.) 49.
tyngde 56.
type 62.
typisk 62.
tyran 62. 103.
tyrannisk 62.
tyvstjålet 80.
tælle, en. 114 (bis).
tænderskærende 79. 88.
tænke 136.
løj 38. (best. f.) 35. (flt.)
 44.
tojle 21.
løjlesløs 67. 84.
tømmer- 79.
Tønder 100.
tørklæde 81.
tørret, part. 116.
tørskoet 92.
tørv 37. 114.
tøs (flt.) 45.
towtlos, dial. 108.

U.

u-, præf. 69. 71. 120. 128.
uanet 71.
uartig 71. 129.
ubillig 71.
ubindelig 128.
ublodig 71.
ubroderlig 71.
ubrugbar 128 (bis).
ubrugelig 128.
ud 36.
udannelig 128.
udbedre 123.
udbringe 86.
udeladelse 126.
udgående, et. 87.
udholdende 119.
udholdenhed 119.
udkomme, et. 87.
udmale 124.
udmonte 121.
udsige 126.
udskejelse 90. 124.
udspile 123.
udtale, en. 87.
udtale, v. 87. 124.
udvandre 124.
udvortes 92.
udydig 71.
udødelig 128.
uenig 71. 128.
ufarbar 128 (bis).
ufarsin 105.
uforandret 128.
ufølsom 128.
uføre 70.
ugerne 70.
ugidelig 71.
ugudelig 71. 128.
ugunstig 71.
ugyndig 128.
uh 28.
uheldig 71.
uhildet 71.
uhindret 128 (bis).
uholdbar 128.
uhyre, et. 70. 120.
uhyre, adj. 70. 120.
u-jærn 78.
ukaldet 71.
ukærlig 71.
ulave 70.
uld 59.
ulden 59.
uldstrømpe 82.
ulejlige 70.
Ulflås 105.
ulidelig 71.
ulige 70.
Ulrik 111.
ulægelig 71.
-um, stedn.-endelse. 113.
umage, en. 70.
umage, adj. 70.
umage, v. 70.
umagelig 128 (bis).
umalet 128 (bis).
umandig 71.
umenneskelig 128.

umiskendelig 70.
umulig 71. 140.
umælende 71. 128 (passim).
unodig 128.
und-, præf. 69.
unddrage 70.
undecim, lat. num. 105.
under(-), et. 48 (bis). 79.
under- (adv.). 79.
underdanig 91.
undergørende 84. 129.
underlig 57.
underskrive 84.
underst 49.
understøtte 124.
undersøge 118.
undersøgning 126.
undfange 123.
undkomme 70.
undlade 70.
undsige 123.
undskyldte 93. 119. 124.
undskyldelig 93. 119.
Ungarn 60. 100.
ungarsk 60.
unikum 105.
unius, lat. adj.-form. 104.
unodig 71.
unojsom 128.
urede 70.
urimelig 71. 128.
urmager 90.
urolig 128.
urt (fl.) 44, 132.
urtekræmmer 90.
Uruguaj 105.
urørlig 70.
usejlbar 71. 128 (bis).
usigelig 70.
uskånsom 71. 128.
uskrevet 71.
uskyld 70.
uskyldig 70. 71. 128 (bis).
usleben 71.
usset 119.
ustadig 70. 71. 120.
usynlig 70 (bis). 71.
usædelig 128.
usømmelig 128.
utålig 128.
utallig 71. 128 (bis).
utvivlsom 71. 128.
utydelig 128.
utænkelig 128.
uvane 70.
uventig 71.
uventet 71.
uvidende 71. 128.

uvillig 70. 71. 128.
uærlig 128 (bis).

V. W.

Waage 97.
vågen 33.
vable 21.
vadmel 34.
Wagner 103.
Valborg 96.
Valdemar 96 (bis). 112.
Valencia 102.
Valentin 96.
Vamdrup 113.
vammel 49.
van 37.
van-, præf. 69.
vanarte(t) 70. 130.
vand 56.
vande, v. 56.
vandledning 90.
vand-rende, en. 16.
vandrende, part. 16.
Vangede 101.
Vanløse 101.
vanskæbne 70.
vant, (part.) adj. 55.
vante, en. 133.
vanære, en. 70.
vanære, v. 70. 125.
varetagelse 88. (præt. pass.)
 72.
variété 104. (fl.) 106.
Warnemünde 100.
varsel 34. 60.
varulv 114.
vaskerkonen 82.
Vaupell 97.
ve- 78.
ved, et. 37. 98.
ved, præp. 27. 37. (*ve'en*,
ve'et) 115.
vedblive 86.
Vedbæk 113.
vederfare(s) 125.
vederkvæge 86. 125.
vedkommende, et. 87.
Wegener 97.
vej 38. 39.
vej- 78.
Vejle 100.
vejleder 90.
vejlsener 67.
vejviser 90.
vel 10. 37.
velbåren 89. 111.
velgørende 89.
velkommen 89.
velsigne 84. 89. 127.
velsindet 129.
velvillig 129.
ven 30. 37. 68. 95. 112.
 131. (best. f.) 35. 116
 (bis). (fl.) 44, 117.
vende (imper.) 30.
Venedig 100.
verden 9.
veritas, lat. sb. 105.
Vestindiefarer 90.
vi, pron. 28.
vid, et. 37.
vidde 56.
videnskabelig 93.
Wieland 105.
vielse 60.
-vig, navneendelse. 99.
vige 54.
Vigerstev 101.
viking 65.
vikkehavre 83.
vild, adj. (sup.) 49.
vildfarelse 88.
vildfarende 88.
vildt 39. 132.
Vilhelm 96.
vilkårlig 93.
Wilkens 97.
ville (præs.) 37.
Willesen 98.
William 96.
vins 47.
wing, eng. 106.
vinter (fl.) 48.
vinterlig 57.
vippe 134.
vise (præs.) 52.
visnæset 92.
villig 138.
Vium 100.
Wiwel 97.
vod 37.
voldtagelse 88. 122.
Wolff 103.
Volga 100.
Volmer 95. 112.
vor, pron. 37.
Vordingborg 22.
vov, interj. 28.
vove, v. 54.
vrangvilje 92.
vrangvillig 92.
vranten 33.
vrinsk 61.
vrinske 61.
vræle (præs.) 52.

Württemberg 101.
væder (flt.) 48.
vælde, v. 54.
vælling 18.
vælskbind 75.
-værdig 66. 92. 119.
være (præt.) 10.
vært 9. 10 (bis).
væsel 34.
væsentlig 57.
Wöldike 64.

Y.

yderst 49. 105.
ydmgy 18. 67.
ydmgye 124.
yndest 57.
ynqting 18.
ynkværdig 92.
ynnest, svensk sb. 58.

Z.

Zacharias 96.
 zarfamilie 74.
 zendsprog 74.
 Zürich 64.

Æ.

Æbeltoft 101.
æde, v. (imper. flt.) 52.
ædel 48. 49.
ædelmod 90.
ædelmodig 90.
ædru 18. 93.
ædruelig 93.
Ægidius 105.
ækel 48.
ærbarhed 91.
Ærebo 99.
ærekær 67.
ærerørig 91. 129.
ærgerrig 92.
ærkedum 22.

ært 39. (flt.) 44, 132 (bis).
ærtiklepper, pl. 82.
ærværdig 92.

Ø.

ø- 78 (bis).
øde, v. (part.) 134.
øje (flt.) 21.
øjenkrogene 83.
øksne 21.
øl 37. (best. f.) 43, 116.
 (flt.) 35, 44, 116.
ollebrød 117.
ømtålig 91.
-ør, sb.-endelse. 67.
ørentyd 73. 76.
øretæve 81.
-øs, suff. 67.
-øse, sb.-suff. 67.
øse, v. (præs.) 52.
øsregne 80.
Østergade 82.
øverst 49.

Litteratur.

(I fortegnelsen er også medtaget en del litteratur om de sider af stødet (den fonetiske og sproghistoriske) der som helhed falder udenfor denne afhandlings rammer).

- AARBOG FOR SORØ Amt. XXIII. 9.
- H. ABRAHAMSS. Nogle fonetiske lagttagelser vedrørende Stødet i moderne Dansk, i In memoriam Kr. Sandfeld. 1943. 23.
- APhS.: Acta philologica scandinavica. 1926 ff.
- H. BERTELSEN. Jens Pedersen Høysgaard. 1926.
— Ordrytme og Versrytme. 1933.
- S. N. J. BLOCH. Fuldstændig dansk Sproglære. 1817.
- BOBERG. Undersøgelser om de danske vokalers kvantitet, i Arkiv. XII. 315.
- R. C. BOER. Om stødet i dansk, i Arkiv. XXX. 232.
- BRENDERUP. H. M. Jensen. Brenderup-målet. 1926.
- BROBERG: S. Broberg. Toneholdet i Dansk, i UnivBl. I. 286.
- S. BROBERG. Manuel de la Langue Danoise. 1882.
- C. F. BRUUN. Om Bogstavlydenes Længde i danske Ord. 1883.
— Om Bogstavernes Lyd i danske Ord. 1884.
— Om Akcenten eller Tonefaldet i danske Ord. 1885.
- BRØNDUM-NIELSEN. Gammeldansk Grammatik (GG). I—III. 1928—35.
- M. F. G. BØGH. Dansk Retskrivningslære. 1822.
- J. P. F. DAHL. Om Toneholdet i det danske Sprog. 1836. (nyudgivet 1891).
— Oversigt af den danske Retskrivningslære. 1823. (nyudgivet 1891).
- DANSKE GRAMMATIKERE I—VI, ved H. Bertelsen. 1915—29.
- DF.: Danske Folkemaal. 1927 ff.
- DO.: Ordbog over det danske Sprog. 1919 ff.
- EKBLØM. Zur Entstehung und Entwicklung der slavobaltischen und der nordischen Akzentarten, i Skrifter utg. av K. Hum. vetenskaps-samfundet. XXVI, 2.
— Om de danska accentarterna, i Språkvetenskapliga sällskapet i Uppsala förhandlingar (i Uppsala universitets årsskrift. 1933. III, 5).
— Till frågan om de nord. accentarternas uppkomst. Arkiv. LIV. 161.
- FEILB(ERG): H. F. Feilberg. Ordbog over jyske almuesmål. I—IV. 1886—1914.

- FLEMLØSE: Peder Jacobsen. Mundarten i Flemløse Sogn, udg. af Poul Andersen. 1929—33.
- SVEND GRUNDTVIG. Dansk Haandordbog. 2. Udg. 1882.
— Det danske sprogs tonelag, i beretning om forhandlinger på det første nord. filologmøde. (1879). 98 ff.
- L. L. HAMMERICH. Zur deutschen Akzentuation. 1921.
- HEGER. Zum dänischen Stød, i *Mélanges Chlumský*. 1931. 40.
- H. HIRT. Indogermanische Grammatik. V. 1929.
- L. L. HOMMEL. Det danske Sprogs Tonelag, i *Tidskrift for Philologi og Pædagogik*. VIII. 1868—69. 1.
- HØYSGAARD: Høysgaard. *Accentuered Grammatica*. 1747 (optrykt i *Danske Grammatikere*. IV).
— Første Prøve. 1743 (optrykt i *Danske Grammatikere*. IV).
— Anden Prøve. 1743 (optrykt i *Danske Grammatikere*. IV).
— Første Anhang. 1769 (optrykt i *Danske Grammatikere*. V).
- J. M. JENSEN. Et Vendelbomåls lyd- og formlære. 1897—1902.
- OTTO JESPERSEN. Stød og musikalsk akcent, i *Dania*. IV. 215 (optrykt i *Tanker og Studier*. 212 ff.).
— Det danske stød og urn. synkope, i *Arkiv*. XXIX. 1 (optrykt i *Tanker og Studier*. 234 ff.).
— *Tanker og Studier*. 1932.
- E. JESSEN. *Dansk Grammatik*. 1891.
- PETER JØRGENSEN. »Klusilspring« i vestslesvigsk, i *DF*. I. 133.
- A. KOCK. *Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent*. I. 1878. II. 1884—85.
— Die alt- und neuschwedische Accentuirung. 1901. (= *Quellen und Forschungen*. LXXXVII).
— Historiska anmärkningar om dansk akcentuering, i *Arkiv*. III. 42.
— Kritiska anmärkningar om svensk aksentuering. 1886, i *Svenska landsmälen VI*, 2.
- J. KOK. *Det danske Folkesprog i Sønderjylland*. I—II. 1863—67.
- KORT: Bennike og M. Kristensen. *Kort over de danske folkemål*. 1898—1912.
- MARIUS KRISTENSEN. Stødet i dansk, i *Arkiv*. XV. 41.
- KRYGER: J. K. Kryger. Bidrag til nordsjællandsk Lyd- og Bøjningslære, i *UnivBl*. I. 347 ff.
- KURYLOWICZ. L'origine de l'accentuation scandinave, i *Bulletin intern. de l'Académie Polonaise*. 1937.
- I. LEVIN. Haandbog i det danske Sprogs Grammatik. *Dansk Lydlære og Dansk Kjønslære*. 1844.
- A. MARTINET. Nature phonologique du stød danois, i *Bulletin de la Société linguistique*. XXXV. 52.
— *La Phonologie du Mot en Danois*. 1937.
- KR. MIKKELSEN. *Dansk Sproglære*. 1894.
- H. MØLLER. Hochtou nach Auftakt, i *Indogermanische Forschungen XL*. 1922. 169 ff.
- ANDERS PEDERSEN. Dansk og urn. akcentuering, i *Arkiv*. XXVIII. 1.

- HOLGER PEDERSEN. Er stødet en konsonant, i APhS. XVI. 111.
- ERIK PONTOPPIDAN. Grammatica danica. 1668 (optrykt i Danske Grammatikere. II).
- R. RASK. Forsøg til en videnskabelig dansk Retskrivningslære. 1826.
- P. J. ROUSSELOT. Principes de phonétique expérimentale. II². 1925. 873.
- SCHULTHEISS. Das Fortleben der idg. »freien Betonung« im germ. Norden, i Zeitschrift für vergleich. Sprachf. LXV. 249.
- SEIP. Noen gamle oplysninger om nordiske språk, i Letterstedts tidsskr. 1924. 356 ff. (side 361 om stødet).
- E. W. SELMER. Enkelt og dobbelt tonelag i Kristianasprog, i Maal og Minne. 1920. 55.
- Noen bemerkninger om stød og tonelag, i Heidersskrift til Marius Hægstad. 1925.
- P. SKAUTRUP. Klusiler og »yngre« stød i vestjysk, i APhS. III. 32.
- SVEND SMITH. Zur Physiologie des Stosses, i APhS. XII. 33.
- THORSEN: P. K. Thorsen. Sprogarten på Sejerø. 1894.
- THORSEN. Forsøg til en dansk Metrik. I—II. 1833—34.
- H. J. ULDALL. A Danish Phonetic Reader. 1932.
- The Phonematics of Danish, i Proceedings of the Second International Congress of Phonetic Sciences).
- UNIV BL.: Blandinger til Oplysning om Dansk Sprog . . . udg. af Universitets-Jubilæets danske Samfund. I. 1881—87.
- Et VENDSYSSELMÅL, se J. M. Jensen.
- VERNER: K. Verner. Afhandlinger og Breve, ved M. Vibæk. 1903.
- A. WESTERN. Om Tonelagene i Norsk, i Maal og Minne. 1937.
- E. WIGFÖRSS. Om »akcentöverkastningen« i Skånemålen, i Från filologiska föreningen i Lund. IV. 195.
- WIWEL. Synspunkter for dansk sproglære. 1901.

